

Col·lecció Estudis Socials

Núm. 11

Immigració, escola i mercat de treball

Una radiografia actualitzada

Colectivo Ioé

(Walter Actis, Carlos Pereda
i Miguel Ángel de Prada)

Fundació "la Caixa"

Segons els autors d'aquest nou volum, el nombre d'estrangers residents a Espanya és d'1.200.000, amb un augment anual mitjà en els darrers cinc anys del 20%. Aquest fort ritme de creixement dels fluxos migratoris, amb les variacions que lògicament implica pel que fa a la seva composició, sigui per nacionalitats d'origen dels immigrants o bé per zones de destinació dins del nostre país, comporta que els estudis que es facin sobre la immigració a Espanya, per ser significatius, hagin de partir de xifres molt actuals. Aquest és l'objectiu d'aquesta obra, facilitar una radiografia actualitzada de la immigració, i fer-ho amb un nivell suficient de profunditat que permeti, tal com recalquen els autors, copsar les principals tendències actuals.

Col·lecció Estudis Socials

Núm. 11

Immigració,
escola i mercat de treball
Una radiografia actualitzada

Colectivo Ioé
(Walter Actis, Carlos Pereda
i Miguel Ángel de Prada)

Edició electrònica disponible a Internet:
www.estudis.lacaixa.es

© Colectivo Ioé (Walter Actis, Carlos Pereda i Miguel Ángel de Prada)
© Fundació "la Caixa", 2002

La responsabilitat de les opinions emeses en els documents d'aquesta col·lecció correspon exclusivament als seus autors. La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb les seves opinions.

Edita

Fundació "la Caixa"

Av. Diagonal, 621
08028 Barcelona

Patronat de la Fundació "la Caixa"

President

Josep Vilarasau Salat

Vicepresidents

Josep Joan Pintó Ruiz

Enric Alcántara-García Irazoqui

Alejandro Plasencia García

Patrons

Joan Antolí Segura

Francesc Bové Tarragó

Antoni Brufau Niubó

Marta Corachán Cuyás

Ramon Fàbrega Sala

Isidre Fainé Casas

Josep Ramon Forcada Fornés

Maria Isabel Gabarró Miquel

Salvador Gabarró Serra

Manel García Biel

Javier Godó, Comte de Godó

M. Begoña Gortázar Rotaèche

Federico Mayor Zaragoza

Jordi Mercader Miró

Miquel Noguera Planas

Rosa Novell Bové

Montserrat Orriols Peitivi

Anton Pie Mestre

Mateu Puigròs Sureda

Manuel Raventós Negra

Maria Pilar Riart Gil

Luis Rojas Marcos

Joan Vilalta Boix

Secretari

Ricard Fornesa Ribó

Vicesecretari

Alejandro García-Bragado Dalmau

Col·lecció Estudis Socials

Director

Josep M. Carrau

ÍNDIX

	PAG.
PRESENTACIÓ	5
INTRODUCCIÓ	7
I. LA SOCIETAT ESPANYOLA I LA IMMIGRACIÓ	10
1.1. La societat espanyola des de 1975	11
1.2. Canvis en l'escena internacional: de la bipolaritat i la guerra freda, a la globalització jerarquizada	13
1.3. Evolució de la immigració estrangera a Espanya	15
II. IMMIGRACIÓ I ESCOLA: L'ALUMNAT ESTRANGER	44
2.1. L'alumnat autòcton disminueix, mentre que augmenten els d'origen estranger. Però aquests continuen sent una petita minoria	45
2.2. Una diversitat d'orígens que no permet simplificacions	47
2.3. Inserció diversificada segons l'etapa del cicle educatiu	50
2.4. Diferències en la composició por sexe de l'alumnat	56
2.5. Els mapes de l'alumnat estranger: diferències entre comunitats autònomes	58
2.6. Titularitat dels centres: ¿greuge comparatiu?, ¿càrregues mal repartides?	62
III. LA INSERCIÓ LABORAL DELS ESTRANGERS A ESPANYA	67
3.1. Evolució quantitativa de la mà d'obra estrangera: fort creixement en els darrers anys	68

	<u>PAG.</u>
3.2. Composició per sexe: predomini masculí, però amb excepcions	75
3.3. Els treballadors estrangers són més joves que els espanyols (i les diferències tendeixen a augmentar)	76
3.4. Règim d'alta i branca d'activitat: ¿«feines per a emigrants» o feines «normals» ocupades per emigrants?	78
3.5. Distribució territorial: ¿mercats locals especialitzats per als immigrants?	87
IV. RECAPITULACIÓ FINAL	99
ANNEX ESTADÍSTIC	107
BIBLIOGRAFIA COMENTADA	138
CENTRES DE DOCUMENTACIÓ	148

Presentació

Quan vam iniciar la Col·lecció d'Estudis Socials, ho vam fer amb un volum dedicat a la immigració. L'any passat vam tornar a tractar aquest tema amb un altre treball dedicat, en aquest cas, a conèixer l'opinió dels espanyols sobre el fenomen de la immigració i els immigrants.

Segons els autors d'aquest nou volum, el nombre d'estrangers residents a Espanya és d'1.200.000, amb un augment anual mitjà en els darrers cinc anys del 20%. Aquest fort ritme de creixement dels fluxos migratoris, amb les variacions que lògicament implica pel que fa a la seva composició, sigui per nacionalitats d'origen dels immigrants o bé per zones de destinació dins del nostre país, comporta que els estudis que es facin sobre la immigració a Espanya, per ser significatius, hagin de partir de xifres molt actuals. Aquest és l'objectiu d'aquesta obra, facilitar una radiografia actualitzada de la immigració, i fer-ho amb un nivell suficient de profunditat que permeti, tal com recalquen els autors, copsar les principals tendències actuals. En aquest exercici, el llibre se centra particularment en dos camps: l'escola i el mercat de treball.

La realització d'aquest estudi ha estat a càrrec del Colectivo Ioé, representat pels seus membres Walter Actis, Miguel A. de Prada i Carlos Pereda, els quals van participar com a coautors en el primer volum d'aquesta col·lecció.

La Fundació "la Caixa" desitja que la publicació d'aquest llibre pugui complir el seu objectiu de servir de base per a la realització de noves anàlisis sobre la immigració al nostre país.

Alejandro Plasencia

Vicepresident

Fundació "la Caixa"

Barcelona, desembre de 2002

Introducció

Ja fa gairebé dues dècades que es parla d'Espanya com a país d'immigració i hi ha estudis, cada vegada més nombrosos i detallats, sobre la situació dels immigrants establerts en aquest país. Això no obstant, per al públic no especialitzat no és fàcil obtenir una visió realista, i alhora actualitzada, de la situació existent. El fenomen migratori és, gairebé per definició, canviant; a més, a Espanya la transformació de la situació ha estat molt important en els darrers anys, durant els quals s'han accelerat i diversificat els fluxos migratoris. D'aquesta manera, una anàlisi de la situació basada en dades de dos o tres anys enrere queda obsoleta i cal que sigui actualitzada. És per tot això que en aquest treball hem volgut oferir una visió de la situació tan actualitzada com fos possible, i a vegades hem utilitzat dades que encara no han estat publicades, referides als primers mesos de l'any 2002.

Fa poc més de dos anys vam publicar en una obra col·lectiva editada per la Fundació "la Caixa"⁽¹⁾ un estudi semblant a aquest, titulat *La immigració estrangera a Espanya, 2000*. Si el lector té l'oportunitat de comparar aquests dos treballs, podrà comprovar els canvis que s'han produït, a més de confirmar com és de canviant la situació actual. En tot cas, no caldrà recórrer a aquell text, ja que aquí analitzem amb detall els canvis constatats durant l'última dècada, i molt especialment a partir de 1996.

(1) AA.DD. (2000), *La immigració estrangera a Espanya. Els reptes educatius*, Col·lecció Estudis Socials, núm. 1, Fundació "la Caixa".

L'objectiu d'aquest text és presentar un «estat de la qüestió», tan actualitzat com sigui possible, prenent com a base les dades estadístiques oficials, procedents de diversos organismes. No es tracta, per tant, d'oferir explicacions dels fenòmens descrits, ni d'abordar debats teòrics o referits a les polítiques estatals pel que fa a les migracions, sinó que volem subministrar al lector informació que li permeti copsar les principals tendències actuals, i superar les experiències subjectives, generalment circumscrites a un àmbit espacial i social reduït. A partir d'aquest «mapa de situació», cadascú estarà més ben preparat per adoptar o matisar punts de vista referits a les opcions ciutadanes i polítiques que avui són objecte de debat al voltant d'aquest fenomen.

El text es divideix en tres capítols i una recapitulació final. El capítol I situa els actuals processos migratoris en el context dels canvis recents que han tingut lloc en la societat espanyola i en l'ordre mundial. A partir d'aquí presenta l'evolució que s'ha produït en els darrers anys, i mostra quins són els principals col·lectius estrangers, la seva evolució i l'actual composició segons el sexe i l'edat. En primer lloc s'analitza la informació relativa al conjunt de l'Estat espanyol i, posteriorment, es presenta amb relació als diferents territoris autonòmics o provincials. El conjunt del capítol assenyala les claus de la situació referida al *conjunt* de la població estrangera. En els dos següents, en canvi, analitzem el cas de dos segments particulars de la immigració.

El capítol II es refereix a l'*alumnat* en l'ensenyament no universitari; és a dir, a les generacions joves escolaritzades actualment a Espanya. Es tracta de persones que han nascut al nostre país o que hi van arribar en edats primerenques, i que constitueixen un segment clau de les poblacions immigrants, no tant pel nombre com pel paper que poden jugar en el futur d'aquests col·lectius, atès el seu paper de mediadors entre dos mons: el dels pares i la societat d'origen, i el de la seva vida actual i futura, en la societat espanyola. Les dades que es presenten permeten identificar la composició d'aquest alumnat, la nacionalitat i el sexe, la seva distribució entre les diferents etapes educatives, així com la seva significació respecte al gruix de l'alumnat, en el conjunt del país i en cada una de les províncies.

El capítol III fa referència als *treballadors* estrangers. Deixant de banda els menors d'edat, i la població «inactiva» (la que no té feina ni en busca), ens centrem en la dimensió economicoproductiva dels immigrants. Aquí disposem d'informació força detallada respecte als que treballen, però les dades són molt més limitades amb relació als que estan desocupats. Per tant, el dibuix final no és tan precís com ens agradaria. Això no obstant, podem establir els perfils dominants que adopta la mà d'obra estrangera als mercats de treball locals. Podem mostrar les característiques dels col·lectius més nombrosos, identificar els que estan creixent més i assenyalar les activitats i les zones del país on són més presents.

En tots els casos s'intenta evitar una aproximació simplista, basada en la comparació entre espanyols i estrangers, com si aquests últims fossin un grup homogeni. Per contra, es procura mostrar la diversitat que caracteritza aquestes poblacions (la condició d'«estranger» no incideix sobre tots els grups de la mateixa manera), així com l'existència de situacions diferenciades en funció del territori on resideixen (es poden identificar «subsistemes migratoris» específics en certes províncies o regions, tant des del punt de vista de la composició de la immigració com de les activitats en les quals s'insereixen). Aquestes i altres consideracions són recollides de manera sintètica en la recapitulació final del llibre.

Aquest estudi és el fruit d'un treball de sistematització de dades estadístiques diverses; això no obstant, atès el seu caràcter divulgatiu, hem intentat alleugerir al màxim la presentació de quadres estadístics incrementant la inserció de gràfics, els quals permeten copsar de manera més intuïtiva les qüestions presentades. L'annex estadístic final conté, en forma de quadres, les dades que s'analitzen al llarg del text. Finalment, es presenta una selecció bibliogràfica, breument comentada, que pot ajudar el lector interessat a aprofundir en algunes de les qüestions relacionades amb la immigració d'origen estranger a Espanya.

I. La societat espanyola i la immigració

El nostre interès és conèixer què està passant amb la immigració estrangera a Espanya. En aquest capítol intentarem descriure els trets més generals del procés immigratori. Això no obstant, no ens podem endinsar sense més ni més en la presentació i l'anàlisi de dades, ja que el fenomen de la immigració no es pot entendre si ens limitem estrictament als seus propis components. Si bé aquest no és el lloc per analitzar en detall els elements que condicionen, impulsen o limiten els diferents fluxos humans a través de les fronteres, sembla necessari començar amb un breu repàs inicial per descriure l'«escenari» en el qual se situa la immigració estrangera, i explicar les principals característiques de la societat espanyola i els canvis més significatius que s'han produït en l'ordre mundial.

A risc de presentar una visió massa concisa i esquemàtica, l'anàlisi del context mundial i espanyol vol posar de manifest que la immigració no és mai, en si mateixa, «la» qüestió. Si ho és, ho serà en funció de les característiques que adopten els altres elements del sistema mundial i les societats implicades (les d'origen i les d'assentament). Un cop assenyalats aquests punts, en la resta del capítol coneixerem l'evolució de la població estrangera, els principals grups que la conformen, la seva composició per sexe i edat, així com la distribució dins el territori espanyol.

1.1. La societat espanyola des de 1975

Aquest període, caracteritzat a escala mundial per la crisi del model econòmic i social de postguerra i la posterior globalització sota l'hegemonia de polítiques liberals, va començar a Espanya en condicions especials. El final del règim franquista va donar pas a la institucionalització d'un règim democràtic, que va permetre una participació més gran de la població en la vida social i política. Aquest procés es va veure inicialment acompanyat per una transferència de rendes cap als sectors socials amb menys ingressos, mitjançant un reforç dels serveis públics i de les prestacions socials. Això no obstant, el cicle recessiu internacional va acabar afectant l'economia espanyola; entre 1976 i 1985 es va desenvolupar una dinàmica de crisi que va tenir com a conseqüència una important reconversió productiva. El creixement econòmic es va recuperar entre 1986 i 1991, va tornar a ressentir-se fins al 1994 i, a partir d'aleshores, s'ha registrat un nou cicle expansiu. Això no obstant, la visió d'aquests «alts i baixos» de les xifres macroeconòmiques té com a rerefons importants processos de canvi social, que han generat un nou tipus de societat, clarament diferenciat del que era vigent en el període *desarrollista* dels anys seixanta i setanta. Alguns dels canvis més significatius són els següents:

- Descens de la natalitat i estancament del creixement demogràfic (prop de 40 milions d'habitants⁽¹⁾), envelliment de la població (entre 1981 i 1991, els majors de seixanta anys van augmentar en 1,1 milions de persones, mentre que els menors de quinze anys van disminuir en 1,9 milions). El 1981 la mida mitjana de les llars era de 3,2 persones; és a dir, les famílies nombroses van passar a ser una excepció. També van disminuir les migracions interiors massives i van canviar els llocs d'origen i de destinació. El nombre de migrants durant la dècada del 1980 es va situar en un nivell lleugerament inferior als anys cinquanta, però va canviar notablement pel que fa a la seva composició: alguns dels actuals llocs de sortida són antics pols de creixement –Guipúscoa, Biscaia, Barcelona o Lleida–, juntament amb zones tradicionals d'emigració –les dues Castelles, Galícia, Extremadura i Cantà-

(1) El creixement vegetatiu –naixements menys defuncions– va passar del 7,5% el 1980 a l'1,3% el 1991 i al 0,75% el 1994. Tan sols a partir de 1998 es registra un creixement de la població, a causa de l'arribada d'immigrants estrangers (l'1-1-98 la població total era de 39,8 milions i l'1-1-2001 de 41,1 milions).

bria. Els pols d'atracció són ara els dos arxipèlags i Andalusia, a més de Madrid, la Comunitat Valenciana i diverses províncies de la conca de l'Ebre.

- Fi del cicle d'emigració massiva a l'exterior: es va passar de 100.000 emigrants per any en la dècada del 1960, a uns 25.000 a partir de 1975 i a menys de 10.000 el 1991. Important procés de retorn d'emigrants des d'Europa (s'estimen 650.000 retornats des de 1975). Tot i així, el 1996 les autoritats espanyoles comptabilitzaven de manera oficial l'existència de 2,1 milions d'emigrants a l'exterior (el 37% a Europa i el 60% a Amèrica⁽²⁾).

- Al llarg d'aquest període es va produir la universalització de l'assistència sanitària pública, l'extensió de l'edat d'ensenyament obligatori i l'ampliació del sistema de pensions i jubilacions.

- Canvi en l'estructura de l'ocupació: disminució dels llocs de treball en l'agricultura i la indústria, oscil·lació cíclica en la construcció i expansió en els serveis. (Entre 1975 i el primer trimestre del 2002, l'agricultura va passar de tenir el 22% al 6% de les ocupacions; la indústria, del 27% al 19%; la construcció, del 10% al 12%, i els serveis, del 41% al 63%).

- Important incorporació de les dones al mercat de treball, com a conseqüència de la qual es va produir un increment de les dones actives (2,7 milions entre els anys 1976-2000) i un descens de les «mestresses de casa» sense activitat laboral fora de la llar (-2,5 milions en el mateix període).

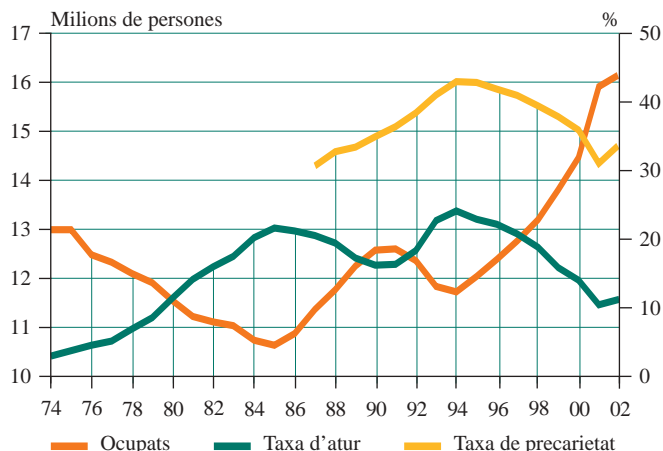
- Aparició de la desocupació estructural (la taxa d'atur va passar del 3,8% el 1975 a nivells superiors al 20% a finals dels anys vuitanta i cap a la meitat dels noranta; posteriorment va baixar a taxes superiors al 10%) i l'ocupació precària (que va augmentar des del 18% el 1987 fins a superar el 30% a partir de 1990), juntament amb un increment constant del percentatge d'assalariats en detriment dels treballadors per compte propi (69% el 1975 i 80% a començaments del 2002).

El gràfic 1.1 mostra l'evolució existent en el camp de l'ocupació entre l'any 1974 i el començament del 2002. S'hi poden observar els cicles recessius i expansius seguint la corba d'ocupació (de color taronja): en els

(2) Vegeu Dirección General de Ordenación de las Migraciones (1997): *Anuario de Migraciones 1996*, p. 33. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Madrid.

OCUPACIÓ, TAXA D'ATUR I DE PRECARIETAT A ESPANYA

1974-2002, en milions de persones i en percentatge

moments de crisi (1985, 1994), el nivell d'ocupació és mínim i la taxa d'atur (de color verd) màxima. Però –com hem vist– a partir de finals de la dècada del 1980 la recuperació ve acompanyada pel fenomen de l'ocupació temporal. Si sumem les xifres d'aturats i d'assalariats amb contracte temporal, obtenim la taxa de precarietat (de color groc), que fins i tot en èpoques de bonança afecta més del 30% de la població activa.

1.2. Canvis en l'escena internacional: de la bipolaritat i la guerra freda, a la globalització jerarquitzada

Els processos migratoris no es poden entendre únicament des de la perspectiva del país receptor, no solament pel fet que també compten les nacions de les quals són originaris els migrants, sinó perquè els fluxos de persones s'emmarquen dins d'un complex de relacions que van més enllà de les simples relacions bilaterals, i que comprenen elements històrics, culturals, econòmics i polítics. Aquestes són algunes de les característiques que configuren l'actual sistema mundial:

- Després de la crisi del model de creixement de postguerra (estat benefactor) s'imposa una nova estratègia, basada en l'abandonament de la política de *welfare* (mantenir la demanda des de la despesa pública) per la de *workfare* (enfortir l'oferta subvencionant les empreses, al mateix temps que es redueixen despeses socials).

- La desaparició de l'URSS i la caiguda del «bloc de l'Est» van posar fi a la guerra freda i van donar pas a un ordre internacional hegemonitzat pels EUA, en la seva condició d'única gran potència militar.

- Es va enfortir el paper d'organismes internacionals destinats a dirigir les polítiques econòmiques (Organització Mundial del Comerç, Fons Monetari Internacional, Banc Mundial) sobre la base dels interessos dels seus principals accionistes (els països més rics del planeta). Aquests han impulsat polítiques (plans d'ajust, èmfasi en el pagament del deute extern, etc.) que han incrementat les distàncies econòmiques Nord-Sud, i han generat importants crisis socials, un dels efectes de les quals és el desplaçament massiu de poblacions, sigui com a refugiats o bé com a emigrants (efecte expulsió).

- L'anomenada revolució tecnològica va produir un desenvolupament dels sistemes de comunicació (*mass media*, telefonia, Internet, etc.) que escurcen les distàncies entre rics i pobres en el terreny de l'intercanvi de missatges, i acosten a les poblacions del «Sud» els missatges d'abundància emesos des del «Nord», sigui pels mitjans o pels emigrants que envien remeses i reclamen els seus familiars (efecte crida).

- La fi del model de «plena ocupació» en les societats centrals va donar lloc a polítiques de restricció de la immigració estrangera, fins aleshores fomentada a la major part dels països centrals. A partir d'aleshores la immigració és presentada com un dels «grans perills» que cal afrontar el segle XXI, segons els organismes policials i militars. Es desenvolupen hipòtesis de conflictes internacionals basats en les «diferències culturals», en les quals els immigrants són concebuts com a presumptes «infiltrats» que jugarien a favor de l'enemic (efecte fre/irregularització).

Així, l'ordre internacional contemporani és representat amb el concepte «globalització», que suggereix una imatge reticular, horitzontal i pluriforme. Segons aquesta visió, el món actual seria una enorme i complicada

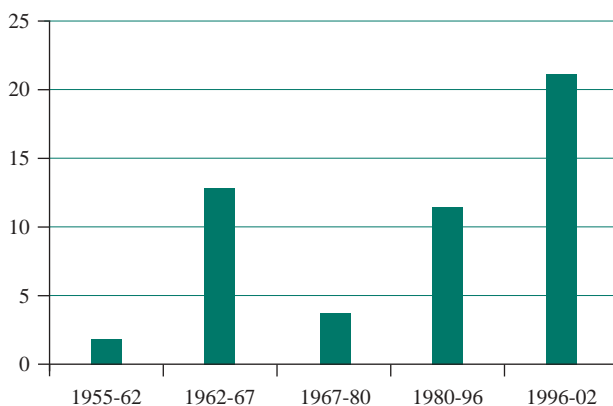
xarxa, en la qual tot estaria (o podria arribar a estar) connectat amb tot, en un pla de creixent igualtat. Això no obstant, alguns dels trets que hem assenyalat indiquen que més aviat s'ha produït una major *jerarquització* (Nord/Sud), un *control* més gran (per part d'organismes com l'OMC, l'FMI o el BM) i una *concentració del poder militar* (EUA com a única gran potència). En aquest context, les migracions no es produeixen com una lliure fluència d'elements del món globalitzat, sinó com a complicats processos situats dins d'una estructura d'oportunitats desigual: tot i que hi ha una creixent llibertat per al flux de *capitals* (que en les darreres dècades surten del *Sud cap al Nord*, en forma de trameses de capital o pagament de deute extern) i de *mercaderies* (especialment *de Nord a Sud*, ja que a les economies del Sud se'ls imposa el desarmament aranzelari, mentre que al Nord es mantenen les barreres proteccionistes), els desplaçaments de *persones* estan fortament regulats (malgrat les queixes respecte a les «allaus» migratòries, la major part dels desplaçats del món resideixen en altres països del «Sud»). La magnitud de les migracions té proporcions discretes si considerem el conjunt de la població mundial i la situació de pobresa que afecta una gran part d'aquesta; per exemple, els immigrants no comunitaris que viuen en països de la Unió Europea representen menys del 0,3% de les poblacions dels seus països d'origen).

1.3. Evolució de la immigració estrangera a Espanya

De manera general, podem dir que s'han registrat tres períodes importants d'immigració estrangera cap a Espanya. El primer va tenir lloc en la dècada del 1960, durant el quinquenni 1962-1967, en què el nombre de residents va augmentar en un 12,9% anual de mitjana. El segon s'estén al llarg d'una dècada i mitja, entre 1980 i 1996, època en la qual la mitjana d'increment se situa a un nivell lleugerament inferior (11,5% anual). El tercer, que comença el 1996 i continua fins avui, és el període en què ha augmentat més la immigració estrangera, que creix prop del 21,3% per any (vegeu gràfic 1.2). Aquesta última etapa sembla l'anunci de l'inici d'un nou cicle, en el qual la immigració es convertirà en un dels trets més destacats de l'estructura social espanyola.

RESIDENTS ESTRANGERS

Creixement anual en percentatge

Aquests tres períodes se situen en dos moments clarament diferenciats de la història d'Espanya. El primer (1962-1967) coincideix amb l'èxode d'espanyols cap a Europa durant el període del desenvolupisme, en què els governs franquistes van abandonar el model econòmic autàrquic de postguerra per un altre de creixement dependent. Aquesta època es va caracteritzar per les migracions camp-ciutat, l'emigració cap a Europa, la industrialització i un cert desenvolupament de les obres d'equipament i infraestructures. Els estrangers que aleshores van arribar a Espanya tenien diferents orígens i destinacions: d'una banda, durant la primera meitat del període va créixer notablement (18,6% anual) el flux procedent del «Sud», especialment del Marroc; es tractava de persones que venien a treballar en el sector de la construcció i en petites indústries. En canvi, en els darrers anys es va incrementar l'arribada de ciutadans del «Nord», gairebé sempre europeus jubilats, que venien atrets per la incipient oferta de serveis turístics, els avantatges climàtics i les diferències favorables de renda entre els seus països d'origen i Espanya. En tot cas, es tractava de xifres modestes: de 75.000 residents el 1962 es va passar a una mica menys de 150.000 el 1970.

A partir dels anys vuitanta, període en el qual es comença a parlar d'Espanya com a país d'immigració, els estrangers es troben amb un context

molt diferent del que van viure els immigrants a l'Europa pròspera després de la postguerra. Aquella va ser una situació que demanava massivament mà d'obra per a la indústria i els serveis, en una fase de «plena ocupació» i apogeu de les organitzacions obreres. En canvi, el model social contemporani destaca per una creixent polarització social i la precarització d'un important sector de la població; ara l'ocupació creix –en gran manera– en sectors caracteritzats per la informalitat i/o la temporalitat. D'altra banda, l'ingrés espanyol a la Unió Europea (aleshores CEE) i la perspectiva de la lliure circulació de ciutadans comunitaris va facilitar l'arribada de residents d'aquesta procedència, al mateix temps que s'implantaven restriccions per a l'entrada de persones de procedència no comunitària.

La nostra anàlisi se centrarà en la segona època, ja que és a partir dels anys vuitanta quan s'incrementen els fluxos d'immigrants econòmics i es comença a definir una política d'immigració per part de les autoritats espanyoles. Això no obstant, convé partir d'una visió més àmplia del procés, i observar l'evolució de la població estrangera al país a partir de 1955. És important posar de manifest l'existència de dos grans fluxos diferenciats d'immigració. Si bé la diversitat d'orígens és més àmplia, en principi sembla útil diferenciar, d'una banda, els originaris de països amb nivells més alts de renda i desenvolupament econòmic que Espanya; no hi ha una denominació adequada per a aquest conjunt, per la qual cosa utilitzarem indistintament expressions posades entre cometes, com «primer món», països del «Nord» o països «rics».⁽³⁾ D'altra banda, els estrangers procedents de nacions més pobres o menys desenvolupades, que anomenarem «tercer món», «Sud» o països «pobres». Aquesta primera distinció resulta apropiada per mostrar les distàncies que hi ha hagut entre la composició real de la població estrangera a Espanya i la percepció subjectiva dels ciutadans autòctons, potenciada pels missatges dels mitjans de comunicació.

La caracterització d'Espanya com a país d'immigració es va començar a estendre durant la segona meitat dels anys vuitanta. Tot i que aquesta denominació reconeixia una realitat en potència, no explicava la situació en el seu conjunt, ja que tendia a amagar dos fenòmens molt importants:

(3) Inclouem en aquest grup els països de la Unió Europea, altres de l'Europa Occidental (Suïssa, Noruega, Islàndia, etc.), Estats Units, Canadà, Japó i Austràlia.

1) La magnitud de la població espanyola *emigrada* a altres països, que continuava sent força més nombrosa que la del conjunt d'estrangers a Espanya. En una data tan recent com l'any 1999, la xifra oficial d'espanyols emigrats era superior a 1.500.000, mentre que els residents estrangers a Espanya amb prou feines superaven els 800.000.⁽⁴⁾

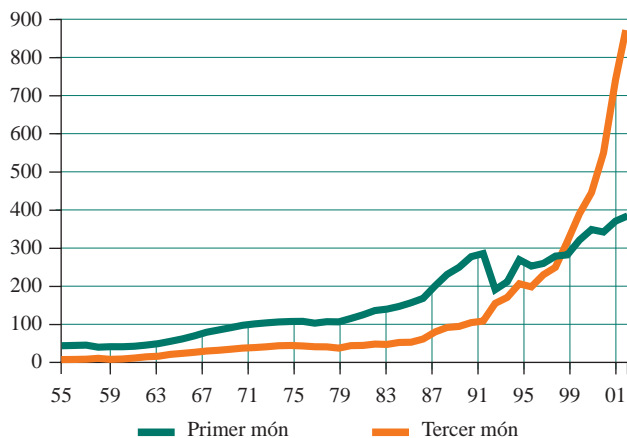
2) La presència destacada, entre els residents estrangers, de persones procedents de països del «primer món». Aquests representaven el 72% del total el 1985 i el 53% deu anys més tard. Tan sols a partir de 1997 els immigrants del «Sud» van esdevenir majoritaris, i des d'aquesta data van experimentar un creixement exponencial (vegeu gràfic 1.3).⁽⁵⁾

Es pot veure com des del començament de la democràcia creix el nombre de residents de països del Nord, mentre que la immigració del Sud

Gràfic 1.3

RESIDENTS ESTRANGERS A ESPANYA. 1955-2002

En milers de persones

Font: Elaboració pròpia en base a dades del Ministeri de l'Interior (xifres a 31-XII de cada any, excepte les del 2002, que corresponen al 31-III).

(4) A començaments de la dècada del 1990, el volum de les remeses econòmiques enviades per espanyols residents a l'estranger pujaven a 1,4 milions de dòlars, una xifra semblant a la que obtenien Filipines o el Marroc pel mateix concepte, tot i que la seva importància relativa a Espanya era menor (representaven el 0,4% del PIB, mentre que als anys seixanta havien aportat el 3%). Vegeu OIT (1992): *Migraciones*, 1992, p. 25, Ginebra.

(5) La forta pujada dels residents del «primer món» entre 1985 i 1990 i el brusca descens de 1990-1991 són deguts a errors administratius en els registres. La corba real deu haver estat un creixement continu però més lleu.

s'inicia a partir de 1985 (un cop promulgada la primera llei d'estrangeria), creix a partir de 1991 (després del primer procés de regularització de persones «sense papers») i es dispara des de 1997. El resultat, fins avui, d'aquestes tendències és que a finals del mes de març del 2002 el total d'estrangers residents a Espanya superava el 1.200.000 (vegeu quadre 1.1), dels quals 870.000 procedien de països «pobres» i 388.000 de nacions «riques».

Les xifres que hem esmentat corresponen a persones d'origen estranger *que han obtingut un permís de residència* per part de les autoritats espanyoles. Per tant, els qui no han aconseguit la regularització no figuren consignats. Per això, l'estadística recull amb retard, i mai completament, l'evolució de la població estrangera: una part d'aquesta «apareix» en els registres policials quan ja fa un temps que resideixen de fet a Espanya. En aquest sentit, es pot afirmar que hi ha més estrangers del que ens indiquen les dades oficials, a causa de l'existència d'immigrants «sense papers». Però també per la situació d'un grup específic de persones procedents d'altres països: aquelles que han obtingut la nacionalitat espanyola. La nacionalització suposa, en el pla jurídic, la plena equiparació de drets amb els ciutadans autòctons i –entre altres coses– l'extinció de la condició formal d'estranger; per tant, els nacionalitzats deixen de sortir en els registres d'estrangeria. Entre els anys 1955-2000 han obtingut la nacionalitat espanyola 175.000 persones, de les quals 150.000 ho van fer a partir de 1980. Podem, doncs, afegir aquesta xifra a la de residents, partint de la base que les defuncions no han estat nombroses, ja que les poblacions migrants es caracteritzen per la seva joventut.

En conjunt, doncs, tenim 1.200.000 residents, al voltant de 150.000 nacionalitzats i una xifra desconeguda de persones en situació irregular. Tan sols podem prendre com a xifra de referència el nombre de persones que van sol·licitar la regularització el 2000-2001 i no van obtenir la residència (unes 280.000).⁽⁶⁾ Els residents suposen, a principis del 2002, el 3% de la població

(6) Qualsevol càlcul sobre el nombre d'irregulars serà sempre aproximat i provisional. Aproximat, ja que no hi ha manera de poder quantificar amb precisió una població que escapa als registres oficials. Provisional, perquè la «irregularitat» no és una condició estable sinó una situació que pot variar en el temps. Durant la segona meitat del 2000 i tot l'any 2001 es van efectuar diversos processos de regularització; el balanç conjunt, a desembre de 2001, comptabilitzava 615.000 sol·licituds i 334.000 permisos concedits. Per tant, hi ha 280.000 sol·licitants que continuen «sense papers». A aquesta xifra caldria sumar-hi les persones que van ingressar al país després de les regularitzacions, i restar-ne les que hagin rebut el permís de residència al llarg del 2002, a més a més d'afegir-hi les que ja han abandonat el país.

espanyola; si hi sumem els nacionalitzats i els irregulars estimats, la proporció puja fins al 4%. Tot i que es tracta d'un percentatge moderat, la seva evolució ha crescut de manera important en els darrers anys, ja que el 1991 eren només l'1% (vegeu el quadre 1.1 de l'annex estadístic). Òbviament, els estrangers no es distribueixen de manera homogènia pel territori nacional, per la qual cosa en algunes províncies la taxa és molt menor mentre que en d'altres es duplica, com veurem més endavant. De tota manera, el percentatge referit al conjunt d'Espanya ens serveix per establir una comparació amb altres països del món desenvolupat.

1.3.1. Situació comparativa d'Espanya respecte a altres països desenvolupats

Les dades de l'OCDE (Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic, que inclou les nacions més desenvolupades)⁽⁷⁾ referides a 1999 mostren que, en una llista de 22 països, Espanya ocupa el lloc 19; en altres paraules, **és un dels països amb menys proporció de població estrangera** (vegeu gràfic 1.4). Fins i tot considerant les dades del 2002, i suposant que la immigració no ha crescut als altres països, només pujaria tres llocs en l'escala, i es mantindria encara lluny de Suècia o França (més del 5%), encara més de Bèlgica, Alemanya, Àustria o Estats Units (8% a 10%), i a molta més distància respecte a Suïssa (19%), Austràlia (24%) o Luxemburg (36%). No cal dir que els tres últims constitueixen casos especials, però si només prenem com a referència els casos més pròxims, veiem que per aconseguir els nivells de França la població estrangera s'hauria d'incrementar en més d'un milió de persones amb relació a les xifres actuals. Convindria tenir això en compte quan, en altres terrenys, es reclama l'«homologació amb els països del nostre entorn».

La dinàmica dels darrers anys tendeix a acostar-nos a aquestes situacions, ja que durant el període 1990-1999 Espanya ha estat el tercer país

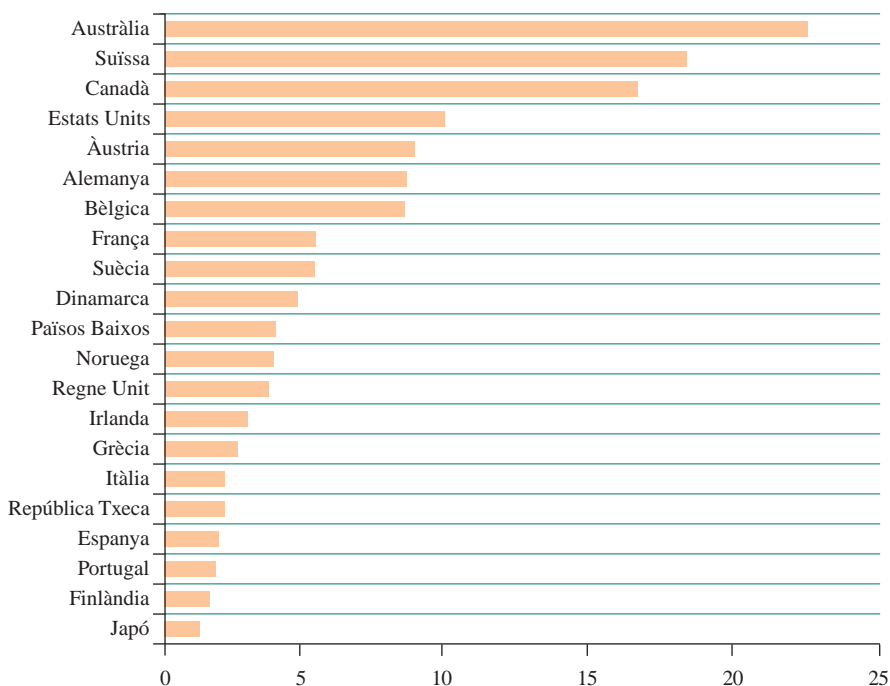
(7) Els països membres originaris són Alemanya, Àustria, Bèlgica, Canadà, Dinamarca, Espanya, Estats Units, França, Grècia, Irlanda, Islàndia, Itàlia, Luxemburg, Noruega, Països Baixos, Portugal, Regne Unit, Suècia, Suïssa i Turquia. Posteriorment s'hi van adherir Japó, Finlàndia, Nova Zelanda, Mèxic, la República Txeca, Hongria, Polònia, Corea del Sud i la República Eslovaca.

europèu amb una taxa més alta de creixement de la immigració, després de Finlàndia i Grècia. En general, els països amb menys proporció d'immigrants són els que han experimentat un augment més gran del nombre d'estrangers. Això no vol dir que els fluxos migratoris s'hagin aturat a les nacions de tradició immigratòria (com França, Països Baixos o Bèlgica); més aviat s'observa que el ritme de nacionalitzacions ha estat superior al de noves entrades.

Gràfic 1.4

POBLACIÓ ESTRANGERA ALS PAÏSOS DE L'OCDE

Dades de 1999, en percentatge

Nota: A Luxemburg, el percentatge de població estrangera arriba al 36%.

Font: SOPEMI, *Tendances des migrations internationales 2001*.

1.3.2. Principals països d'origen

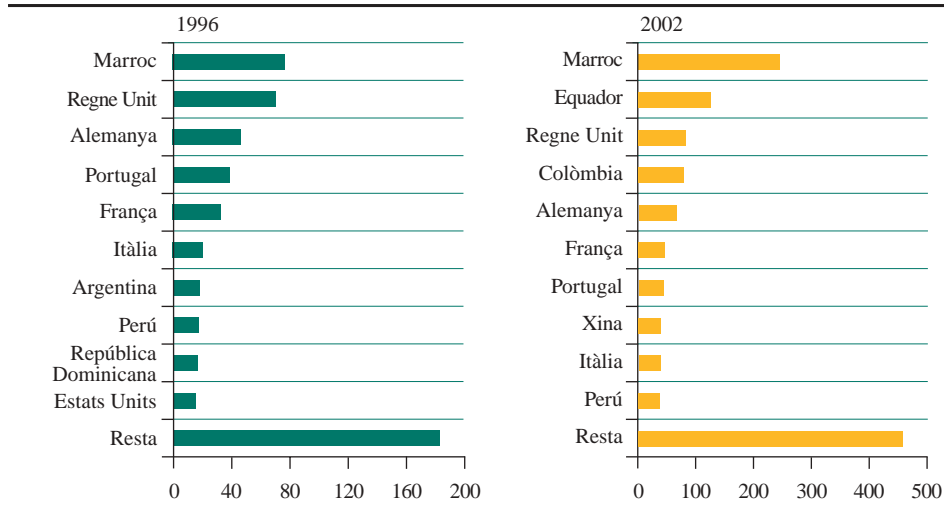
El període que s'inicia el 1996 i arriba fins als nostres dies té un interès especial, no solament per l'elevat ritme de creixement de la població estrangera sinó pels canvis en la seva composició. L'anàlisi d'aquesta etapa és clau per conèixer les dinàmiques actuals de la immigració a Espanya. Entre el desembre del 1996 i el març del 2002 el nombre total d'estrangers es va duplicar llargament, i va passar de 538.000 a 1.243.000; en altres termes, durant aquest període van ingressar més persones (705.000) que les que hi havia fins aleshores al país. La gran majoria (618.000) procedien de països del «Sud».

Com a resultat d'això, els originaris del «tercer món» representen el 70% del total. Això no obstant, per grans zones d'origen, el grup més destacat continua sent el de ciutadans de països de la Unió Europea (el 26,6% del total), que supera molt lleugerament els arribats d'Àfrica (26%) i de Sud-amèrica (24%); a continuació hi ha els originaris d'altres països europeus

Gràfic 1.5

RESIDENTS ESTRANGERS. PRINCIPALS NACIONALITATS

En milers

(la majoria de l'antic «bloc de l'Est» (10%), els d'Àsia (8%) i els d'Amèrica Central (5%). Per països destaquen els immigrants del Marroc (per si sols representen el 20% dels residents) i Equador (el 10%), seguits pels del Regne Unit, Colòmbia i Alemanya (una mica més del 5%), França, Portugal, Xina, Itàlia, Perú i Romania (al voltant del 3% cada un) (vegeu les dues primeres columnes del quadre 1.2). Aquest panorama difereix sensiblement del que hi havia cinc anys enrere, a causa de l'evolució diferenciada dels diferents fluxos.

La variació de residents entre el desembre del 1996 i el març del 2002, tant en xifres absolutes com en percentatges, ha estat notable (vegeu les quatre últimes columnes del quadre 1.2 de l'annex estadístic).

- Pel que fa als *nombres*, els grups que van créixer més durant aquest quinquenni van ser els sud-americans i els africans (al voltant de 225.000 cada un), seguits pels europeus no comunitaris. Per nacionalitats, destaquen els marroquins i els equatorians, seguits pels colombians i, a més distància, els romanesos i els xinesos.

- Si ens fixem en els *percentatges* d'increment, els índexs més elevats corresponen també als sud-americans, que superen clarament el flux procedent d'Àfrica; en canvi, el nivell més baix correspon a les entrades des de la Unió Europea. Per països, les taxes de creixement més altes corresponen als equatorians (que es van multiplicar per més de 40), els ucraïnesos (per més de 30), els romanesos (per 25) i els búlgars (per 13). També ha estat destacat l'augment de colombians, pakistanesos, bolivians, russos i polonesos.

Per tant, tot i que el nombre d'immigrants africans ha crescut significativament, **durant aquests cinc anys de «boom» immigratori els fluxos que han augmentat més són els procedents de Llatinoamèrica i de l'Europa de l'Est.**⁽⁸⁾

Com hem pogut veure, el grup que ha tingut un creixement percentual menor és el d'estrangers procedents d'altres països de la Unió Europea.

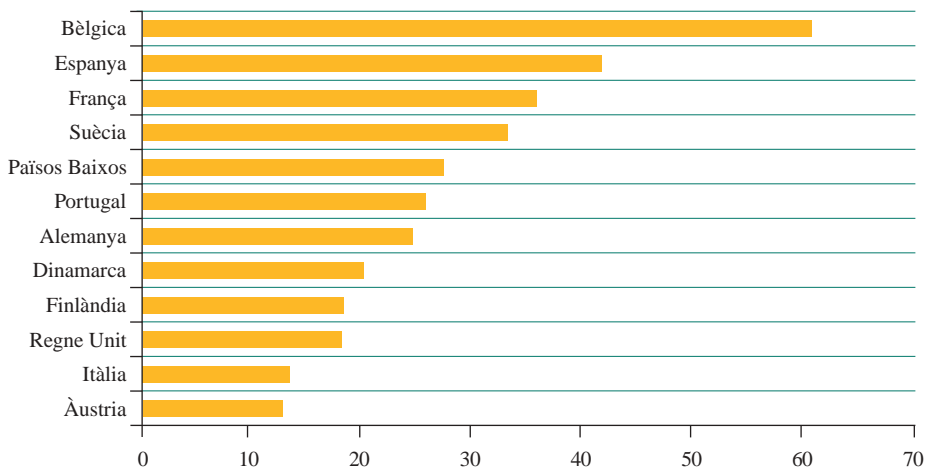
(8) Una bona part d'aquests són nacionals de països candidats a ingressar a curt termini a la Unió Europea. Amb tota probabilitat, els romanesos i els búlgars (els col·lectius més nombrosos) continuaran sent «extracomunitaris», mentre que els polonesos adquiriran l'estatus de comunitaris.

Això no obstant, per volum aquest conjunt representa encara una quarta part del total de residents: a començaments del 2002, tot i el ràpid creixement de la immigració no comunitària, **un de cada quatre estrangers establerts a Espanya procedeix de la UE**. Aquesta és una característica important del model migratori espanyol, tot i que no és un cas únic en el context europeu. Les dades subministrades pel Sistema d'Observació Permanent de les Migracions (SOPEMI) de l'OCDE mostren que a Luxemburg, el 1999, el 89% dels estrangers provenen d'altres països de la UE, mentre que a Bèlgica constitueixen el 62%. Aquest any a Espanya representaven el 43%; a Suècia i França, prop del 35%, i als Països Baixos, Portugal i Alemanya, més del 25% (vegeu gràfic 1.6). Com ja sabem, entre els anys 1999-2002 a Espanya el percentatge de comunitaris es va reduir sensiblement fins a situar-se en el nivell d'aquests tres últims països. Per tant, sembla que ens trobem en una situació semblant a la d'alguns països de la UE; això no obstant, si anem més enllà de la simple comparació de xifres, trobem composicions diferents de les migracions intercomunitàries. En països com Bèlgica, França, Suècia,

Gràfic 1.6

RESIDENTS COMUNITARIS ALS PAÏSOS DE LA UNIÓ EUROPEA

Percentatge sobre el total d'estrangers, 1999

Nota: A Luxemburg, els residents comunitaris són el 89% del total d'estrangers.

Font: SOPEMI 2001.

Països Baixos o Alemanya, els estrangers comunitaris procedeixen, majoritàriament, de països *menys* desenvolupats, i hi van arribar preferentment a mitjan segle XX (des d'Itàlia, Portugal o Espanya). En canvi, a Espanya i Portugal els comunitaris procedeixen de països *més* desenvolupats (del «Nord»), a excepció del flux Portugal-Espanya, que encara es pot caracteritzar com un trànsit «Nord-Sud». Així, la peculiaritat espanyola no radica en el volum de població comunitària, sinó en el predomini de persones procedents de països amb nivells de renda més elevats que els espanyols.

Amb relació a aquestes poblacions, se sol establir un punt específic de discussió: ¿han de ser o no considerats immigrants? Els qui responen negativament a la pregunta afirmen que només són immigrants aquells que canvien de país per millorar la seva situació econòmica i que la majoria dels comunitaris arriben a Espanya com a jubilats que vénen a gaudir d'unes rendes avantatjoses. Com veurem més endavant, aquesta afirmació no es verifica en la majoria dels casos. D'altra banda, un concepte d'immigració com el proposat va sempre lligat a una noció de pobresa (absoluta o relativa) i tendeix a amagar la diversitat que caracteritza els moviments humans transfronterers, els quals sempre han estat configurats per grups amb qualificacions, nivells de renda i adscripcions socials diverses.

1.3.3. Dones, homes, infants, adults, gent gran

El coneixement del nombre, la nacionalitat d'origen i la distribució espacial de les persones d'origen estranger no és suficient per superar una imatge abstracta i relativament homogènia de la immigració. Davant de l'estereotip «nacionalista» dels autòctons, que tendeixen a homogeneïtzar de manera reduccionista els immigrants a partir de la dada de la seva nacionalitat, interessa conèixer els diferents *tipus* realment existents. La composició interna de cada colònia nacional, els rols dominants i les xarxes de relació que s'hi estableixen conformen les microestructures socials a partir de les quals es desenvolupen les diverses estratègies d'inserció d'aquests col·lectius. A Espanya no coneixem amb prou precisió i actualitat l'estat civil (o grup de convivència) o els nivells d'instrucció de la població d'origen estranger, però sí que podem identificar els diferents grups d'edat i la distribució per sexes.

Distribució per sexe

Pel que fa a la *composició per sexes*, les dades disponibles mostren que en el conjunt de la població estrangera hi ha un predomini dels homes, que s'ha incrementat al llarg dels darrers anys: durant el període 1997-2002, el nombre total d'homes va créixer més (126%) que el de dones (97%). Com a conseqüència d'això, ha disminuït la proporció de dones en el conjunt de la població estrangera; el 1992 aquestes representaven el 47% del total; el 48,4%, el 1997, i tan sols el 44,7%, a començaments del 2002. En aquesta data hi havia 556.000 dones i 680.000 homes estrangers; aquestes xifres representen, respectivament, el 2,7% i el 3,4% respecte al total de la població femenina i masculina a Espanya.

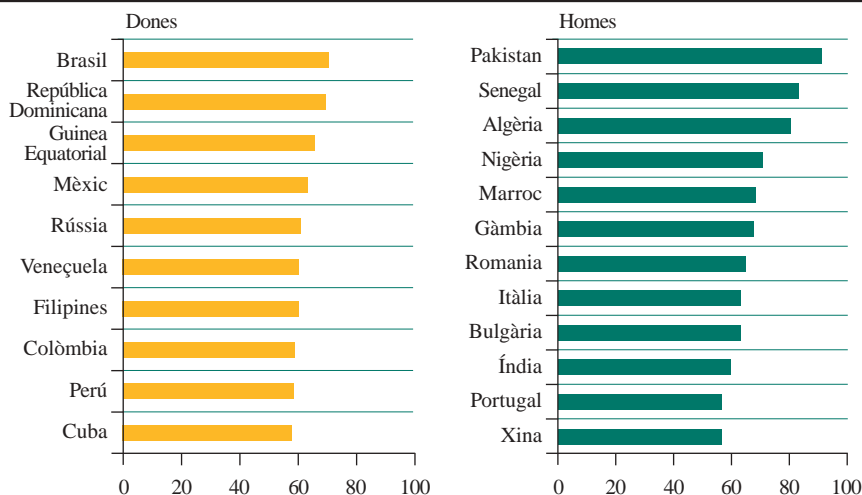
Això no obstant, aquesta distribució mitjana amaga diferències importants. Per exemple, mentre que entre els europeus «occidentals» i els nord-americans hi ha una distribució equilibrada per sexes, entre els originaris d'Amèrica Llatina hi ha una marcada majoria femenina (el 56% dels residents són dones); per la seva banda, els homes són molt més nombrosos entre els arribats d'Àfrica (69%) i, amb menys intensitat, entre els asiàtics i els europeus de l'Est (58%). El quadre 1.3 recull les xifres corresponents a cada un dels sexes, i presenta els vint-i-cinc col·lectius més nombrosos.

A més del seu volum absolut, cal conèixer quina és la importància relativa dels sexes *dins de cada colònia* migrant, atès que –generalment– les principals persones de referència i xarxes de solidaritat s'estableixen amb individus de la mateixa nacionalitat. Des d'una perspectiva de gènere, no és el mateix pertànyer a un grup caracteritzat per l'equilibri entre sexes (situació que, en principi, facilita la reproducció dels rols de la societat d'origen), que a un altre on les dones constitueixen una majoria clara (circumstància més favorable a un canvi dels papers tradicionals), o a un tercer en el qual les dones són minoria (la qual cosa pot reforçar el control social masculí).

Convé, doncs, identificar –entre els grups més nombrosos– quins són els que presenten un predomini marcat d'un dels sexes. Els índexs més alts de feminització els trobem en el cas dels immigrants del Brasil i la República Dominicana (prop del 70%), Guinea Equatorial (66%), Mèxic, Rússia,

COL·LECTIUS NACIONALS AMB MARCAT PREDOMINI D'UN SEXE

Març del 2002, en percentatge

Veneçuela, Filipines, Colòmbia, Perú i Cuba (entre el 58% i el 63%). És interessant observar que els dos grups més nombrosos de dones (marroquines i equatorianes) no figuren en aquesta relació; això vol dir que n'hi ha *moltes* en termes absoluts, però *poques* amb relació als barons de la mateixa nacionalitat. El predomini masculí és marcat entre els immigrants procedents del Pakistan (91 de cada 100 residents són homes), Senegal i Algèria (més del 80%), Nigèria (70%), Marroc, Gàmbia, Romania (prop del 65%), Itàlia, Bulgària, Índia, Portugal i Xina (56% a 63%). En general, doncs, els grups amb predomini femení procedeixen d'Amèrica Llatina i els de majoria masculina del continent africà.

Els grups on hi ha un clar predomini d'un dels dos sexes es troben, en principi, en una situació més precària pel fet que tenen més dificultats per reproduir les pautes relacionals i les modalitats de cooperació i solidaritat habituals als seus països d'origen, en els quals les estructures familiars adopten un paper central. Tot i que les fonts disponibles no permeten contrastar-

ho de manera fefaent, hi ha un alt nombre de solters i de casats el cònjuge dels quals roman al país d'origen, circumstància que indica també una major inestabilitat del col·lectiu, que conserva forts vincles amb la societat d'origen i no acaba d'«instal·lar-se» a Espanya. Les possibilitats d'inserció dels casats que no conviuen amb la seva família estan restringides per l'actual normativa governamental, que exigeix l'acreditació expressa que es disposa de feina o recursos econòmics estables i habitatge de «característiques i amplitud considerades normals a la zona de residència» per poder iniciar un procés de reagrupació familiar. La situació laboral d'una gran part de la immigració dificulta el compliment d'aquests requisits.

No hi ha un únic factor que expliqui la diferent composició per sexe de les diverses colònies; hi intervenen factors relacionats tant amb les societats d'origen com amb la de destinació. En el cas dels residents europeus, el relatiu equilibri està relacionat amb la presència majoritària de matrimonis jubilats. En altres casos, el que compta és l'extracció urbana del contingent migrant: en alguns casos (especialment el dels magribins i els africans subsaharians), l'èxode de les dones rurals està fortament estigmatitzat, la qual cosa explica el predomini d'homes en els fluxos procedents d'aquests medis i el caràcter preferentment urbà de les dones arribades d'aquests països. A més dels factors propis de les comunitats d'origen, cal tenir en compte els condicionants del mercat laboral en la societat de destinació: la majoria dels emigrants de Filipines cap a altres països són homes; això no obstant, a Itàlia i Espanya hi arriben principalment dones pel fet que troben col·locació en el servei domèstic. Precisament aquest tipus de demanda, i la política governamental de contingents, per a l'admissió de nous immigrants, han facilitat la feminització de la immigració procedent de països llatinoamericans i asiàtics.

Els perfils d'edat

Com anem veient, el que –en principi– era l'homogeni conjunt dels «estrangers», es diferencia internament en funció de la nacionalitat i el sexe de les persones. A això hi hem d'afegir les *diferències d'edat*, que ens permeten observar l'existència de cohorts generacionals (fills, pares, avis), cada una de les quals amb característiques i necessitats específiques. En el con-

junt de la població estrangera, la població infantil (fins a 15 anys) representa el 9% de tots els estrangers amb permís de residència; el segment juvenil (entre 16 i 24 anys) té una mida lleugerament superior (13%); els adults-joves (fins a 44 anys) són el contingent més nombrós, ja que apleguen més de la meitat (54%) dels residents regulars; el grup d'edat madura (entre 45 i 64 anys) suposa el 16%, i la gent gran, el 6%. **En els darrers cinc anys s'ha produït un increment de la importància dels adults-joves**, en detriment dels col·lectius de més i menys edat; això vol dir que el gran creixement de la immigració posterior a 1996 ha estat protagonitzat principalment pels qui es troben entre els 25 i els 44 anys, ja que han augmentat més que els altres grups d'edat.

Els perfils en funció de la zona de procedència mostren que els europeus comunitaris i altres originaris del «primer món» (nord-americans i europeus occidentals extracomunitaris) presenten l'estructura més envellida. Per la seva banda, el grup d'adults joves, el que està en plena edat laboral, és majoritari entre els originaris de l'Europa de l'Est i Llatinoamèrica, però també entre els africans i els asiàtics. El segment juvenil té un pes més gran entre el conjunt dels originaris de països del «Sud», mentre que els infants destaquen especialment en l'estructura demogràfica dels procedents d'Àfrica i Àsia.

Pel que fa a les nacionalitats amb un nombre significatiu de residents, podem identificar tres grans grups en funció de l'estructura d'edats.

- El primer està integrat pels que tenen més d'un terç de menors de 25 anys, és a dir, els que presenten una piràmide demogràfica amb un fort component infantil-juvenil. És el cas de tres col·lectius africans (gambians, marroquins i equatoguineans) i un col·lectiu centreamericà (dominicans).

- El segon està format per les nacionalitats en què els adults-joves (persones entre 25 i 44 anys) són més del 65%. Hi destaquen els originaris de Nigèria, Algèria, Ucraïna, Pakistan, Mèxic, Equador, Bolívia, Brasil, Romania i Senegal.

- L'últim el conformen les colònies en què els majors de 45 anys superen el 50%; és a dir, es tracta dels grups més envellits. És el cas de les

persones arribades de Suïssa, Finlàndia, Noruega, Dinamarca, Gran Bretanya, Suècia i Bèlgica. Un grup d'envelliment més moderat (entre el 33 i el 49% tenen més de 45 anys) és el compost pels residents vinguts dels Països Baixos, Alemanya, EUA i França.

La taula 1.1 mostra –separadament– els perfils per edat de les principals nacionalitats procedents de països «pobres» i «rics».

Tampoc per explicar les diferents estructures demogràfiques no podem recórrer a un únic argument explicatiu. El predomini de gent gran a les cohorts d'uropeus sembla obvi, atès el caràcter d'aquesta immigració, composta originàriament per rendistes i jubilats. La forta concentració de persones en plena edat laboral, entre 25 i 40 anys, és la nota dominant en els grups que han arribat més recentment a Espanya, ja que no disposen encara de xarxes de suport i condicions materials per portar o formar una família al país de destinació. La presència d'infants té a veure també amb el grau d'estabilitat dels immigrants: com més gran és l'assentament, més gran és la possibilitat de desenvolupament d'una «segona generació»; aquest és el cas dominant entre els originaris de la immigració llatinoamericana més antiga, especialment la dels països del Con Sud (Xile, Uruguai i Argentina). També cal tenir en compte la distància geogràfica entre el país d'origen i Espanya, sobretot quan la situació dels immigrants és precària; en aquests casos, el fet que hi hagi menys distància podria afavorir la no-emigració del nucli familiar, ja que l'emigrant pot visitar-lo amb més freqüència. En el mateix sentit operen certes pràctiques culturals com el paper atribuït a les àvies en la criança d'infants; per exemple, entre les dominicanes d'origen rural la importància de les llars monoparentals i el costum de deixar els infants a càrrec d'altres dones de la família faciliten l'emigració femenina.

La immigració de jubilats europeus

Tot i la seva importància quantitativa, la població originària de països de l'Europa occidental passa força desapercebuda per a la població autòctona. El component original d'aquest flux van ser persones ja retirades del mercat laboral, rendistes o jubilades, que van fixar la seva residència en municipis de les zones costaneres espanyoles. Durant els anys setanta es va produir un important creixement de les urbanitzacions residencials en aquestes zones,

Taula 1.1

RESIDENTS SEGONS NACIONALITAT I GRUPS D'EDAT

Març del 2002. Distribució percentual

	De 0 a 15 anys	De 16 a 24 anys	De 25 a 44 anys	De 45 a 64 anys	Més de 64 anys
<i>Immigrants de països «pobres»</i>					
Marroc	18,6	17,7	53,3	9,4	1,0
Equador	4,7	19,9	67,0	8,3	0,2
Colòmbia	8,0	15,8	63,9	11,3	1,0
Xina	12,9	19,0	55,6	10,6	1,8
Perú	7,6	13,0	59,8	16,1	3,5
Romania	6,8	17,1	65,6	10,2	0,3
República Dominicana	14,0	18,6	54,1	11,8	1,5
Argentina	7,3	11,3	52,2	21,2	7,9
Cuba	8,6	10,3	62,8	14,9	3,5
Argèlia	9,4	8,9	73,3	7,3	1,1
Filipines	10,3	10,6	56,9	19,9	2,3
Bulgària	6,5	12,2	64,7	16,1	0,4
Ucraïna	3,6	9,7	69,3	17,0	0,3
<i>Immigrants de països «rics»</i>					
Regne Unit	5,0	6,4	32,4	32,1	24,2
Alemanya	6,1	6,2	39,6	34,3	13,8
França	7,4	7,7	50,0	22,1	12,8
Portugal	7,2	13,5	51,5	20,8	7,1
Itàlia	7,7	8,3	52,1	23,1	8,7
Holanda	6,1	4,6	40,1	29,3	19,8
Estats Units	6,7	9,2	39,9	25,3	18,9
Bèlgica	6,1	6,1	36,2	26,6	24,9
Suècia	6,5	7,2	33,2	30,1	22,9
Suïssa	3,3	3,3	19,7	35,7	38,0
Dinamarca	4,6	5,5	31,2	33,5	25,2
Noruega	6,3	5,0	23,9	36,4	28,3
Finlàndia	5,1	4,2	24,8	40,8	25,2

Font: Elaboració pròpia en base a dades facilitades per la Comissaria General d'Estrangeria i Documentació del Ministeri de l'Interior.

ocupades de manera preferent o exclusiva per estrangers. El clima, el poder adquisitiu afavorit pel canvi de moneda, la debilitat de llaços amb els fills i néts, i el desig de fugir d'una vida fortament reglamentada als països d'origen, van constituir les principals motivacions per emigrar. Els primers a establir-se a Espanya van ser persones que prèviament hi havien anat de vacances. El motor d'aquest flux van ser les promotores immobiliàries, que van adquirir terrenys als pagesos autòctons, van aconseguir-ne la requalificació, van construir-hi i van oferir un producte generalment no accessible per als pobladors locals. A més, la comercialització dels habitatges es va dur a terme a l'estranger, i es va tendir a concentrar l'oferta de cada urbanització en un sol país, la qual cosa va produir altes concentracions de persones de la mateixa nacionalitat.⁽⁹⁾ Així, la majoria d'aquesta població viu en urbanitzacions apartades dels nuclis poblats per espanyols, la qual cosa els permet passar relativament desapercebuts i mantenir-se al marge del tracte amb els veïns i amb l'administració. Una part important d'aquesta població passa tres o més mesos en un altre país, la qual cosa els converteix en «turistes permanents», o «residents ambulants», tot i que el seu domicili habitual és a Espanya.

Les formes de vida dominants en aquestes urbanitzacions i zones urbanes són, sovint, típiques dels països d'origen. En la majoria, la presència d'espanyols no és benvinguda; una bona part de la vida econòmica i social es duu a terme dins l'àmbit de cada comunitat. Aquests trets, característics de comunitats ètniques tancades sobre si mateixes, no han merescut, tanmateix, la mateixa atenció que altres concentracions d'immigrants provinents del Tercer Món. Pel que sembla, la preocupació per les tendències al gueto es refereixen només als treballadors del Sud, tot i que a la pràctica aquesta és una realitat en molts dels assentaments ocupats per ciutadans d'origen europeu.

D'altra banda, convé insistir en el fet que els jubilats són tan sols una part de la població d'origen comunitari. Fins i tot en el cas que presenta el perfil d'edat més envellit, el dels residents suïssos, trobem que la majoria de les persones (el 62%) tenen menys de 65 anys. En els altres col·lectius, més del 70% dels residents estan en edat de treballar o, en menor mesura, són menors d'edat.

(9) Ronquillo, A. i Muñoz, Mª D. (1998): *Estudio socioeconómico sobre los residentes extranjeros en la Costa Brava*, Gobierno Civil, Girona.

1.3.4. La distribució provincial i regional

Fins aquí hem presentat les dades sobre població estrangera referint-les al conjunt d'Espanya. D'aquesta manera, podem identificar grans tendències i fluxos, així com comparar la situació amb països veïns. Això no obstant, hem prescindit de la variable *espacial*, la qual cosa ens pot portar a suposar que estem descrivint situacions que es donen en tots els punts de la geografia espanyola. Per superar aquest artifici cal que fixem l'atenció en la distribució espacial de la població estrangera. En fer-ho, el primer que observem és una pauta d'*important concentració*. A més, comprovem que la composició de la població estrangera varia de manera significativa entre diverses zones del país.

Principals focus de concentració

Al març del 2002, el 81% dels residents legals vivien en sis comunitats autònomes, en les quals residia el 63% de la població autòctona. Això vol dir que la població estrangera tendeix a concentrar-se més que l'autòctona en certes regions.

- Les dues principals zones de concentració són Catalunya i Madrid, on viuen el 47% dels estrangers i amb prou feines el 29% de la població total.

- Les dues regions que les segueixen en funció del nombre de residents, Andalusia i la Comunitat Valenciana, acullen menys residents (el 22% del total) que població autòctona (28%).

- A continuació hi ha les dues comunitats insulars, Balears i Canàries, en les quals viuen el 12% dels estrangers i amb prou feines el 6% dels autòctons.

- A les onze autonomies restants la presència migratòria té una baixa incidència, ja que –en conjunt– reben el 19% dels estrangers, mentre que hi viu el 27% de la població espanyola.

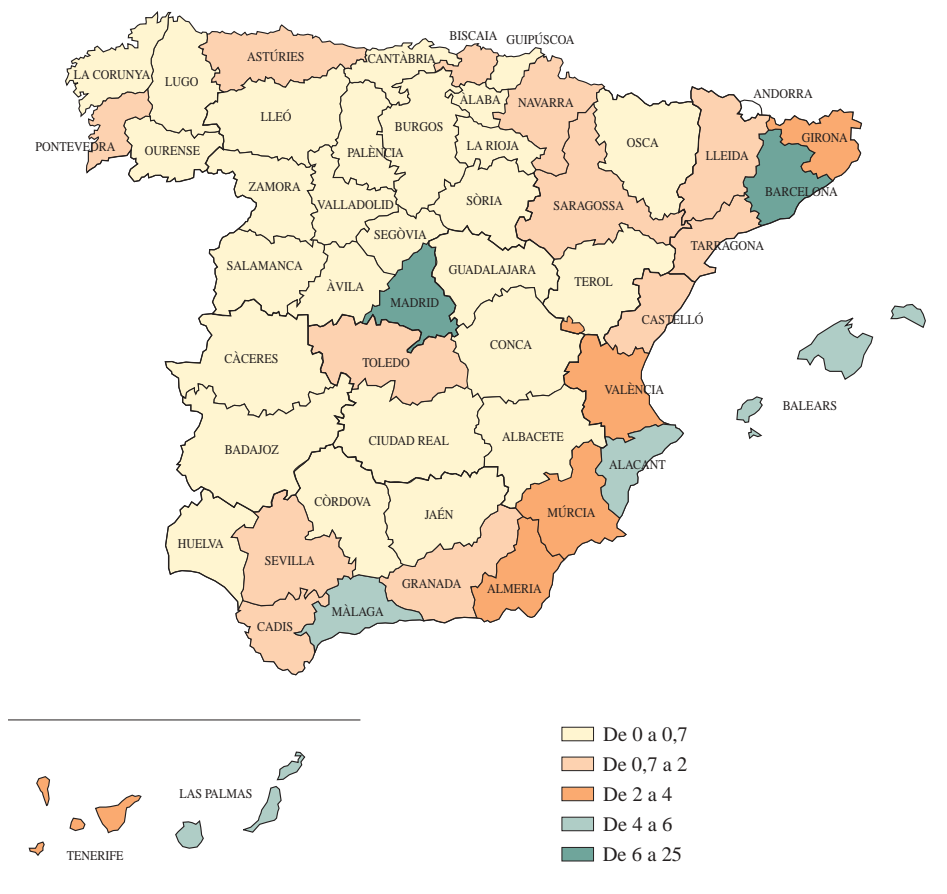
Aquest primer panorama ens indica que el volum més gran d'estrangers s'aboca en comunitats costaneres del Mediterrani (Catalunya, Comunitat Valenciana, Balears i Andalusia) o de l'Atlàntic (Canàries), incloent-hi també la capital de l'Estat (Madrid).

Per províncies, el primer lloc de la classificació l'ocupa Madrid, que destaca clarament (23,4%) respecte a Barcelona (17,5%); durant els darrers anys ha augmentat la diferència a favor de Madrid, la qual cosa indica que aquesta s'està convertint en el principal focus de recepció de la immigració. A força distància figuren Alacant, Màlaga, Balears i Las Palmas (prop del 5% cada una); i, més enrere, Girona, Almeria, Tenerife, Múrcia i València (al voltant del 3%). Aquesta distribució numèrica dels estrangers sobre el territori provincial queda reflectida al mapa 1.1.

Mapa 1.1

DISTRIBUCIÓ PROVINCIAL DE LA POBLACIÓ ESTRANGERA

Març del 2002. En percentatges sobre el total d'estrangers

Això no obstant, el nombre absolut d'estrangers no és gaire significatiu si no el posem en relació amb el volum de la població de cada província. D'aquesta manera podem conèixer un indicador de *densitat* (percentatge d'estrangers sobre la població total de cada província). En aquest cas observem l'existència de situacions molt clarament diferenciades, que s'inclouen dins d'un ventall els extrems del qual són Almeria (on gairebé 8 de cada 100 habitants són estrangers) i Còrdova (on la proporció és amb prou feines del 0,6%). El mapa 1.2 ens mostra quins són els territoris on la proporció de població estrangera és més important. Destaquen Almeria i Girona (més del 7% de la població és estrangera), Balears, Las Palmas i Melilla (prop del 6%), Madrid, Màlaga, Alacant, Barcelona i Tenerife (al voltant del 5%).

L'evolució registrada entre els anys 1998-2002 indica, tanmateix, que les províncies en les quals s'ha incrementat més ràpidament la «densitat» d'estrangers són algunes de les que presenten valors més baixos. Aquest és el cas d'Albacete, Terol, Osca, Conca, Sòria, Jaén, Segòvia o Ciudad Real. Això vol dir que –malgrat la seva forta concentració– en els darrers anys la població immigrant comença a instal·lar-se també en zones on abans era molt poc present. A més, durant aquest període també ha augmentat de manera important la proporció d'estrangers a les províncies en què els índexs ja eren alts. Són exemple d'aquesta situació: Melilla, Almeria, Barcelona, Lleida, Madrid o Múrcia. En aquests casos, trobem processos d'acceleració de fluxos immigratoris ja existents.

Pautes residencials segons la zona de procedència

L'anàlisi de la distribució per nacionalitats mostra que els originaris del Tercer Món resideixen preferentment a Catalunya i Madrid (el 54%), mentre que els procedents del «primer món» s'estableixen amb més freqüència a Andalusia, la Comunitat Valenciana, Canàries o les Balears (el 50%).

L'important sector de població procedent de països «rics» acostuma a residir en zones turístiques, pròximes al mar, si bé les diferents colònies mostren preferències diverses; les persones econòmicament actives es distribueixen al voltant d'aquests nuclis, i desenvolupen una economia de serveis centrada en el propi col·lectiu, però també als grans nuclis urbans del país,

- Els *holandesos* i els *suïssos*, la Comunitat Valenciana i Catalunya (47% i 54%).

- Els *francesos* es concentren a Catalunya, Madrid i la Comunitat Valenciana i Madrid (60%).

- Els procedents d'*Estats Units* prefereixen Madrid, Andalusia i Catalunya (67%).

- Els *italians*, Catalunya, Madrid i Canàries (66%).

- Un cas específic és el dels originaris de *Portugal*, que viuen preferentment a Galícia, Madrid i Castella i Lleó (53%).

Pel que fa a les principals nacionalitats del «tercer món» presents a Espanya, destaquen els perfils següents:

- Una fortíssima concentració en una sola província. És el cas dels *pakistanesos* a Barcelona (el 69%) i el dels *polonesos* a Madrid (62%).

- Una especial concentració a Madrid i Catalunya, on destaquen els immigrants *filipins* (78%), *peruans* (74%), *dominicans* (71%) i *xinesos* (61%).

- Un nucli principal a Madrid i la resta dispers en diverses províncies. Són exemple d'aquesta pauta: els *equatorians* (46% a Madrid), que també destaquen a Catalunya, la Comunitat Valenciana i Múrcia; els *romanesos* (44%), amb nuclis a Catalunya, Andalusia, Aragó i Castella-la Manxa; amb relació als *colombians*, n'hi ha un terç a Madrid i un altre terç repartit entre Catalunya, Canàries i la Comunitat Valenciana.

A més, hi ha grups que presenten perfils únics. Entre els col·lectius més nombrosos destaquen els següents:

- Un terç de la immigració *marroquina* resideix a Catalunya, i un altre terç es distribueix entre Madrid i Andalusia.

- El 71% dels *argentins* es troben repartits entre Catalunya, Madrid i Andalusia.

- El 57% dels *cubans* es distribueixen entre Canàries, Madrid i Catalunya.

- Els *algerians* presenten un focus principal a la Comunitat Valenciana (29%), i altres nuclis significatius a Catalunya, Andalusia i Aragó (39% entre les tres).

- Els *búlgars* destaquen a Madrid (35%), Castella i Lleó i la Comunitat Valenciana (34% entre totes dues).

- El 75% dels *ucraïnesos* es distribueixen entre Madrid, Andalusia, la Comunitat Valenciana i Catalunya.

- Els *senegalesos* es concentren especialment (54%) a Catalunya i Andalusia.

La distribució espacial de les diferents colònies no es deu a l'atzar, però tampoc a cap mecanisme d'assignació automàtic; el procés migratori és un fet social, modelat per les expectatives i decisions dels actors que hi estan implicats. Per exemple, el fet que hi hagi un nombre més gran de marroquins a Catalunya s'explica per l'existència d'antics nuclis de residents als voltants de Barcelona i, especialment, per l'«embassament» de migrants que pretenien travessar els Pirineus després de 1973; a partir d'aquests nuclis es va assentar una població que va posar en marxa la cadena migratòria. La presència majoritària de llatinoamericans a Madrid i Barcelona s'explica, en canvi, per la important demanda de servei domèstic, coberta per dones d'aquesta procedència. La fortíssima concentració de gambians a Catalunya té el seu origen en una immigració promoguda per agricultors de la comarca del Maresme a començaments dels anys vuitanta, flux que es va interrompre posteriorment i va quedar reduït a aquest nucli principal. La preferència dels algerians per la Comunitat Valenciana obeeix a la proximitat, a l'existència de vies de comunicació directa amb Alacant i a la presència anterior de persones d'aquesta nacionalitat (venedors de temporada i alguns *pied-noires* arribats després de 1962).

Mapes «ètnics» a les principals províncies d'immigració

A l'apartat anterior hem vist la distribució de la població estrangera fixant-nos com es reparteixen els principals col·lectius. Podem, també, efectuar-ne l'anàlisi desplaçant el focus d'atenció a les províncies, la qual cosa

ens permet conèixer com està composta la població immigrant en cada una d'elles. Les xifres referides al conjunt de les províncies es poden consultar a l'annex estadístic; aquí ens limitarem a analitzar les deu que apleguen un nombre més gran d'immigrants, per tal de mostrar l'existència de diferents «models migratoris» d'ordre local.

Com ja sabem, en el conjunt d'Espanya hi ha tres grups principals: els llatinoamericans, els europeus comunitaris (i altres «occidentals» no comunitaris) i els magribins, esmentats per ordre d'importància. Els segueixen uns altres dos col·lectius de dimensions semblants: els europeus de l'Est i els asiàtics. A la taula 1.2 poden constatar-se les variacions d'aquest model a nivell provincial. En principi, identifiquem tres grans conjunts, segons que el grup predominant sigui de l'Europa occidental (de la Unió Europea, més Noruega, Suïssa, Liechtenstein, etc.), d'Amèrica Llatina o del Magrib. A continuació, podem analitzar els matisos que hi ha dins de cada un d'aquests blocs:

- *Predomini de persones de l'Europa occidental*: Màlaga, Balears, Tenerife, Alacant i Las Palmas. Mentre que a Màlaga el segon grup és el magribí, a les altres tres ho és el llatinoamericà. El tercer lloc l'ocupen els europeus de l'Est a Balears i Tenerife, i els asiàtics a Las Palmas i Màlaga.

Les nacionalitats més importants són les següents: britànics i marroquins a Alacant i Màlaga; alemanys i marroquins a Las Palmas; britànics i alemanys a Tenerife; alemanys i britànics a les Balears.

- *Predomini dels llatinoamericans*: Madrid. És el grup més nombrós, i representen gairebé la meitat del total d'estrangers; figuren a distància els magribins i els europeus, amb un volum semblant, gairebé igualats pels europeus de l'Est.

Les nacionalitats més nombroses són Equador i Marroc.

- *Predomini dels magribins*: Barcelona, Girona, Almeria i Múrcia. El segon grup és el llatinoamericà, excepte en el cas de Girona, en el qual apareixen els europeus occidentals. La mateixa agrupació es repeteix amb relació al tercer grup: europeus occidentals a Barcelona, Almeria i Múrcia; africans subsaharians a Girona.

Les nacionalitats més nombroses en cada cas són el Marroc i Equador a Barcelona, Almeria i Múrcia, i el Marroc i Gàmbia a Girona.

Taula 1.2

RESIDENTS ESTRANGERS SEGONS LA ZONA D'ORIGEN I LA PROVÍNCIA DE RESIDÈNCIA

Març del 2002. Distribució percentual

Província	Zona d'origen						
	Amèrica Llatina	Magrib	Europa occidental	Europa de l'Est	Àsia	Àfrica subsahariana	Altres
Espanya	29,3	21,8	21,2	7,7	7,7	4,0	8,3
Madrid	45,8	14,2	12,3	12,0	8,5	3,0	4,2
Barcelona	29,1	30,3	15,0	3,3	14,9	3,8	3,6
Alacant	17,6	14,3	34,1	7,3	3,8	1,3	21,6
Màlaga	10,0	11,3	38,5	4,4	5,9	2,6	27,3
Balears	16,8	11,6	43,0	3,3	3,4	3,2	18,7
Las Palmas	25,5	15,1	32,9	2,3	9,8	3,7	10,6
Girona	10,7	38,8	22,2	5,2	3,8	14,6	4,7
Almeria	13,5	49,2	7,3	9,1	1,4	10,6	8,9
Tenerife	23,9	4,1	41,7	2,4	7,4	1,8	18,7
Múrcia	33,8	42,9	10,3	3,8	2,4	2,2	4,6
València	33,4	14,9	19,1	13,5	8,9	3,6	6,6

Naixements i matrimonis: ¿hi ha reactivació demogràfica a causa de la immigració?

Un dels arguments que s'utilitza habitualment a l'hora d'explicar, i fins i tot justificar, les migracions nord-sud és el de l'«aportació demogràfica» dels immigrants. Com que les societats de destinació es caracteritzen, especialment a Europa, pel fet de tenir índexs de natalitat baixos i importants percentatges d'envelliment, l'arribada de persones adultes-joves hauria de tenir un efecte de «rejuveniment» de la piràmide d'edat. Tot i que no hi ha dubte que en una primera etapa això és així, la qüestió crucial radica en el mitjà i llarg termini: què passa a mesura que els immigrants s'estableixen a Espanya?

Un dels aspectes claus que cal analitzar són les pautes de natalitat, comparant les de les dones autòctones amb les de les immigrants. En general, aquestes (sobretot les arribades del «Sud») procedeixen de societats amb taxes de natalitat clarament superiors a les espanyoles. Si un cop emigrades mantenen aquestes pautes, la conseqüència serà que el rejuveniment de la població no es produirà solament per l'arribada de dones joves, sinó també pel nombre més gran de naixements que tindran lloc. Lamentablement, fins ara no hi ha dades sistemàtiques que permetin avaluar el que està passant.

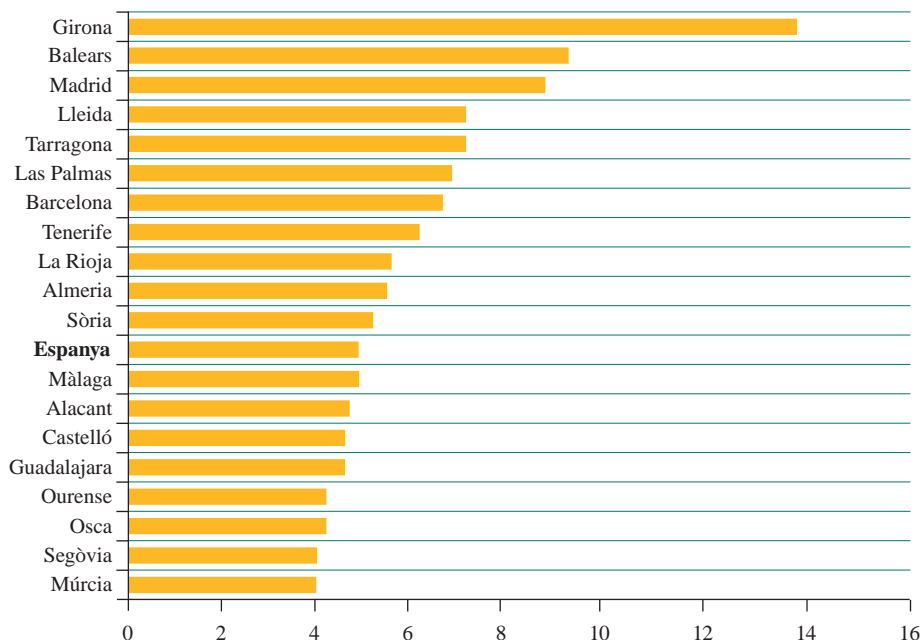
Podem, tanmateix, fer aproximacions parcials a aquesta qüestió si analitzem les xifres de naixements registrats a Espanya en funció de la nacionalitat de la mare. Les últimes dades disponibles corresponen a l'any 1999, durant el qual el 4,9% dels naixements van correspondre a mares de nacionalitat no espanyola (18.500 sobre 380.000). Aquest percentatge és superior al que tenen les dones estrangeres respecte al conjunt de la població femenina espanyola (2,7%); per tant, sembla clar que les taxes de natalitat de les immigrants estan sent més altes que les de les autòctones. Seria important matisar més l'anàlisi prenent en consideració la nacionalitat de les mares, per identificar les diferències entre col·lectius nacionals, però aquestes dades no estan disponibles.

L'aportació demogràfica de la immigració, a partir dels nous naixements, presenta valors molt diferenciats en funció de la província. Aquestes diferències són degudes: a) a taxes de natalitat elevades entre les estrangeres, b) a taxes baixes entre les dones autòctones, c) o a diverses combinacions entre aquests dos factors. La xifra més alta es registra a la ciutat de Melilla, en la qual gairebé un terç dels naixements es van produir entre mares estrangeres. S'observen també valors molt superiors a la mitjana estatal a Girona i Ceuta (prop del 13%), Balears, Madrid (9%), Lleida, Tarragona, Las Palmas i Barcelona (7%), Tenerife, la Rioja o Almeria (prop del 6%) (vegeu gràfic 1.8). A l'extrem oposat de l'escala figuren les províncies on l'aportació de naixements de les estrangeres no arriba a l'1%: Jaén, Còrdova, Albacete, Huelva i Ciudad Real.

Aquestes xifres, referides a un únic any, no ens permeten identificar tendències de cara al futur. En canvi, per l'experiència en països d'antiga

NAIXEMENTS DE MARES ESTRANGERES. PROVÍNCIES MÉS DESTACADES. 1999

Percentatge sobre el total de naixements en cada província

immigració, sabem que les taxes de natalitat de les immigrants tendeixen, amb el temps, a equiparar-se amb la de les dones autòctones. Si aquesta tendència es verificués també a Espanya, el «rejuveniment» demogràfic només es produiria durant uns quants anys. Això no obstant, es podria prolongar en la mesura que es continuï produint una arribada important de dones en edat de procrear. En sentit contrari podria operar la proliferació de parelles mixtes, compostes per autòctons i immigrants. En aquest cas es pot suposar que hi ha un cert distanciament dels estrangers respecte a la seva comunitat d'origen, ja que es posen a conviure amb una persona espanyola, la qual cosa també es traduiria en l'adopció de pautes de natalitat pròximes a les existents en aquesta societat.

Hi ha dades referides als matrimonis en els quals almenys un dels contraents és estranger, tot i que no podem saber quants d'aquests eren residents a Espanya i quants han arribat al país amb motiu del seu casament. Tan sols podem consignar que durant l'any 1999 van tenir lloc al voltant de 10.000 matrimonis «mixtos» (entre espanyol i estrangera, o entre espanyola i estranger) i gairebé 1.200 entre estrangers. A partir d'aquests casos podem identificar unes certes preferències en funció del sexe dels cònjuges espanyols (vegeu dades al quadre 1.6 de l'annex estadístic):

- Els homes autòctons s'han casat preferentment amb dones llatinoamericanes i europees; les nacionalitats més habituals són: colombianes, marroquines, brasileres, alemanyes, britàniques i dominicanes.

- Les dones espanyoles han formalitzat el vincle especialment amb homes europeus i africans; les nacionalitats més freqüents són: marroquins, anglesos, alemanys, italians, francesos i portuguesos.

Això no obstant, les parelles «mixtes» són –si més no fins ara– casos minoritaris, perquè el que domina és l'existència de matrimonis «monoètnics», formats per persones de la mateixa nacionalitat, sigui en la societat d'origen o bé quan els dos integrants residien a Espanya. Per tant, a curt i mitjà termini, l'evolució de les pautes de natalitat de les immigrants dependrà de les que adoptin les que viuen en parella amb homes de la seva mateixa nacionalitat.

II. Immigració i escola: l'alumnat estranger

La presència creixent d'immigrants estrangers a Espanya no es limita tan sols a persones adultes: una part important dels nouvinguts són menors d'edat. A més, de les migracions familiars i de la constitució de noves parelles en l'emigració se'n deriva el naixement –en terra espanyola– de fills d'estrangers, molts dels quals conserven la ciutadania originària dels seus pares. Aquestes generacions joves, procedents de manera directa o indirecta de la immigració, constitueixen poblacions noves que s'han d'inserir en les institucions del país de residència, entre les quals destaca el sistema escolar.

El procés d'escolarització és un dels elements clau a l'hora de configurar les modalitats de socialització i inserció social d'aquestes noves generacions. A les aules, els fills d'immigrants poden accedir –amb més facilitat que els seus pares– a l'aprenentatge dels codis bàsics de la societat espanyola (incloent-hi les llengües autòctones), i iniciar un procés de qualificació formalitzat. En la mesura que el sistema escolar s'encarrega d'inculcar els valors bàsics que defineixen la ciutadania, segons l'estàndard dominant, és un vehicle de reproducció social que posa èmfasi en els valors autòctons. D'altra banda, la creixent diversitat de l'alumnat i els recents desenvolupaments legislatius tendeixen a prestar més atenció a la convivència intercultural, i a tenir en compte les realitats socials específiques de l'alumnat. D'aquesta manera, el sistema escolar espanyol es mou entre la inèrcia de reproduir allò

que ja existeix i l'obertura –incipient i amb moltes dificultats– cap a les aportacions d'un alumnat socialment i culturalment divers.

El nostre objectiu en aquest capítol és mostrar les característiques de l'evolució de l'alumnat estranger en el sistema escolar no universitari, al llarg d'una dècada. Es tracta de fixar-se no solament en la seva magnitud sinó també en les seves característiques diferenciadores, com la nacionalitat, el sexe, el lloc de residència de l'alumnat, o la seva inserció en el sistema escolar (nivell educatiu, titularitat del centre).

Per fer-ho, utilitzem les estadístiques elaborades per les administracions educatives autonòmiques, referides a l'alumnat estranger, i publicades anualment pel Ministeri d'Educació (*Estadísticas de la Educación en España*). Aquestes dades tenen algunes limitacions,⁽¹⁾ però l'avantatge de conèixer-les i analitzar-les és evident, ja que ens permeten anar més enllà de les imatges impressionistes, derivades de la nostra experiència particular i/o de l'impacte dels missatges mediàtics, i elaborar un panorama més global i «objectiu».

2.1. L'alumnat autòcton disminueix, mentre que augmenten els d'origen estranger. Però aquests continuen sent una petita minoria

La natalitat a Espanya ha baixat de manera notable durant els darrers vint anys. Una de les conseqüències d'aquest canvi en els comportaments demogràfics ha estat una disminució de la població en edat escolar. Aquesta tendència queda reflectida en l'evolució del nombre total d'alumnes matriculats en els ensenyaments no universitaris entre els cursos 1991-92 i 2001-02. La xifra va passar, en nombres rodons, de 8.200.000 alumnes a 6.630.000; és a dir, en deu anys es va produir una disminució d'1.575.000, xifra equivalent

(1) Es tracta de dades elaborades en cada un dels centres educatius per personal no especialitzat en registres estadístics, i no sempre queda clar quina definició d'«estranger» s'hi aplica. A més, la recollida i sistematització de dades es duu a terme en cada una de les administracions autonòmiques, la qual cosa no sempre garanteix l'homogeneïtat de criteris. D'altra banda, les dades disponibles es refereixen exclusivament a l'alumnat, i no aporten informació referida a les seves circumstàncies socials i familiars.

al 19,2% de l'alumnat existent el 1991. Com que la natalitat en la societat espanyola continua sent una de les més baixes del món, aquesta tendència decreixent es mantindrà a curt i mitjà termini.

Mentrestant, durant el mateix període analitzat s'ha observat la tendència oposada entre l'alumnat de nacionalitat no espanyola, el qual ha experimentat un creixement continu i important: va passar de 36.600 a 201.500 alumnes, evolució que suposa un augment del 450%. Les xifres que figuren al quadre 2.1 (vegeu l'annex estadístic) ens indiquen, a més, que aquest increment es va accelerar a partir del curs 1997-98 i, especialment, el 1999-00 (la xifra total es va duplicar durant els set cursos compresos entre 1991 i 1997, i es va tornar a doblar en els quatre següents). En altres termes, **el nombre d'alumnes estrangers va augmentar de manera contínua en l'última dècada, però especialment durant els darrers anys**, la qual cosa permet suposar que la tendència alcista es mantindrà en els propers anys.

Això no obstant, les dues tendències contraposades (disminució de l'alumnat autòcton i augment de l'estranger) no indiquen ni de bon tros una «substitució» d'alumnat espanyol pel procedent de la immigració. Com que hem partit de magnituds tan diferents (més de vuit milions d'espanyols i menys de 40.000 estrangers), en l'última dècada el percentatge de nens i nenes procedents de la immigració ha passat de ser el 0,4% de la matrícula total (el 1991-92) a un encara modest 3% (el 2001-02). Com es pot observar, es tracta de xifres moderades, si més no des de la perspectiva del conjunt del sistema escolar estatal (tot i que, com veurem, els percentatges són força importants en determinades zones).

La lectura d'aquestes dades, i les tendències que configuren, permeten elaborar les següents observacions:

- Si es mantenen les actuals dinàmiques demogràfiques i migratòries, la presència d'alumnat d'origen estranger pot pal·liar la disminució de matrícules i, en conseqüència, la possible pèrdua de places docents.

- La lentitud de les administracions públiques i del sistema escolar a l'hora d'afrontar la nova situació de diversitat a les aules, detectada en diverses investigacions, es podria excusar en funció de la limitació quantitativa del fenomen.

- Tanmateix, la presència creixent d'alumnat estranger, sumada a la manca de preparació específica del professorat, pot generar vivències d'estrès i rebuig en una part dels docents, que es ressenten de la «càrrega» extra que se'ls presenta.

2.2. Una diversitat d'orígens que no permet simplificacions

De moment ens hem limitat a comparar l'alumnat autòcton amb un altre col·lectiu que hem designat amb l'etiqueta «estrangers». Aquesta denominació és purament negativa (ja que ens referim a un conjunt que té com a únic tret comú el fet de no ser espanyols) i tendeix a agrupar sota una mateixa designació poblacions amb característiques socials força diferenciades. Si abusem d'aquest enfocament, no fem sinó contribuir a la construcció social (etnocèntrica) d'una entelèquia –el «col·lectiu immigrant»– que tan sols existeix en la visió uniformitzadora dels autòctons i de les institucions estatals.

Pel que fa a les diferències que es poden trobar entre l'alumnat estranger, és important tenir en compte en primer lloc *la zona d'origen i la nacionalitat*. Per veure què podem saber sobre això, analitzarem la foto fixa que ens ofereix la composició de l'alumnat en el curs 2001-02. Més endavant observarem quins processos de canvi han conduït a configurar aquesta situació.

2.2.1. Foto fixa de la situació actual

Començarem considerant la composició d'aquest alumnat en funció del continent de procedència. Trobem que hi ha tres zones principals: els nens i nenes arribats d'Amèrica constitueixen el 47% del total; els de diversos països d'Europa, el 25%, i els d'Àfrica, el 24%. A gran distància hi ha un nucli minoritari, integrat pels arribats de països d'Àsia (6%).

Analitzant les dades amb una mica més de detall, podem identificar millor els tres grups principals; són els procedents de països sud-americans (40%), nord-africans (20%) i europeus comunitaris (16%). Convé, doncs, destacar la presència de nenes i nens de països de la Unió Europea, que no

solen ser percebuts com a *immigrants*, però que sens dubte aporten importants trets de *diversitat* a les aules. En conjunt, aquests tres grups aporten el 76% de l'alumnat estranger. A continuació hi ha els col·lectius provinents d'altres països europeus (10%), Àsia (6%), Amèrica Central (5%), Àfrica subsahariana (4%) i Amèrica del Nord (1%).

Una tercera aproximació, més detallada, ens informa sobre quines són les principals nacionalitats de l'alumnat estranger. El quadre 2.2 (vegeu l'annex estadístic) inclou els col·lectius nacionals que en el curs 2001-02 superaven els cinc-cents efectius. Hi constatem la importància destacada dels procedents del Marroc, Equador i Colòmbia. A distància figuren els anglesos, els argentins, els alemanys, els dominicans, els romanesos, els peruans, els xinesos i els francesos. Aquestes onze nacionalitats apleguen el 68% de l'alumnat estranger. Per arribar fins al 80% hem de considerar unes altres deu nacionalitats. L'anàlisi d'aquestes xifres ens permet obtenir dues primeres conclusions:

1) Hi ha tres grups destacats: les nenes i nens d'origen marroquí, equatorià i colombià, que en conjunt aporten més del 40% de l'alumnat estranger.

2) El 56% restant està compost per una àmplia gamma de nacionalitats, la qual cosa demostra la diversitat d'orígens existent, i remet a diferències d'ordre lingüístic, cultural, religió o social.

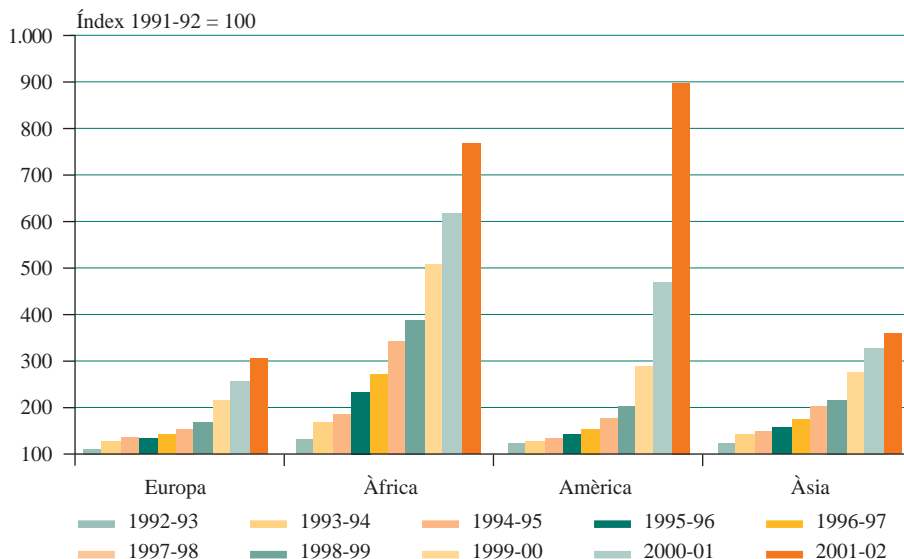
2.2.2. Els canvis durant l'última dècada

Fins aquí la foto fixa, elaborada a partir de les últimes dades disponibles. Aquest panorama de diversitat nacional ha estat el resultat d'un procés amb *evolucions diferenciades* dels diferents grups. Per valorar els ritmes de creixement de cada un, prenem com a referència les xifres del curs 1991-92, i els assignem el valor 100. Per al conjunt dels estrangers, l'índex va assolir el valor de 549,7 en el curs 2001-02; això vol dir que el conjunt de l'alumnat es va multiplicar 5,5 vegades.

Prenent com a referència aquest valor mitjà del conjunt d'estrangers, identifiquem els grups que han crescut a un ritme més alt i els que ho han fet en menor mesura:

EVOLUCIÓ DE L'ALUMNAT ESTRANGER SEGONS LA ZONA DE PROCEDÈNCIA

Cursos 1991-92 a 2001-02

- Van créixer *més*: els llatinoamericans (índex 2001-02 = 1.011), altres europeus (887) i els africans (770).

- Van créixer *menys*: els nord-americans (214), els europeus comunitaris (217) i els asiàtics (360).

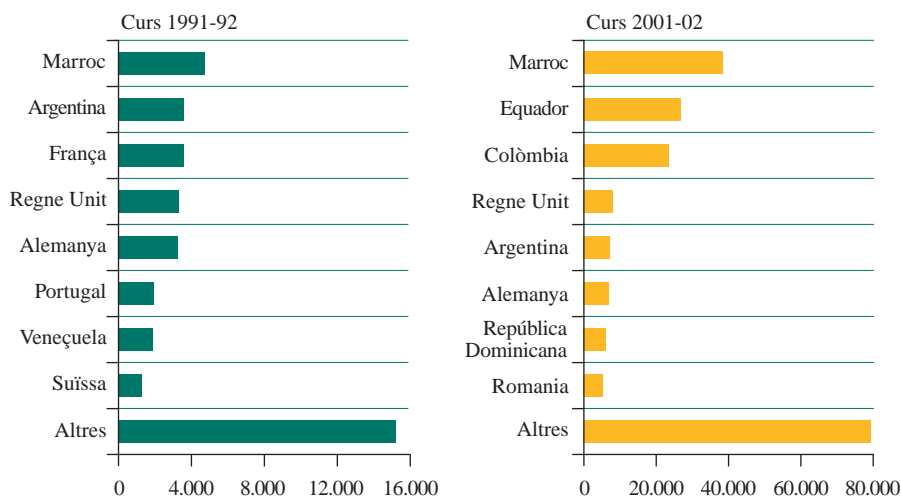
Aquesta desigual evolució mostra que els increments més grans corresponen a l'alumnat extracomunitari, especialment el procedent d'Amèrica Llatina, el Magrib i l'Europa de l'Est.

Com a resultat d'aquesta evolució, des del començament del curs 1991-92 *ha canviat la composició de l'alumnat estranger*. Aleshores el grup més nombrós procedia dels països que integren l'Espai Econòmic Europeu (EEE), seguits pels llatinoamericans. El *rànquing* de nacionalitats amb més nombre d'alumnes era encapçalat pel Marroc, Argentina, França, Regne Unit, Alemanya, Portugal, Veneçuela, Suïssa, EUA i Itàlia. Deu anys més tard, com

hem pogut veure, els llatinoamericans han superat els procedents de l'EEE, i els africans s'han acostat al volum d'aquests últims. La llista per país d'origen continua estant encapçalada pel Marroc, però han desaparegut dels deu primers llocs Veneçuela, Suïssa, EUA i Itàlia, i han retrocedit les altres nacionalitats de la Unió Europea, mentre que hi apareixen Colòmbia, la República Dominicana, Equador, Perú i Xina. Per la seva banda, l'alumnat argentí va retrocedir posicions fins al 1999-00, però en els dos darrers cursos es va tornar a incrementar. El gràfic 2.2 mostra la composició nacional de l'alumnat estranger al començament i al final del període que estem analitzant.

Gràfic 2.2

ALUMNAT ESTRANGER SEGONS LA NACIONALITAT

2.3. Inserció diversificada segons l'etapa del cicle educatiu

Segons el que acabem d'exposar, la població designada com a «alumnat estranger» és lluny de ser homogènia en funció del seu origen. Més endavant veurem altres diferències, basades en el sexe de l'alumnat, però aquí ens detindrem en algunes de les *diferències internes del sistema*

escolar, concretament la que s'estructura en els diferents cicles educatius. A partir de l'última reforma educativa (LOGSE, 1990), l'ensenyament no universitari va quedar estructurat tal com es reflecteix en el gràfic 2.3.

- Educació Infantil: de 0 a 5 anys; sis cursos agrupats en dos cicles (no obligatòria).

- Educació Primària: de 6 a 11 anys; sis cursos agrupats en tres cicles (obligatòria).

- Educació Secundària Obligatòria (ESO): entre 12 i 15 anys; quatre cursos dividits en dos cicles (obligatòria).

Per tant, l'ensenyament obligatori abraça deu cursos, compresos idealment entre els 6 i els 15 anys d'edat. A partir d'aquest cicle hi ha una oferta variada, que podem incloure sota l'etiqueta de «secundària no obligatòria», que comprèn les opcions següents:

- Batxillerat: 16 i 17 anys; dos cursos.

- Formació Professional de Grau Mitjà: 16 i 17 anys; dos cursos.

- Formació Professional de Grau Superior: 18 i més anys; dos cursos; s'hi accedeix amb el títol de batxillerat, o bé superant proves d'accés, si es té més de 20 anys.

A més de les ressenyades, hi ha les següents modalitats:

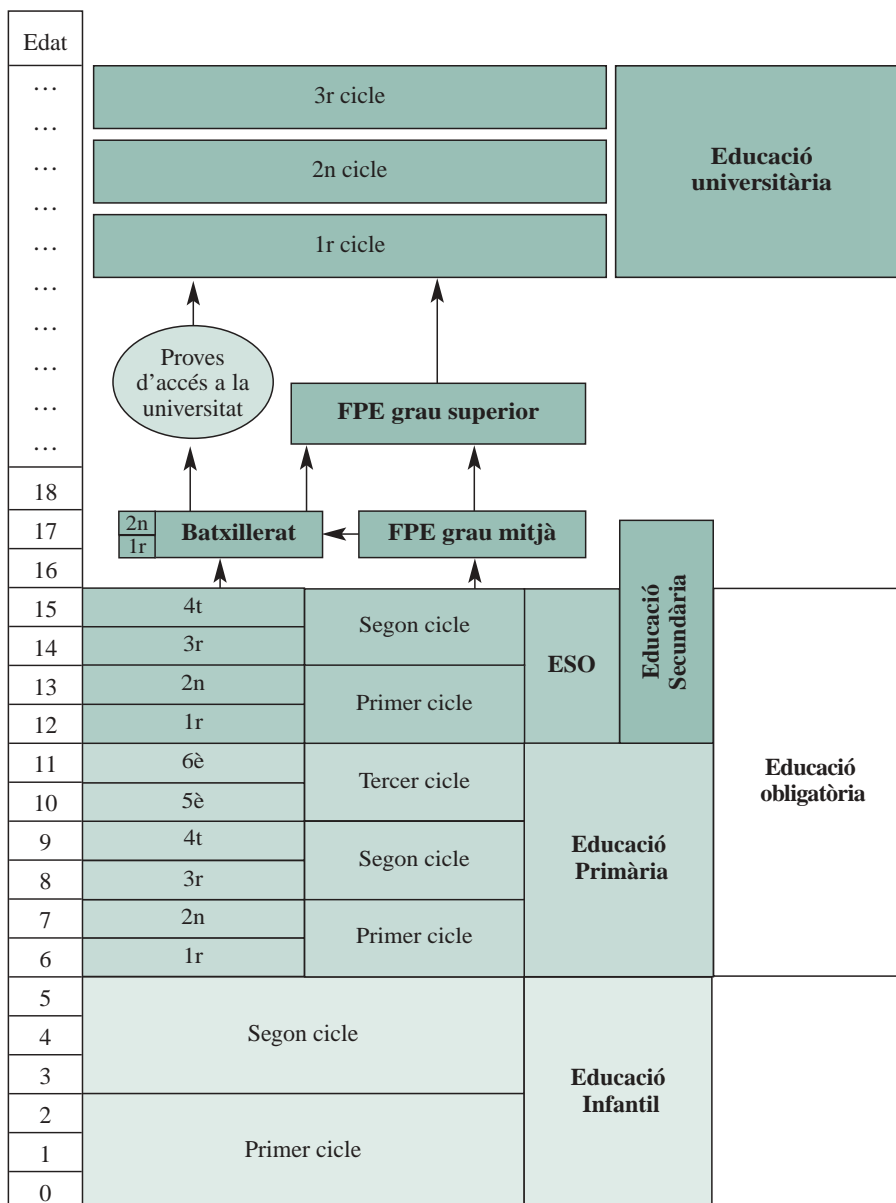
- Ensenyaments de règim especial (artístics, d'idiomes, esportius).

- Educació especial: per a alumnes amb discapacitats psíquiques, físiques o sensorials, o amb trastorns greus de conducta. Aquests poden estar escolaritzats en centres especials, en unitats especials dins de centres normalitzats, o bé en aules ordinàries, rebent suport especialitzat.

- Programes de Garantia Social: per a majors de 16 anys que no han completat l'ESO; ofereix formació laboral, amb opció a ingressar a FP a través d'una prova.

El gruix de l'alumnat estranger cursa estudis primaris (44%); el segon bloc el formen els que segueixen l'ESO (27%), i més enrere hi ha els

ESTRUCTURA DEL SISTEMA EDUCATIU ESPANYOL. ENSENYAMENTS DE RÈGIM GENERAL

Font: Elaboració CIDE, a partir de la normativa.

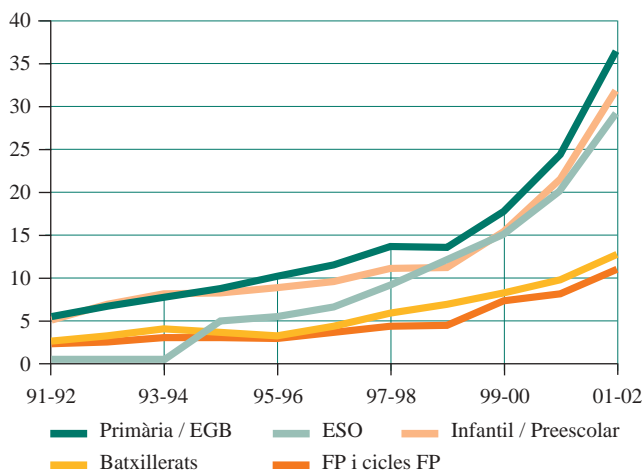
alumnes d'Educació Infantil (19%). Són molts menys els que es troben en els nivells secundaris no obligatoris (4% en els diversos batxillerats; 3% a la Formació Professional i en programes de Garantia Social). Aquestes dades, en si mateixes, ens indiquen una forta presència en els nivells d'educació obligatòria (Primària i ESO) i una molt discreta assistència a les diferents modalitats de la secundària no obligatòria. Aquesta circumstància es deu, en bona part, al fet que molts joves no continuen estudiant quan acaben l'ESO. Però aquesta darrera situació es verifica també entre l'alumnat autòcton; per tant, necessitem saber si la tendència a l'abandó és semblant o bé hi ha diferències. Una manera de fer-ho és observar la proporció d'alumnes estrangers respecte a la matrícula total, en cada un dels nivells educatius.⁽²⁾

Les línies del gràfic 2.4 indiquen que, ja en el curs 1991-92, la proporció d'estrangers sobre l'alumnat total era el doble a Primària i Infantil (aleshores EGB i Preescolar) que a l'ensenyament secundari (batxillerats i FP). A partir d'aleshores aquesta proporció s'ha continuat incrementant en tots els cicles educatius, però ho ha fet amb més intensitat a Primària i a Preescolar que a l'educació secundària no obligatòria. L'augment de la matrícula a l'ESO encara no es pot avaluar degudament, ja que en bona part és degut a la progressiva implantació d'aquesta modalitat educativa durant els darrers cursos. Hi ha dues etapes educatives que tenen una significació especial. D'una banda, la important escolarització a l'Educació Infantil, no obligatòria, mostra que el sistema escolar espanyol està sent utilitzat de manera molt important per les famílies migrants amb infants petits. D'altra banda, el creixement del volum de l'alumnat adscrit a programes de Garantia Social dona fe d'un fracàs escolar en el nivell de l'ESO. Des del curs 1997-98 la proporció estrangers/espanyols és més gran a Garantia Social que al Batxillerat i la Formació Professional, la qual cosa vol dir que l'«índex de fracàs» a l'etapa

(2) Un altre mètode, de caràcter més limitat, l'hem assajat en una investigació recent, basada en una enquesta a famílies marroquines i dominicanes; a partir d'aquesta, comparem les seves taxes d'escolaritat per grups d'edat amb la mitjana espanyola en el curs 2000-01. Trobem que l'escolaritat és pràcticament absoluta per a tots els grups, immigrants i autòctons, en la franja d'edat obligatòria (6-15 anys) i també és elevada en el tram inferior (3 a 5 anys). Això no obstant, la taxa baixa entre els immigrants a partir dels 16 anys: estan escolaritzats prop del 66% dels marroquins i dominicans entre 16 i 17 anys (enfront del 85% dels espanyols), i prop del 35% dels que tenen entre 18-20 anys (mitjana espanyola del 61%). En el tram superior (21 a 24 anys), continua estudiant un terç de la població espanyola, al voltant del 20% dels marroquins i gairebé cap dominicà. Vegeu Colectivo Ioé, *Inmigración y género en la escuela española*, CIDE, Madrid, 2002.

PROPORCIÓ D'ALUMNAT ESTRANGER PER CICLES EDUCATIUS

Evolució 1991-92 / 2001-02, en tant per mil

secundària és més gran per als immigrants. No sabem fins a quin punt ens trobem davant d'un procés conjuntural d'ajust o davant l'aparició d'una pauta duradora, que pot resultar preocupant si es manté en el futur.

En tot cas, del que s'ha dit més amunt en podem extreure dues conclusions principals:

- el volum de l'alumnat estranger està creixent, especialment en els darrers anys,
- però la seva importància numèrica dins les aules encara és limitada: una mica més del 3% de la matrícula a Infantil i Primària, i amb prou feines l'1% a l'ensenyament secundari no obligatori.

Per tant, quan a vegades es parla d'«amuntegament» d'estrangers, o d'«escoles per a immigrants», cal tenir en compte que es tracta de casos específics, que es registren en algunes de les zones amb una presència més gran de poblacions immigrants, però no de la norma habitual. D'altra banda, les anàlisis alarmistes acostumen a fer referència només a l'alumnat de

determinada procedència, ja que no són freqüents els comentaris referits a «concentracions preocupants» d'alumnes procedents de països de l'Europa comunitària (a vegades a excepció de Portugal) o d'Amèrica del Nord.

En aquest sentit, convé tenir en compte que la comparació entre estrangers i espanyols amaga les diferències existents entre diferents grups d'alumnat d'origen immigrant. Si volem tenir en compte les que es produeixen en funció de la nacionalitat, hem de recórrer a les dades del curs 1999-00, l'últim per al qual disposem d'informació detallada (vegeu quadre 2.3 de l'annex estadístic). Les xifres mostren, d'una banda, indicis de la composició demogràfica d'aquestes poblacions i, de l'altra, la tendència a continuar o no els estudis més enllà de l'etapa obligatòria. Pel que fa al primer punt:

- Les poblacions més joves, concentrades en l'Educació Infantil, són les originàries de Filipines, Polònia, Algèria, Equador, Romania, Marroc, Itàlia o l'Índia. Podem suposar, doncs, que es tracta de famílies joves que acaben d'arribar al país amb infants petits o que els han tingut un cop establerts a Espanya. En canvi, les que en aquesta etapa tenen menys nens i nenes són Suïssa, Guinea Equatorial, Veneçuela o Argentina.

- Els percentatges més alts d'alumnes a l'Educació Primària corresponen als romanesos, els pakistanesos, els algerians, els equatorians i els cubans (prop del 50%); per contra, les xifres més discretes són les dels suïssos, els veneçolans, els argentins i els francesos (per sota del 10%). Precisament els primers pertanyen als col·lectius en què el nombre de residents ha augmentat en els darrers anys; per tant, es tracta de fluxos amb un important component familiar, ja que creixen els infants en edat escolar. En canvi, els segons corresponen a contingents que no estan augmentant de manera significativa en els darrers anys (amb l'excepció parcial dels argentins); per tant, no estan entrant nenes i nens petits, sinó que creixen els que ja residien al país i s'escolaritzen en etapes superiors del cicle educatiu.

- A l'ESO es concentra especialment l'alumnat procedent d'Argentina, la República Dominicana, Xina i Veneçuela. Per contra, els menys presents provenen del «primer món» (Regne Unit, Itàlia, EUA, Països Baixos), Romania i Mèxic.

• La presència al Batxillerat és un indicador doble: en primer lloc assenyala l'existència d'una «segona generació» més pròxima a la joventut que a la infantesa; en segon lloc, indica fins a quin punt els fills d'estrangers se situen en l'educació secundària no obligatòria, amb perspectives de continuar els estudis durant uns quants anys més. En aquest sentit, es dona una diferenciació clara: les nacionalitats que més s'agrupen en aquest cicle educatiu són del «primer món» (Canadà, Suïssa, EUA, Alemanya) o de Sud-amèrica (Mèxic, Veneçuela, Argentina). En canvi, els menys presents coincideixen amb alguns dels grups d'immigració econòmica més nombrosos: Marroc, Pakistan, Algèria, Romania, República Dominicana, Equador i Filipines, a més de Portugal.

2.4. Diferències en la composició per sexe de l'alumnat

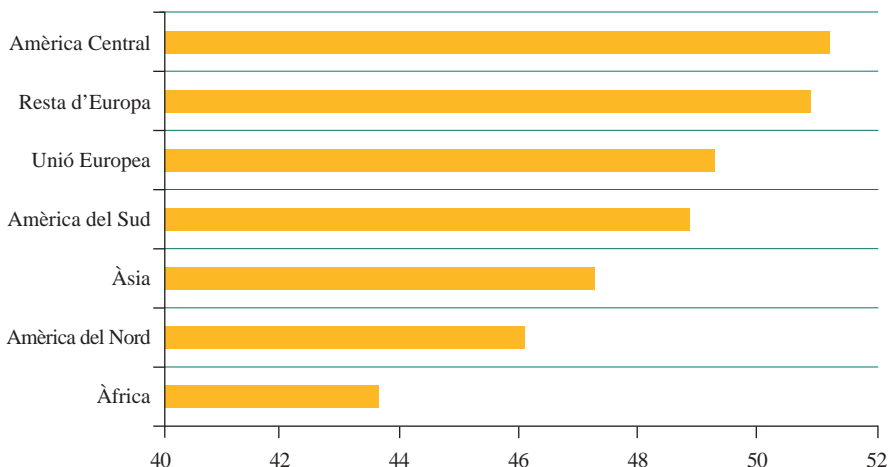
La composició per sexe de l'alumnat autòcton és equilibrada: el 1991-92 es repartia al 50% entre els dos sexes i el 1999-00 hi havia un 51% de nens i un 49% de nenes, proporcions que s'ajusten a una lleugera majoria demogràfica dels homes. En canvi, en l'alumnat estranger hi ha hagut tradicionalment un cert predomini dels homes, que ha tendit a disminuir en els darrers cursos: ells representaven el 53,6% el 1991-92 i van passar a ser el 52% el 1999-00. Aquesta majoria masculina era especialment destacada, el 1991-92, entre els africans (58,6%) i els asiàtics (56,2%), però nou anys després els africans han vist reduïda la proporció d'homes fins al 55,8% i els asiàtics fins al 52,4%.

El ritme de creixement de l'alumnat masculí ha estat del 163% durant els nou cursos analitzats (el 226% els del «tercer món» i tan sols el 71% els del «primer món»), mentre que el de les nenes va ser del 180% (250% i 85%, respectivament). Així, doncs, al llarg de la dècada del 1990 han augmentat tant els homes com les dones, però aquestes últimes ho han fet de manera més accentuada, la qual cosa ha contribuït a reequilibrar els dos sexes.

La comparació entre l'alumnat autòcton i l'estranger, en funció del sexe, mostra que els homes immigrants han passat de representar el 0,5%

DONES ENTRE L'ALUMNAT ESTRANGER SEGONS LA ZONA DE PROCEDÈNCIA

Curs 1999-00, en percentatge

(1991-92) a l'1,5% (1999-00) sobre el total de nens escolaritzats, mentre que les nenes han evolucionat del 0,4% a l'1,4%, respectivament.

Si ens fixem només en les nacionalitats més importants, podem identificar (inicialment) tres grups diferents segons el repartiment per sexes:

Predomini masculí. Els alumnes de procedència marroquina presenten un grau de masculinització força acusat (+24,8% en el conjunt de l'escolaritat no universitària), taxa que tendeix a incrementar-se a mesura que s'avança en el nivell escolar: 10% a Infantil, 17% a Primària, 36% a l'ESO i 47% al Batxillerat.

Predomini femení. Es caracteritza pel grau més alt de feminització del seu alumnat, en general i de manera més pronunciada a l'Educació Secundària. El cas més clar d'aquesta tendència l'ofereixen els escolars procedents de la República Dominicana (4.071 escolars en el curs 1999-00): les dones són un 7% menys que els homes a l'etapa d'Educació Infantil, s'equi-

libren amb ells a Primària i n'hi ha moltes més a l'Educació Secundària (+18% a l'ESO i +63% a la Secundària no obligatòria).

Equilibri entre sexes. Aquest model és típic de l'alumnat europeu, sud-americà i autòcton. Sobre la base d'un equilibri entre els dos sexes en el conjunt de l'alumnat, les dones tenen una presència lleugerament inferior en els nivells d'ensenyament obligatori (prop del 5% menys que els homes) i estan més representades en els nivells no obligatoris posteriors a l'ESO (prop del 10% més que els homes). De manera concreta, tenen una representació significativament més alta al Batxillerat (+26% les de la Unió Europea i +17% en el cas de Sud-amèrica) i més baixa a la Formació Professional (-24% i -4%, respectivament).

No sabem si l'existència d'aquestes tres agrupacions de països en funció del sexe és un tret durador o si, més aviat, es tracta d'una situació conjuntural que tendeix a modificar-se amb el pas del temps. Per aclarir aquesta qüestió caldrà esperar fins que disposem de dades dels cursos següents. D'altra banda, és important assenyalar que aquestes diferències **no obeeixen a pràctiques de no-escolarització a Espanya** d'infants de l'un o l'altre sexe: el que passa a les aules reflecteix els mateixos equilibris o desequilibris que es registren en la composició dels principals grups immigrants menors d'edat. Això vol dir que l'explicació del predomini masculí o femení, en determinats grups, cal buscar-la en les pautes migratòries familiars, que poden optar per portar a Espanya més els fills d'un sexe que els de l'altre.⁽³⁾

2.5. Els mapes de l'alumnat estranger: diferències entre comunitats autònomes

Fins aquí ens hem referit a l'alumnat estranger prenent com a unitat el conjunt del territori espanyol. Com ja sabem, la distribució de la població estrangera no és geogràficament homogènia, sinó que hi ha zones d'especial concentració, entre les quals destaquen les comunitats autònomes de Madrid,

(3) En l'enquesta a famílies marroquines i dominicanes de Madrid i Barcelona, a la qual ja hem fet referència, la taxa d'escolaritat de les dones d'aquests col·lectius és gairebé plena en el tram d'edat que coincideix amb els cicles d'ensenyament obligatori (6-15 anys). A partir dels 16 anys les taxes d'escolaritat disminueixen en els dos grups, si bé les dones presenten xifres més elevades que els homes: 5 punts més en el col·lectiu dominicà i 14 punts més en el marroquí. Vegeu Colectivo Ioé, *Inmigración y género en la escuela española*, op. cit.

Catalunya, Andalusia (especialment les províncies d'Almeria i Màlaga), Balears, Canàries, Comunitat Valenciana (Alacant i València) o Múrcia.

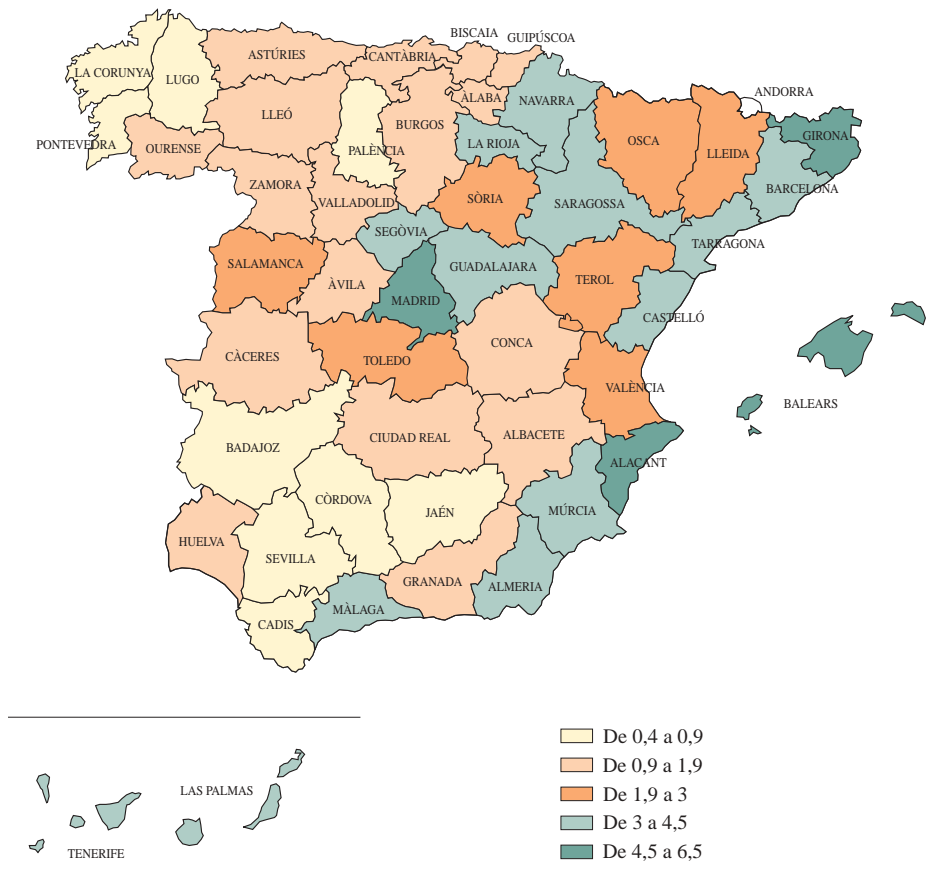
La distribució de l'alumnat respon, en part, a aquesta distribució general. Per comunitats autònomes, les principals concentracions es donen a Madrid (28,5%), seguida per Catalunya (17%) i la Comunitat Valenciana (12%); més enrere, hi ha Andalusia (10%) i Canàries (7%). En aquest aspecte hi ha hagut un canvi important: Catalunya va ser durant anys el principal centre, mentre que avui ho és Madrid. En els últims 10 cursos el creixement de l'alumnat immigrant a Madrid va ser més del doble que a Catalunya, tenint en compte que totes dues partien de xifres altes. Això no obstant, el creixement més important es va produir entre les comunitats que tenien poca matrícula d'estrangers: Múrcia els va multiplicar per 36; Castella i Lleó, per 20; la Rioja i Extremadura, per 10 o més, i Castella-la Manxa, Cantàbria, i Madrid, per més de 7. Els increments més baixos es van registrar a Galícia, Ceuta i Melilla (que amb prou feines van duplicar la matrícula), Catalunya, País Basc i Astúries (que la van triplicar).

Si ens fixem en el nivell provincial, els dos àmbits més destacats són Madrid i Barcelona, tot i que els seus respectius papers han canviat entre el 1991 i el 2002: la primera ha incrementat el seu pes sobre el total nacional (del 20,3% al 28,5%), mentre que la segona l'ha vist clarament reduït (del 22,3% al 12,2%). Després figuren Alacant (amb el 6% de l'alumnat estranger), Balears, València, Múrcia i Las Palmas (el 4% cada una). Les segueixen Màlaga i Tenerife (per sobre del 3%), Girona i Almeria (més del 2%). Les altres províncies acullen menys del 2% de l'alumnat estranger escolaritzat a Espanya.

Les províncies que mostren un creixement percentual més alt són aquelles on la immigració, i la seva incidència en el sistema escolar, era molt reduïda el 1991; com a conseqüència d'això, els increments numèrics modestos es converteixen en importants variacions percentuals. Províncies de les dues Castelles, com Albacete, Toledo, Ciudad Real, Conca, Sòria i Zamora, van multiplicar la seva matrícula per 20 o per 30, igual que Càceres, Múrcia i Terol. També van ser significatius els augments a la Rioja, Osca, Salamanca, Segòvia, Palència i Àvila, Almeria o Huelva. Així mateix, es van produir

PROPORCIÓ D'ALUMNAT ESTRANGER SOBRE LA MATRÍCULA TOTAL, PER PROVÍNCIES

Curs 2001-02. En percentatge

increments superiors a la mitjana en províncies on ja hi havia una presència més nombrosa d'alumnat estranger, com Madrid, Las Palmas o Balears. Els augments inferiors a la mitjana estatal es van registrar en totes les províncies gallegues, Ceuta i Melilla, diverses províncies andaluses⁽⁴⁾ (Màlaga, Granada i

(4) En el cas d'Andalusia no hi ha dades desglossades per províncies fins el curs 1993-94. Per això, la tendència en aquests casos l'establim comparant l'evolució a partir d'aquesta data.

Cadis), les tres del País Basc, tres de catalanes (Barcelona, Girona i Tarragona), dues de valencianes (Alacant i València), Tenerife, Astúries o Lleó.

La proporció entre alumnat estranger i autòcton és del 3% en el conjunt del país, però aquesta mitjana varia de manera important entre províncies. Les que tenen un percentatge més gran d'alumnat estranger són Madrid, Balears i Girona (6 de cada 100 alumnes), Alacant i Melilla (5%). A l'extrem oposat, destaquen Jaén, Badajoz, Còrdova, Sevilla i la Corunya (prop del 0,5%) (vegeu mapa 2.1). Es posa de manifest que la importància numèrica, i la magnitud dels recursos que han de destinar les administracions educatives, varien de manera significativa en funció del territori.

2.5.1. Perfils «ètnics» per comunitat autònoma

Més enllà de l'evolució quantitativa del conjunt, en cada una de les regions s'han anat configurant composicions específiques de l'alumnat estranger en funció del seu origen. Una anàlisi detallada exigiria la realització d'un estudi sobre el que passa en cada província, fixant-nos en les nacionalitats més representades; tanmateix, això ens portaria a un nivell de detall massa exhaustiu, que faria difícil identificar les grans diferències. Per tant, aquí ens limitem a mostrar el que passa en cada una de les comunitats autònomes, prenent com a referència la zona d'origen (continent o subcontinent). La informació queda recollida a la taula 2.1, en la qual poden identificar-se perfils clarament diferenciats:

- El predomini de l'alumnat llatinoamericà és evident a Astúries, Navarra o Cantàbria, a més de Galícia i Madrid.
- Els africans són majoria absoluta a Ceuta i Melilla, però també a Extremadura. A Catalunya, Múrcia i la Manxa sumen prop d'un terç.
- Els alumnes originaris de països de la Unió Europea no predominen en cap regió, però representen al voltant d'un terç de la matrícula a les Balears, Canàries i Andalusia, i el 25% a la Comunitat Valenciana.
- Els «altres europeus», majoritàriament procedents dels antics països de l'Est, destaquen a Castella i Lleó (el 20% dels estrangers), la Comunitat Valenciana, Aragó, Cantàbria i Castella-la Manxa (el 14%).

Taula 2.1

ALUMNAT ESTRANGER SEGONS LA ZONA D'ORIGEN PER COMUNITAT AUTÒNOMA. CURS 2001-02

Distribució percentual

Comunitat autònoma	Zona d'origen						
	Amèrica Llatina	Àfrica	Unió Europea	Resta d'Europa	Àsia	Amèrica del Nord	Oceania
Andalusia	25,0	26,8	30,3	9,8	5,3	2,7	0,2
Aragó	42,1	28,2	8,6	14,3	4,7	2,1	0,0
Astúries	65,6	6,6	11,1	9,0	3,4	4,3	0,2
Balears	35,7	19,2	34,7	6,0	3,5	0,8	0,1
Canàries	41,4	10,2	32,9	4,4	10,0	1,0	0,1
Cantàbria	58,3	6,1	12,3	14,0	4,3	4,9	0,1
Castella i Lleó	39,4	17,5	16,1	19,0	4,9	2,9	0,1
Castella-la Manxa	45,8	31,4	5,1	13,6	3,0	0,9	0,1
Catalunya	37,0	39,4	8,3	7,4	6,5	1,5	0,0
Comunitat Valenciana	38,5	15,3	25,6	14,5	4,5	1,4	0,1
Extremadura	15,6	68,7	9,5	2,8	2,7	0,6	0,0
Galícia	55,4	10,7	20,2	8,4	2,9	2,1	0,2
Madrid	53,6	19,8	8,1	10,4	6,4	1,7	0,1
Múrcia	46,5	36,1	7,7	6,8	2,4	0,5	0,0
Navarra	63,2	13,8	10,6	9,6	1,4	1,5	0,0
País Basc	49,2	19,9	15,7	7,0	5,6	2,5	0,1
La Rioja	46,2	26,8	6,7	11,8	8,1	0,2	0,0
Ceuta	2,2	88,1	4,4	2,2	3,0	0,0	0,0
Melilla	0,3	94,3	3,5	0,3	0,3	1,4	0,0

• Els alumnes procedents de països asiàtics tenen més presència a Canàries (10%), la Rioja, Catalunya i Madrid.

2.6. Titularitat dels centres: ¿greuge comparatiu?, ¿càrregues mal repartides?

L'organització del sistema educatiu espanyol introdueix un altre element de diferenciació interna en funció de la titularitat dels centres educatius. Es poden distingir tres blocs importants: els centres de titularitat públi-

ca, els de titularitat privada que funcionen de manera concertada amb l'Estat (desenvolupen el currículum oficial i reben subvencions públiques) i els privats no concertats. La informació estadística inclou els dos primers grups (que tenen l'obligació de subministrar informació a les administracions educatives), que són els que escolaritzen la immensa majoria de l'alumnat.

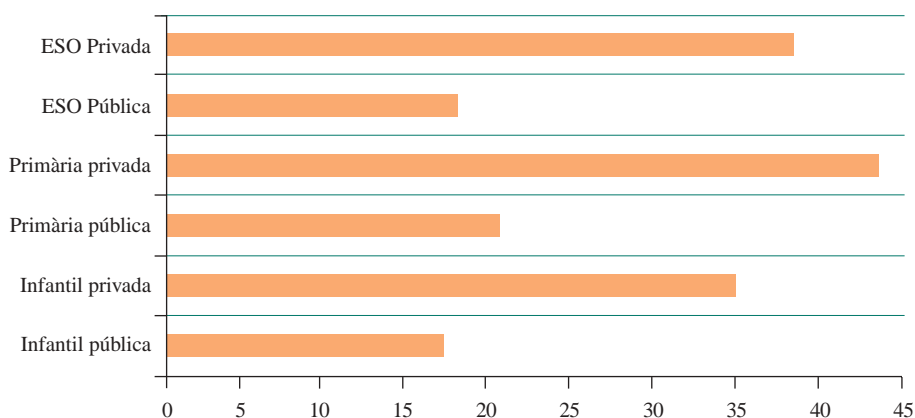
Tenint en compte la titularitat dels centres, s'observen diferències importants entre autòctons i estrangers: durant el curs 2001-02, els centres públics van rebre el 67,6% de l'alumnat espanyol i el 80,9% dels estrangers. Dit d'una altra manera: els centres privats acullen el 32% dels autòctons i el 19% dels alumnes d'origen immigrant. Aquestes diferències es registren en totes les etapes del cicle educatiu no universitari. Al gràfic 2.6 es pot veure com l'índex d'estrangers per cada 1.000 alumnes als centres públics duplica el dels privats a Educació Infantil, Primària i Secundària Obligatòria, precisament les que apleguen el gruix de l'alumnat estranger.

A més, **aquestes diferències tendeixen a incrementar-se**. En el curs 1996-97 assistien a centres públics el 69,5% dels alumnes espanyols i el 73,5% dels estrangers. Al cap de sis anys, en el curs 2001-02, els percentat-

Gràfic 2.6

ALUMNAT ESTRANGER PER CADA 1.000 MATRICULATS SEGONS L'ETAPA EDUCATIVA

Curs 2001-02, en tant per mil

ges eren, respectivament, del 67,1% i el 80,9%. Això vol dir que hi ha menys proporció d'espanyols en l'educació pública (-2,3 punts), mentre que augmenta la de l'alumnat estranger (+7,5). Dit en altres termes: tot i que la major part dels dos col·lectius està escolaritzada en centres públics, la tendència dels autòctons és «moure's» cap als centres privats, mentre que la dels fills d'immigrants es dirigeix més cap als de titularitat pública.

Malgrat això, també en aquest cas l'etiqueta «estrangers» ens amaga l'existència de diferències importants dins d'aquest grup d'alumnes. Els que de manera majoritària es dirigeixen al sistema públic (o eviten anar, o són rebutjats pels centres privats) són els africans (el 90%), seguits pels europeus no comunitaris i els llatinoamericans (prop del 80%). Els procedents d'Àsia i la Unió Europea superen lleugerament l'alumnat autòcton,⁽⁵⁾ mentre que els d'Oceania i Amèrica del Nord són els que acudeixen amb més proporció a centres privats concertats (al voltant del 40%).

Des del punt de vista territorial, hi ha també importants diferències en funció del repartiment entre centres públics i privats. Com mostra el gràfic 2.7, gairebé tots els alumnes estrangers van a centres públics a Melilla, Extremadura o Ceuta; i també són importants les xifres a Andalusia, Galícia, Catalunya o la Comunitat Valenciana. A l'altre extrem, un terç de l'alumnat estranger assisteix a centres privats al País Basc, la Rioja o Cantàbria, i les xifres també són considerables a Madrid, Navarra o Aragó.

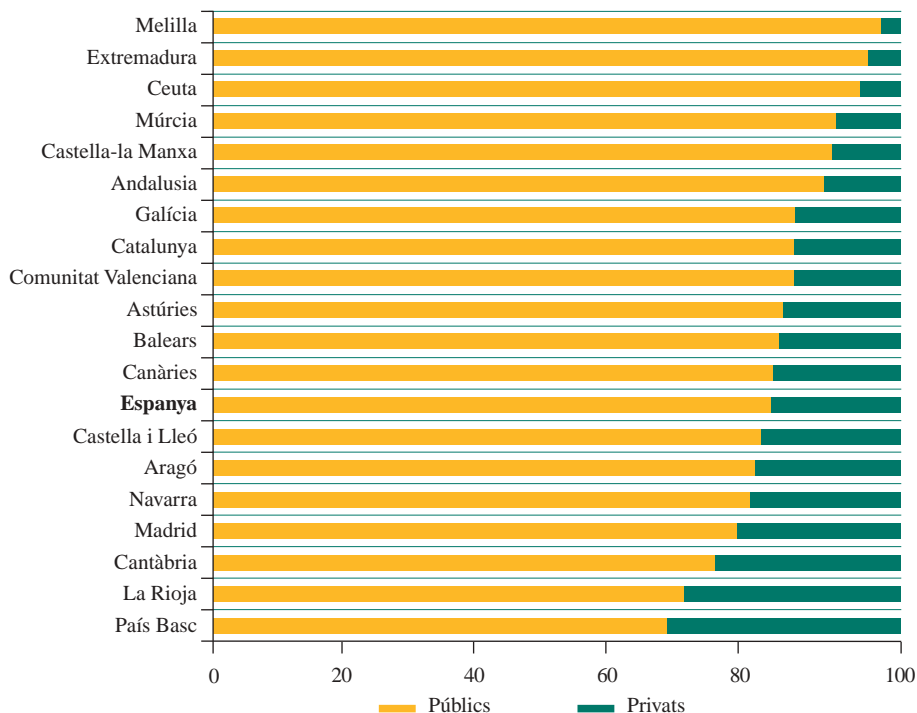
Aquestes diferències no tenen una explicació única, ja que hi ha diversos factors el pes dels quals varia en cada una de les regions; entre aquests destaquen: la composició de l'oferta de centres, les polítiques educatives en cada autonomia, o la composició de l'alumnat estranger i la situació econòmica de les seves famílies.

Però, què és el que batega darrere la pregunta: com es reparteix l'alumnat d'origen immigrant entre centres públics i privats? Tal com estan plantejades les coses en aquest moment, fa la sensació que hi ha una polèmica sobre el repartiment d'una *càrrega*, d'un problema, d'un alumnat no vol-

(5) L'índex d'alumnes en centres públics és relativament alt a causa de la incidència de l'alumnat portuguès, que hi és present amb una proporció important. A excepció d'aquest grup, la resta dels comunitaris assisteixen als centres públics amb una proporció més petita que l'alumnat espanyol.

ALUMNAT ESTRANGER SEGONS LA TITULARITAT DEL CENTRE EDUCATIU PER COMUNITAT AUTÒNOMA

Curs 2001-02, en percentatge

gut pels centres escolars. Sembla clar que la sobtada arribada a les aules d'un nombre creixent de nens i nenes procedents d'altres països i cultures genera dificultats al professorat i a l'organització dels centres, ja que no es disposa de la preparació adequada (reciclatge i adequació professional dels docents) ni dels mitjans necessaris. D'altra banda, més enllà d'algunes línies directrius generals a favor de l'«atenció a la diversitat», en molts casos no hi ha polítiques ni recursos que afavoreixin l'adequació del sistema escolar a la nova realitat. En aquest context predominen les accions improvisades, que poden donar peu a actituds de rebuig contra la «invasió» (ja hem vist que el seu volum és limitat) de les aules per l'alumnat estranger.

En aquesta situació, els alumnes immigrants apareixen com un problema més que no pas com una aportació, com un element de diversitat enriquidora, o fins i tot com una garantia del manteniment de la matrícula i de les places docents. Seria important superar aquesta visió negativa i potenciar les possibilitats d'elecció de centres per part de les famílies estrangeres, tal com es pretén respecte a les autòctones. Perquè és possible que, malgrat les pretensions de «distribuir equitativament l'alumnat entre centres», les seves famílies tinguin altres preferències.

III. La inserció laboral dels estrangers a Espanya

Fins aquí hem presentat, en el capítol I, una visió de conjunt de les característiques de la població immigrant i, en el capítol II, les característiques de l'alumnat estranger, menor d'edat. En aquest capítol ens detindrem en una altra fracció específica de les persones arribades de fora: la que s'exerceix en el mercat de treball. Tot i que immigració no és sempre sinònim de treball, veurem que –especialment en alguns col·lectius– és a prop de ser-ho: si en alguns grups hi ha persones «inactives», en d'altres la gran majoria dels seus membres tenen una ocupació, l'han tinguda o busquen feina.

Les fonts d'informació: abast i limitacions

Aquest capítol es basa en l'anàlisi de les estadístiques d'altres laborals en el sistema espanyol de Seguretat Social, a partir de quatre registres: desembre del 1999, del 2000 i del 2001, i primer trimestre del 2002.⁽¹⁾ Per tant, permet analitzar l'evolució de la mà d'obra estrangera i identificar algunes tendències destacades.

Aquesta font presenta avantatges i inconvenients respecte a altres estadístiques oficials. Pel que fa al costat positiu, fa referència a tots els estran-

(1) Totes les dades procedeixen de la Tresoreria General de la Seguretat Social. Les que fan referència al *total d'afiliats* figuren al *Boletín de Estadísticas Laborales*, l'últim registre del qual correspon al període gener-març del 2002 (primer trimestre). Les corresponents a la *població estrangera* de 1999, 2000 i 2001 estan publicades a l'*Anuario de Estadísticas Laborales del MTAS*; les del primer trimestre del 2002 procedeixen d'un fitxer amb data 10-4-2002 subministrat per l'IMERSO i elaborat per l'Asociación Nexos.

gers (independentment de quina sigui la seva nacionalitat i el règim jurídic que els autoritza a residir a Espanya) i, a més, té un caràcter «censal» (no mostral), ja que comptabilitza fidelment totes les altes laborals (en aquest sentit millora la cobertura de l'Estadística de Permisos de Treball i la de l'Enquesta de Població Activa). Des del punt de vista dels inconvenients, es tracta d'un registre d'*altes*, no de persones, per la qual cosa un mateix individu pot aparèixer més d'una vegada en l'estoc total; a més, una part creixent del registre són cotitzants durant períodes breus –a causa de l'elevada taxa de temporalitat de l'ocupació–, circumstància que queda amagada quan s'analitzen les xifres globals, amb la qual cosa ofereix un panorama de «solidesa i estabilitat» que en la realitat pot no ser veritable. A això s'hi afegeix l'existència d'economia submergida (treballadors no donats d'alta) i diverses formes de frau (cotitzar sense estar ocupant un lloc de treball, cotitzar en un règim i treballar de manera efectiva en un altre, etc.). Finalment, l'etiqueta «estrangers» exclou els immigrants nacionalitzats, ja que figuren a les estadístiques –tal com correspon a la seva condició jurídica– com a espanyols.

3.1. Evolució quantitativa de la mà d'obra estrangera: fort creixement en els darrers anys

En el període analitzat (desembre 1999 - març 2002), el nombre d'estrangers amb alta laboral a la Seguretat Social va créixer un 112%: de 334.976 a 711.432; en aquest mateix espai de temps, el total d'altes laborals del sistema va augmentar de manera molt més moderada, un 11%. Com a resultat d'aquestes diferents evolucions, la *importància relativa* dels estrangers, respecte al total d'altes laborals, s'ha incrementat contínuament: 2,3% el 1999, 3% el 2000, 3,9% el 2001 i 4,5% a finals de març del 2002 (vegeu el quadre 3.1 de l'annex estadístic). Durant aquest lapse, *el 24% del creixement de l'afiliació ha correspost a treballadors estrangers*.

Per tant, **en un període en què els índexs d'afiliació assoleixen nivells històrics, les altes de treballadors estrangers augmenten molt més ràpidament**; és a dir, una part creixent de l'increment en l'afiliació prové de les aportacions migratòries.

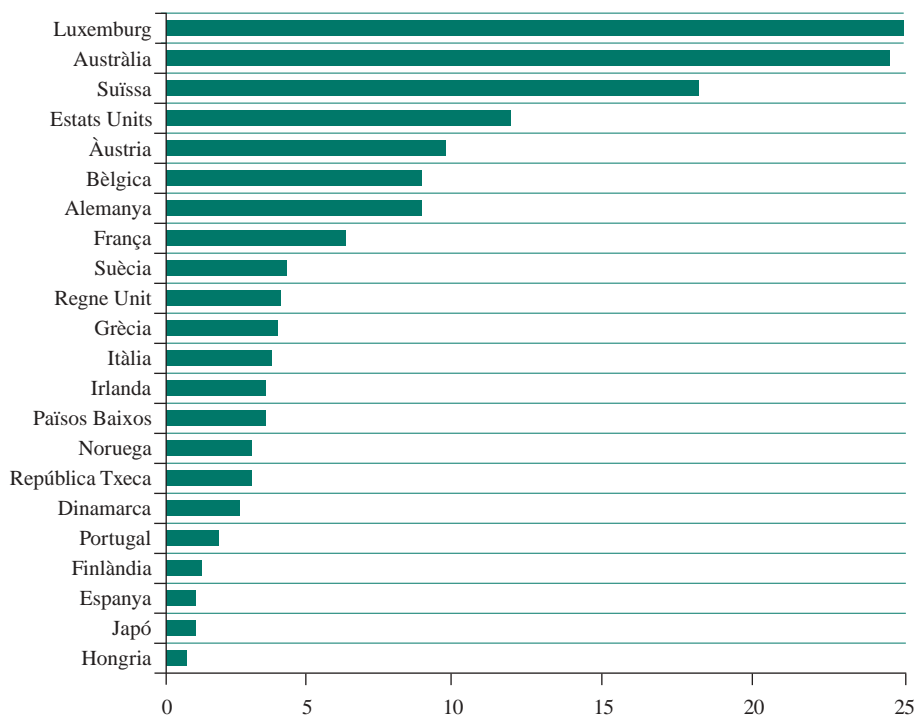
3.1.1. La situació d'Espanya en el marc dels països desenvolupats

Un cop constatat el creixement constant, i recent, de la mà d'obra d'origen estranger a Espanya, podem preguntar-nos què passa a la resta dels països més desenvolupats del planeta. Amb dades de 1999, procedents de les enquestes de població activa de cada país, l'OCDE mostrava que Espanya continuava estant entre els països amb menys proporció de població immigrant en el mercat de treball: en una llista de vint-i-dos és la tercera amb menys percentatge, i tan sols supera Hongria i Japó. Aquest any, el percentatge d'estrangers sobre la població activa s'estimava en l'1%; suposant que

Gràfic 3.1

TREBALLADORS ESTRANGERS

Percentatge sobre la població activa de cada país. 1999

Font: SOPEMI, 2001.

actualment estigui per sobre del 4% i que la situació als altres països no s'hagués modificat, la situació al nostre país seria semblant a la que hi ha a Anglaterra o Suècia, però continuaríem estant per darrere de França, Alemanya, Bèlgica, Àustria, Suïssa i Luxemburg, a més d' Austràlia i Estats Units.

En tot cas, com veurem més endavant, aquest «acostament» a nivells d'alguns països de l'OCDE s'està produint en el pla quantitatiu (en la proporció d'estrangers sobre el total de treballadors del país), però no en el tipus d'inserció d'aquesta mà d'obra en els mercats de treball.

3.1.2. L'origen dels treballadors estrangers

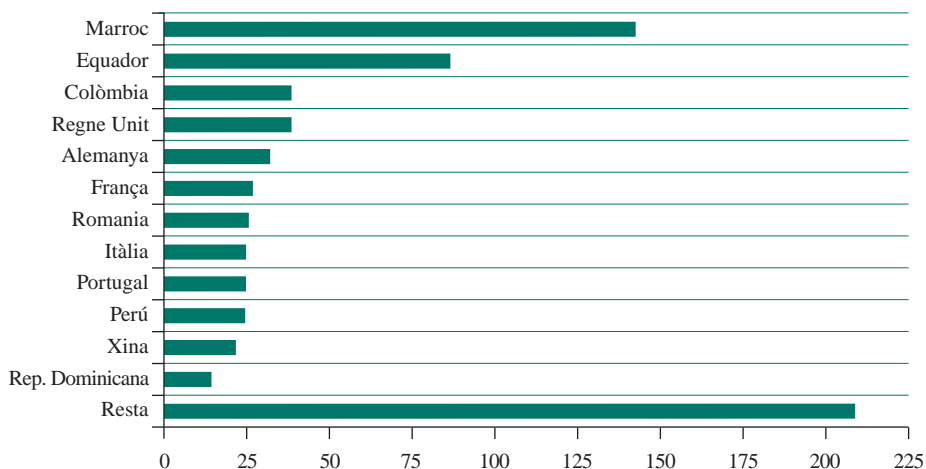
De tota manera, com ja sabem, la categoria «estrangers» agrupa sota un mateix concepte poblacions i situacions laborals que presenten un important grau de diversificació. Per això convé matisar la visió que es deriva de l'anàlisi global tenint en compte les zones d'origen dels immigrants (continents i subcontinents) i les nacionalitats més importants.

Utilitzant aquest criteri constatem que els contingents més nombrosos procedeixen, per aquest ordre, de Llatinoamèrica, Àfrica i l'Espai Econòmic Europeu. Durant el període analitzat s'han produït canvis importants, ja que els llatinoamericans van passar d'ocupar el tercer lloc (1999) al primer (primer trimestre del 2002), i la seva importància respecte al total d'estrangers va passar del 18,8% al 30,2%. Mentrestant, els originaris de l'Espai Econòmic Europeu van fer el camí invers (van passar de primers a tercers, del 37,7% al 25%), i els africans van conservar el segon lloc, tot i que van veure disminuïda la seva importància relativa (del 31,3% al 27,1%). En els altres col·lectius també s'han registrat canvis importants, ja que els asiàtics han perdut el quart lloc a favor dels originaris de la «resta d'Europa» (bàsicament procedents de països de l'antic bloc de l'Est), que van passar del 4,5% al 9,6% del total. Per tant, els dos grups que van créixer més durant aquests anys van ser els europeus no comunitaris (358%) i els llatinoamericans (241%).

Si ara analitzem les nacionalitats més nombroses, veiem que els *creixements* més destacats van correspondre als equatorians (1.061%), els romanesos (696%), els colombians (626%) i els búlgars (517%), seguits a distància pels russos (260%), els pakistanesos, els mauritans (250%) i els txecs (200%).

TREBALLADORS ESTRANGERS COTITZANTS SEGONS LA NACIONALITAT

Primer trimestre del 2002, en milers

Pel que fa al *nombre* total de persones en alta laboral, la distribució és la següent:

- Hi ha dues nacionalitats clarament destacades: els marroquins (142.178) i els equatorians (86.449).
- Els segueixen a distància els colombians, els britànics (prop de 38.000), els alemanys (32.000), els francesos (27.000), els romanesos, els italians, els portuguesos i els peruans (al voltant de 25.000 cada un), i els xinesos (22.000).
- Amb més de 10.000 i menys de 20.000 efectius, figuren els dominicans, els argentins i els cubans.
- Prop de 10.000, els algerians, els búlgars, els filipins i els polonesos.
- Amb més de 5.000 i menys de 10.000: els ucraïnesos, els holandesos, els senegalesos, els pakistanesos, els belgues i els brasilers.

3.1.3. Activitat, inactivitat, atur: ¿cal emigrar per treballar?

Com hem vist, no tota la població estrangera està en edat de treballar, ja que hi ha un segment de menors d'edat. D'altra banda, entre els qui compleixen els requisits d'edat (tenir 16 o més anys) no tots estan ocupats o volen estar-ho; és a dir, hi ha una franja de *població inactiva*. Tot i que aquesta denominació és la que es fa servir habitualment, la pretesa «inactivitat» ho és respecte a l'ocupació remunerada, la qual cosa no vol dir que les persones no treballin (per exemple, en tasques domèstiques o comunitàries) o no duguin a terme activitats de manera permanent (per exemple, cursar estudis). Per tant, encara que utilitzem la terminologia en ús, és convenient tenir present aquesta observació.

La relació activitat/inactivitat pot variar en funció de diversos factors, com la composició demogràfica del grup humà (proporció de persones en edat laboral), l'estructura familiar (nombre de membres i relació entre diferents generacions), o els serveis institucionals (escoles, ajudes a les famílies, etc.), a més de les opcions laborals existents.

Entre els tòpics lligats a la immigració hi ha el que diu que les persones emigren per millorar la seva situació de vida, a través de la realització d'alguna activitat remunerada; així, migració seria sinònim de treball i, per tant, d'altres taxes d'activitat. Un altre dels tòpics, recurrent en el cas espanyol, és que els estrangers procedents del «Sud» vénen a treballar (perquè són «pobres»), mentre que els del «Nord» vénen a gaudir de les seves rendes (ja que són «rics»). Per verificar o qüestionar aquestes afirmacions és interessant conèixer les taxes d'activitat de la població autòctona, dels estrangers en conjunt i dels grups nacionals més nombrosos.

Aquesta taxa d'activitat s'obté de la relació entre el nombre de persones «actives» (amb feina o a l'atur) i el total de la població en edat laboral (amb 16 o més anys, en el cas d'Espanya). L'instrument que s'utilitza habitualment al nostre país per mesurar-la és l'Enquesta de Població Activa (EPA), però aquesta cobreix encara de manera molt insuficient la realitat laboral de la immigració.⁽²⁾ Necessitem, doncs, utilitzar altres indicadors. Per

(2) En tot cas, l'EPA troba que les taxes d'activitat dels homes estrangers són més altes que les dels autòctons, tant en el cas dels homes (84% i 72%) com en el de les dones (57% i 50%). Vegeu SOPEMI 2001, p. 59.

fer-ho, podem posar en relació el nombre de cotitzants a la Seguretat Social amb el de residents majors de 16 anys. Tot i que la taxa així obtinguda no és exacta,⁽³⁾ ens pot oferir una orientació bàsica sobre la relació amb l'activitat dels immigrants, sempre que tinguem en compte que estem fent servir una *taxa d'ocupació* (o de cotització), ja que no tenim informació sobre els aturats ni els qui treballen de manera irregular, sense cotitzar (que també són actius). Això vol dir que si en una població hi ha un percentatge d'atur o d'ocupació submergida elevat, obtindrem una taxa baixa, ja que moltes persones en edat laboral no figuren com a cotitzants amb alta laboral. Per fer-nos una idea de les diferències entre aquests dos indicadors, n'hi haurà prou de saber que al primer trimestre del 2002 l'EPA indica una taxa d'activitat del 53,7% per al conjunt de la població espanyola, mentre que la taxa d'ocupació/cotització –sobre la base de les altes en la Seguretat Social– és del 46,9% (per tant, els gairebé 7 punts de diferència correspondran a aturats o empleats no declarats).

Tenint aquesta darrera xifra com a referència, observem que **la taxa d'ocupació regular dels estrangers és clarament superior a la de la població autòctona**: 77 de cada cent estrangers en edat laboral estan cotitzant com a treballadors. Entre els mateixos estrangers trobem diferències en funció del lloc d'origen: crida l'atenció el fet que la taxa d'ocupació dels originaris del «primer món» (85%) supera la dels del «tercer món» (79%). Aquestes xifres no indiquen necessàriament que els del «Nord» són més actius que els del «Sud», ja que entre aquests últims l'índex d'atur (que desconexem) pot ser més gran, però sí que mostra que **el gruix dels estrangers del «Nord» és laboralment actiu**, cosa que desmenteix l'estereotip que la majoria són jubilats i rendistes.

Per nacionalitat, trobem els valors més alts entre els grups d'immigració del «Sud», com els originaris de Polònia, Filipines, Bulgària (més del 90%), Perú, Romania, Nigèria (més del 85%), Mauritània, Gàmbia, Marroc,

(3) Les inexactituds es deuen, entre altres causes, al fet que les altes en la Seguretat Social poden exagerar les xifres d'activitat, ja que una persona pot estar donada d'alta més d'una vegada si té més d'una ocupació; però també a la diversitat de fonts que comparem (permisos de residència i cotitzacions a la Seguretat Social), que potser processin la informació amb desfasaments temporals entre si. Per això, en alguns casos es poden obtenir taxes d'activitat superiors al 100% (quan apareixen més cotitzants a la Seguretat Social que persones adultes amb permís de residència), cas que a la pràctica resulta impossible.

Equador o Ucraïna (prop del 80%). Però també trobem xifres semblants –o superiors– entre els originaris d'Itàlia, Alemanya, França i Portugal. A l'extrem oposat de l'escala hi ha els grups del «Nord», amb una població més envellida; destaquen els arribats de Suïssa (tan sols cotitza el 32% de la població més gran de 16 anys), Noruega (43%), Finlàndia, Estats Units, Dinamarca, però també Brasil o Mèxic (prop del 50%).

Per matisar, cal indagar sobre l'atur dels estrangers. Segons l'EPA, la taxa d'atur pujava al 13,2% entre els homes i al 17,7% entre les dones l'any 2000. Això no obstant, sabem que l'EPA cobreix insuficientment la realitat laboral dels immigrants. Una altra font de referència són les demandes d'ocupació registrades a l'INEM: aquestes no són sempre sinònim d'«atur», ja que s'hi poden inscriure persones amb feina que busquen un lloc de treball amb millors condicions que el que tenen actualment. Tanmateix, ens indiquen quins són els col·lectius que recorren més a aquesta via amb l'expectativa de millorar la seva posició en el mercat laboral.

A finals del 2001 hi havia 87.000 estrangers demandants d'ocupació, dels quals 23.000 percebien una prestació econòmica o subsidi (entre els quals destaquen els africans i els europeus comunitaris) i 19.000 no havien tingut cap ocupació regular a Espanya (es tracta principalment de llatinoamericans). Si comparem el volum de demandants amb les altes laborals, trobem que les xifres més elevades d'atur es donen entre els treballadors africans (per cada 100 treballadors cotitzants hi ha 20 demandants d'ocupació) i les més baixes en el cas dels asiàtics (6%) (vegeu dades al quadre 3.9 de l'annex estadístic). Per nacionalitats, els grups més afectats són els procedents d'Algèria, Guinea Equatorial, Mauritània i Gàmbia (més del 25%), seguits pels de Nigèria, Cuba, Veneçuela, Pakistan, Brasil, Mali o Marroc (20% o més). En canvi, crida l'atenció el baix índex de demandants de la Xina, Filipines, Romania o Argentina. Malgrat això, cal tenir en compte que el fet que es registrin xifres baixes d'«apuntats a l'atur» no vol dir necessàriament que no hi hagi desocupació, ja que és possible que alguns sectors prefereixin buscar feina al marge de la mediació d'un organisme com l'INEM.

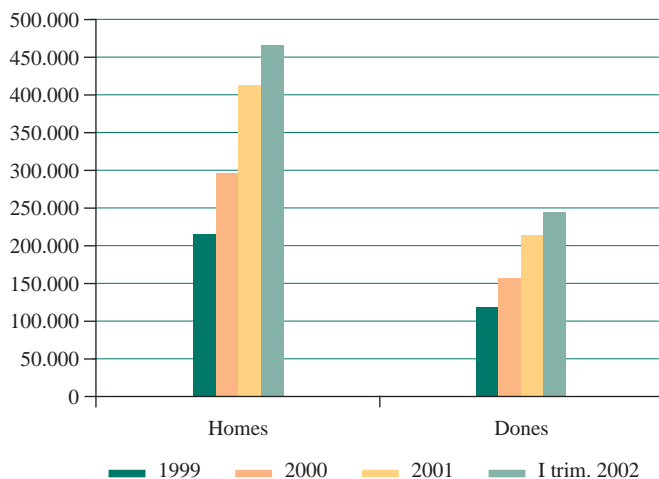
3.2. Composició per sexe: predomini masculí, però amb excepcions

En el conjunt de la població treballadora estrangera **predominen els homes** (65,7%). Aquesta superioritat es verifica en totes les regions d'origen, però en graus diversos. El percentatge més gran de masculinitat correspon als africans (85%), i el més petit als llatinoamericans (52%); en una situació intermèdia, es troben els asiàtics (68%), els europeus no comunitaris (64%) i els de l'Espai Econòmic Europeu (61%).

Si analitzem en funció de la nacionalitat trobem un panorama més variat, ja que hi ha grups amb un predomini d'homes però també d'altres on destaquen les dones. Pel que fa a majoria masculina destaquen els pakistanesos, els algerians, els senegalesos (més del 90% són homes), els marroquins (85%), els portuguesos, els romanesos, els italians i els búlgars (prop del 70%), els xinesos, els argentins, els ucraïnesos i els holandesos (prop del 60%). Els principals col·lectius amb majoria femenina són les dominicanes (el 72% dels cotitzants són dones), les brasileres (65%), les filipines (60%), les peruanes (55%) i les colombianes (52%). Com veurem més endavant (a l'apartat 3.5) el predomini d'un o de l'altre sexe està relacionat amb les branques d'activitat més importants en cada una de les colònies.

D'altra banda, des de 1999 el nombre d'homes s'ha incrementat més ràpidament (116%) que el de dones (106%) (vegeu el quadre 3.3 de l'annex estadístic). Així mateix, la importància de cada un dels sexes respecte al conjunt dels treballadors d'alta en el sistema de Seguretat Social era diferent: si el 1999 els dos sexes tenien el mateix pes (una mica més de 2 estrangers per cada 100 cotitzants), al març del 2002 és més gran el dels homes (4,8 estrangers per 100 ocupats) que el de les dones (4%).

EVOLUCIÓ DE LES ALTES D'ESTRANGERS A LA SEGURETAT SOCIAL SEGONS EL SEXE

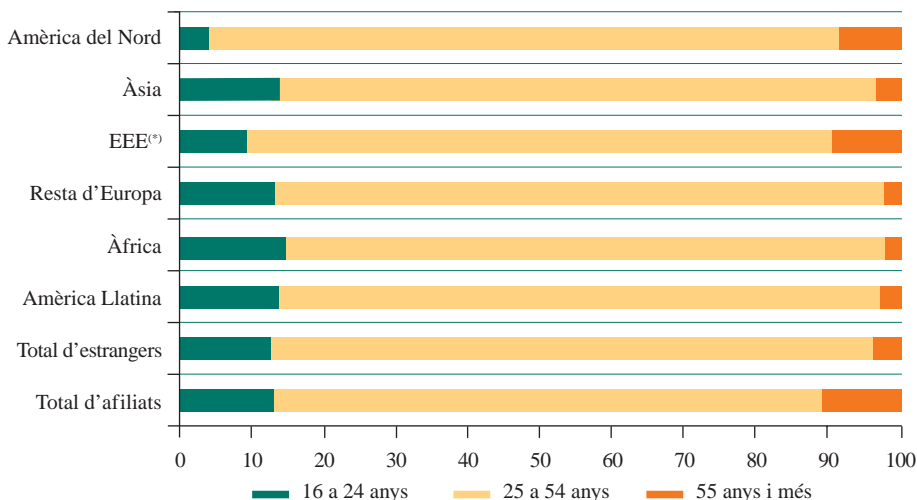
3.3. Els treballadors estrangers són més joves que els espanyols (i les diferències tendeixen a augmentar)

La composició d'edat de la mà d'obra en una societat és un indicador, d'una banda, de les seves condicions físiques (força, salut, etc.) i, de l'altra, de les seves capacitats de renovació (estudis, qualificació, adaptació a noves pautes culturals, etc.). Si comparem el perfil d'edat dels immigrants respecte al conjunt d'afiliats en alta laboral, observem que els primers es concentren més que els espanyols en el segment d'edat entre 25 i 54 anys, una mica menys en el tram juvenil (16 a 24) i bastant menys en el que supera els 55 anys. Per tant, en general, es pot assenyalar que **la mà d'obra estrangera està menys envellida que l'autòctona**, si bé es compon més de persones en edat «madura» que no pas de segments «juvenils».

Com es pot observar en el gràfic 3.4, la presència més gran de joves es dona entre els africans, els llatinoamericans i els asiàtics (prop del 14%), per sobre de la mitjana dels estrangers i també de la dels autòctons. Aquesta pobla-

ESTRANGERS AFILIATS A LA SEGURETAT SOCIAL PER PROCEDÈNCIA I GRUPS D'EDAT

Distribució en percentatge. Primer trimestre del 2002

(*) EEE: Espai Econòmic Europeu.

ció juvenil està tot just iniciant la seva vida laboral, per la qual cosa és previsible que la seva presència es registri de manera duradora en els mercats laborals espanyols. En canvi, els índexs més alts d'afiliats majors de 55 anys es donen entre els europeus comunitaris (9%) i els nord-americans (8,2%), que superen la mitjana dels estrangers però no arriben a la dels treballadors espanyols. Aquests segments de treballadors es troben al final de la seva vida laboral, pròxims a la jubilació, la qual cosa suposa que passaran a engrossir la població que deixa d'aportar i, si escau, passa a percebre pensions, al mateix temps que tendirà a incrementar-se la seva despesa sanitària en funció de l'edat.

L'anàlisi segons la nacionalitat d'origen mostra el següent (vegeu el quadre 3.4 de l'annex estadístic):

- Importància destacada del segment 16-24 anys: Nigèria, Mali, Equador i Xina (17%), Marroc i Portugal (15%), Romania, República Dominicana, Pakistan, Colòmbia i Índia (14%).

- Grups amb més presència de majors de 45 anys: anglesos i alemanys (33%), nord-americans (30%), suecs (29%), holandesos i belgues (27%), argentins, xilens i uruguaians (25%).
- Concentració més gran de treballadors entre els 25 i els 44 anys: algerians (87%), nigerians (80%), brasilers (78%), cubans i ucraïnesos (76%), equatorians, colombians, romanesos i senegalesos (74%).

Entre 1999 i el primer trimestre del 2002 s'ha produït un lleuger rejuveniment de la mà d'obra estrangera, la mitjana d'edat de la qual va passar dels 36 als 35 anys. Aquest canvi es va verificar de manera més accentuada en els casos següents: la disminució va ser de tres anys entre els argentins, els senegalesos, els xilens i els bolivians; i de dos anys entre els colombians, els hindús, els uruguaians, els mexicans, els russos i els txecs. En sentit contrari, només es va registrar envelliment (un any en l'edat mitjana) en el cas dels holandesos, els suïssos i els camerunesos.

Si comparem aquestes tendències amb l'evolució numèrica de cada col·lectiu, es constata que aquells que han tingut creixements més importants han experimentat un rejuveniment de la seva piràmide d'edat, amb l'única excepció dels treballadors mauritans. Per tant, es pot afirmar que en el període analitzat **la incorporació de treballadors estrangers ha suposat una aportació de mà d'obra més jove**, tant respecte als treballadors espanyols com als immigrants que ja estaven ocupats i cotitzant.

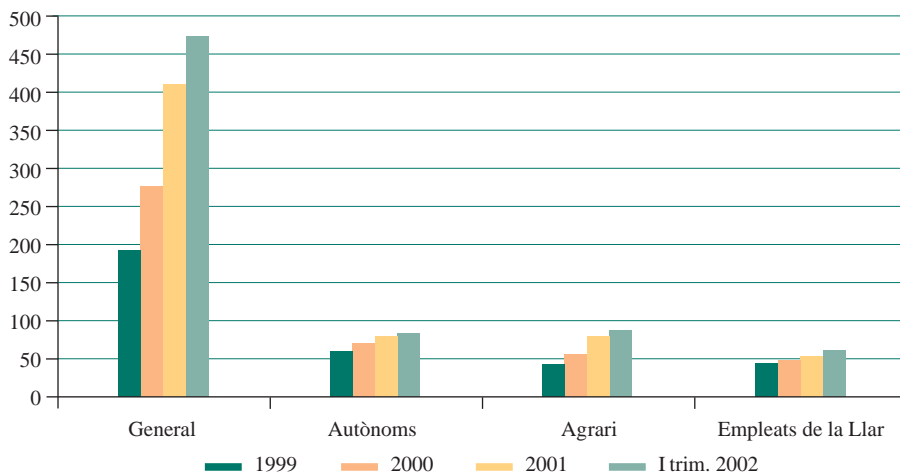
3.4. Règim d'alta i branca d'activitat: ¿«feines per a emigrants» o feines «normals» ocupades per emigrants?

Durant els tres anys analitzats no solament hi ha hagut una modificació en el nombre, l'origen nacional o el perfil d'edats dels treballadors estrangers, sinó que també han estat importants les tendències pel que fa a l'afiliació als diferents règims del sistema de Seguretat Social.⁽⁴⁾ Mentre que l'increment mitjà del conjunt de la mà d'obra immigrant va ser del 112%,

(4) Hi ha diversos règims especials: el de Treballadors Autònoms, l'Agrari, el d'Empleats de la Llar, el del Mar i el de la Mineria del Carbó. Tots els assalariats no compresos en algun dels anteriors cotitzen al Règim General.

EVOLUCIÓ DELS COTITZANTS ESTRANGERS SEGONS EL RÈGIM DE LA SEGURETAT SOCIAL

Milers de persones

els afiliats del Règim General van créixer encara més (157%). En canvi, els adscrits al Règim Especial Agrari (per compte propi o aliè) ho van fer lleugerament per sota de la mitjana (102%). Molt més moderat va ser l'increment en uns altres dos règims especials, el de Treballadors Autònoms (38,5%) i el d'Empleats de la Llar (36,5%).

Pel que fa al *volum* de treballadors adscrits als diferents règims, el General juntament amb el de la Mineria del Carbó apleguen el 65,6% dels estrangers (el 55,3% el 1999); el Règim Especial Agrari, el 12,8% (el mateix percentatge que el 1999); el d'Autònoms, el 12,6% (el 18% el 1999), i el d'Empleats de la Llar, el 8,6% (eren el 13,4% el 1999). En resum, creix la importància del Règim General, alhora que disminueix la dels Autònoms i els Empleats de la Llar.

Per tant, la tendència recent indica que la majoria de les noves altes s'incorporen com a assalariats en activitats preferentment no agràries i diferents del servei domèstic. Encara no sabem si es tracta d'una variació durado-

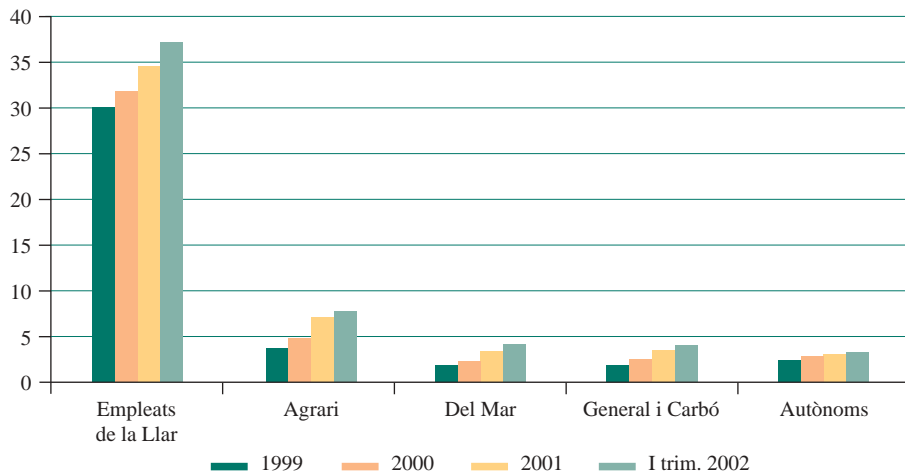
ra o bé de canvis conjunturals, però **sembla que hi ha una tendència cap a la normalització de les modalitats d'inserció laboral, en la mesura que l'ocupació comença a estendre's més enllà de les activitats que semblaven constituir nínxols laborals tancats** (servei domèstic i peonada agrícola).

Canviem ara de punt de vista. Fixem-nos en la *importància relativa* dels estrangers sobre el total d'afiliats en cada un dels règims. Hi trobem situacions força diferents: mentre que en el Règim Especial d'Empleats de la Llar hi ha una proporció molt important (37,2%; més que el 30,1% de 1999), resulta significativa però més reduïda en el Règim Especial Agrari (7,7%; era del 3,7% el 1999), i és força inferior en el d'Autònoms (3,2%; era del 2,4%) i en el Règim General (4%; era de l'1,8%). Amb tot, malgrat aquestes diferències, es pot comprovar que el «pes» dels treballadors estrangers ha augmentat en tots els règims durant el període analitzat.

Gràfic 3.6

TREBALLADORS ESTRANGERS, SOBRE EL TOTAL D'ALTES, SEGONS EL RÈGIM DE COTITZACIÓ

Percentatge sobre el total d'afiliats

3.4.1. Perfils diferenciats segons el sexe

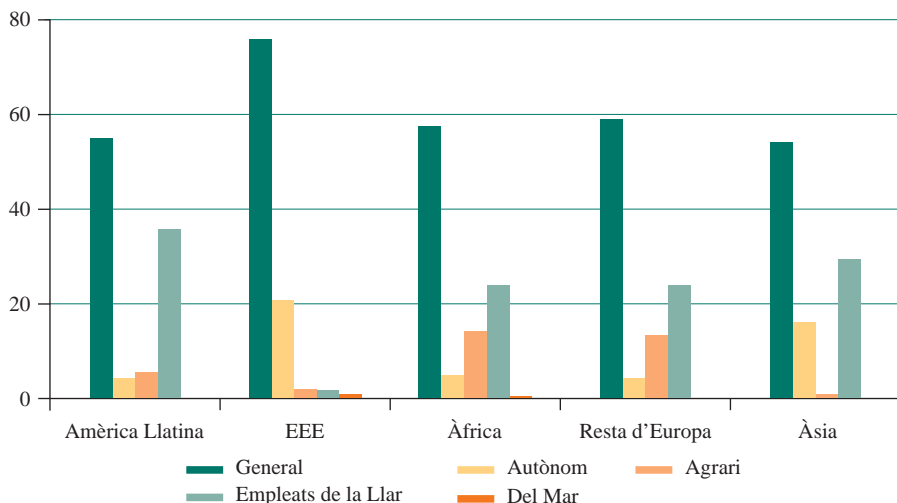
Aquesta distribució general per règims presenta matisos específics en funció del sexe dels treballadors. El més destacat és la importància del Règim Especial d'Empleats de la Llar, que recull una bona part de les dones estrangeres (23%), enfront d'un percentatge insignificant entre els homes (1%). A causa d'aquesta especialització, els homes cotitzen més habitualment que les dones en els altres règims: en el General (70% vs. 62%), l'Agrari (16% vs. 6%), el de Treballadors Autònoms (13% vs. 10%), el del Mar (0,6% vs. 0,1%) i el de la Minería del Carbó (0,4% dels homes, cap dona).

Passa una cosa semblant si tenim en compte la zona de procedència i el sexe dels treballadors. Als gràfics 3.7 i 3.8 es pot veure la distribució per règims per a cada un dels sexes.

Gràfic 3.7

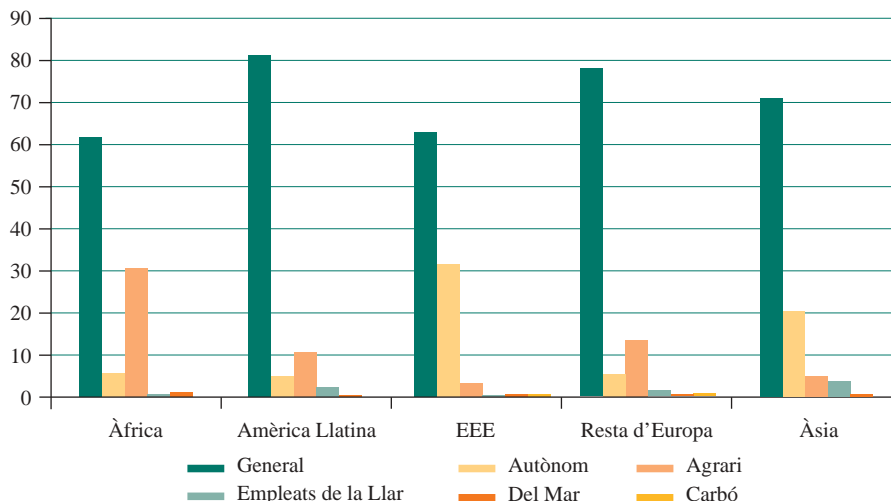
DONES ESTRANGERES SEGONS EL LLOC DE PROCEDÈNCIA I EL RÈGIM D'ALTA A LA SEGURETAT SOCIAL

Distribució percentual dins de cada procedència. Primer trimestre del 2002

HOMES ESTRANGERS SEGONS EL LLOC DE PROCEDÈNCIA I EL RÈGIM D'ALTA A LA SEGURETAT SOCIAL

Distribució percentual dins de cada procedència. Primer trimestre del 2002

- Entre les *dones* s'observa que la importància del servei domèstic és més gran entre les llatinoamericanes i les asiàtiques, i mínima per a les treballadores procedents de l'Espai Econòmic Europeu (EEE). En canvi, entre aquestes últimes destaca l'adscripció al Règim General i al de Treballadors Autònoms. També és important el volum de treballadores per compte propi entre les asiàtiques. Per contra, l'agricultura acull una minoria significativa d'africanes i europees de l'Est.

- En el cas dels *homes*, tot i que l'adscripció al Règim General és majoritària en tots els grups, els percentatges són més alts en el cas dels llatinoamericans i els europeus no comunitaris. L'ocupació per compte propi adquireix una importància especial entre els europeus comunitaris i els asiàtics. L'agricultura destaca entre els homes africans i té un cert pes entre els europeus de l'Est i els llatinoamericans.

Si aprofundim encara més en l'anàlisi, tenint en compte la nacionalitat i el sexe dels cotitzants, observem els següents perfils.

Dones

- Les procedents de països de l'EEE i dels Estats Units presenten un perfil semblant, en el qual destaca la importància del Règim General (més del 75% de cada col·lectiu) i el d'Autònoms (prop del 20%). Per tant, pràcticament no hi ha presència en l'agricultura, la pesca o la mineria del carbó. Tenen un perfil semblant les argentines i les veneçolanes, tot i que amb una certa presència en el servei domèstic.

- En el servei domèstic es concentren especialment les dones filipines (68%), les dominicanes, les equatorianes, les peruanes, les bolivianes, les colombianes, les poloneses i les ucraïneses (més del 40%).

- Les treballadores xineses són les immigrants del «Sud» que més destaquen en el treball autònom (el 26%), seguides per les argentines, les brasileres i les veneçolanes (una mica més del 10%).

- Percentatges importants de poloneses (25%), marroquines, equatorianes, romaneses i ucraïneses (més del 10%) treballen en l'agricultura.

- Els percentatges més petits de presència en el Règim General es donen entre les equatorianes, les dominicanes, les poloneses i les bolivianes (menys del 50%).

Homes

- La concentració en el Règim General és màxima entre els dominicans i els equatoguineans (més del 90%), els cubans, els peruans, els xilens, els gambians i els búlgars (més del 80%).

- L'adscripció al Règim Especial de Treballadors Autònoms destaca entre els britànics, els alemanys i els danesos (més del 40%), els holandesos, els belgues, els suecs i els austríacs (més del 30%), els italians, els francesos, els xinesos, els hindús, els senegalesos i els argentins (més del 20%).

- En el servei domèstic només és important el cas dels homes filipins (el 22% dels cotitzants d'aquesta nacionalitat); cap de les altres nacionalitats supera el 4%.

- Franges importants d'homes marroquins i de Guinea Bissau (més del 30%), a més d'algerians, mauritans, ghanesos i equatorians (més del 20%), treballen en l'agricultura.
- En el Règim Especial de Treballadors del Mar tan sols cotitzen minories de treballadors procedents de Ghana, Portugal, Senegal, Perú, Mauritània, Nigèria i Guinea Bissau (entre el 2% i el 4% de cada col·lectiu).
- En la Mineria del Carbó només hi ha polonesos (4%), portuguesos (3%) i pakistanesos (0,1%).

3.4.2. Les principals branques d'activitat

L'anàlisi efectuada fins ara no és prou acurada, ja que el règim general de la Seguretat Social inclou una important varietat de branques d'activitat, que només podem considerar com una «caixa negra» de la qual no sabem res. La manera de superar aquesta limitació és prendre en consideració les branques d'activitat a què pertanyen les empreses que donen feina a immigrants.⁽⁵⁾

Les dades mostren que la població estrangera s'agrupa preferentment en l'hostaleria (14,5%), la construcció i l'agricultura (prop del 14% cada una), el servei domèstic (9%), altres activitats empresarials (8%), el comerç minorista (7,3%), el majorista (4,6%) i l'educació (3%). Per tant, deixant de banda les activitats que cotitzen sota règims especials, es constata que **els assalariats del Règim General es concentren preferentment en l'hostaleria, la construcció i el comerç.**

Durant els anys 1999-2002, els increments més notables s'han registrat en branques que no han destacat fins ara pel volum d'ocupació, com l'extracció de petroli i gas, la indústria del calçat, el sanejament públic, la construcció, la indústria mecànica, la indústria tèxtil i el transport terrestre. En canvi, la mineria del carbó, l'educació i el servei domèstic mostren una tendència a l'estancament o la disminució.

(5) En aquest cas la informació disponible es refereix als anys 1999, 2000 i 2001; per tant, no coneixem les xifres referides al primer trimestre del 2002.

A més del volum de treballadors en cada activitat, és interessant observar la importància dels estrangers respecte al total de treballadors en cada branca. El 2001, les activitats amb un percentatge més gran d'estrangers eren el servei domèstic (30% dels afiliats), l'hostaleria (9%), l'agricultura, els lloguers i els serveis immobiliaris (7%), l'extracció de petroli, gas i urani (5,6%), i la construcció (5%); entre el 3% i el 4% hi havia: la pesca, el comerç minorista, l'educació, les comunicacions, la informàtica, altres activitats empresarials, activitats culturals i serveis personals diversos.

Entre el 1999 i el 2001, la importància dels estrangers s'ha duplicat en diverses branques industrials (metal·lomecànica, cuir, tèxtil, alimentació, fusta i suro, mobles, etc.), així com en els transports, la construcció, l'administració pública o l'agricultura. En canvi, els increments han estat mínims en el transport aeri, la mineria del carbó, l'educació i el servei domèstic.

Per tant, les tendències descrites mostren una **expansió de l'ocupació dels treballadors estrangers cap a activitats industrials i de sectors de serveis**, a partir dels tradicionals nuclis de l'agricultura i l'hostaleria (que creixen al ritme del conjunt de la mà d'obra estrangera), la construcció (que creix encara més de pressa) i el servei domèstic (amb increments molt més moderats).

També es pot esmentar la diferent composició per sexe de les principals branques d'activitat. A finals del 2001, els homes representen dos terços del total i les dones un terç del conjunt. Això no obstant, aquestes proporcions s'alteren radicalment en algunes activitats que tenen una absoluta majoria *masculina* (més del 90% dels afiliats), com la construcció, la pesca, la mineria, la indústria de la fusta i del suro, el transport, la metal·lúrgia i la metal·lomecànica; en l'agricultura, els homes representen el 86%. En canvi, les *dones* són majoria en el servei domèstic (89%), les activitats sanitàries (63%), les comunicacions i activitats annexes als transports, l'educació, serveis personals diversos (totes amb més del 50%), i una mica menys de la meitat en l'hostaleria, les finances i les assegurances, altres activitats empresarials i la indústria tèxtil.

3.4.3. La situació espanyola respecte a altres països desenvolupats

El darrer informe de l'Observatori Permanent de les Migracions de l'OCDE (2001) compara la inserció dels treballadors estrangers en diversos països, i pren com a referència els sectors d'activitat en què estan ocupats. Les dades mostren que a Espanya la inserció laboral dels immigrants presenta un perfil específic, que podem resumir amb els trets següents (vegeu dades a l'annex estadístic):

- Es registren els percentatges més alts d'ocupació en l'*agricultura*: superant clarament el següent país (Itàlia) i duplicant els que figuren a continuació (EUA, Grècia, França i Dinamarca).
- També presenta el percentatge més alt d'ocupació en el *servei domèstic*, aquesta vegada igualat per Grècia, gairebé duplicant el següent país (Itàlia) i triplicant el que hi ha a continuació (Portugal).
- La concentració en l'*hostaleria* també és la més alta en el cas espanyol, si bé amb diferències menys ostensibles respecte als països que figuren a continuació (Irlanda, Alemanya i Finlàndia).
- Els percentatges de treballadors en el *comerç* són semblants a la mitjana de la resta de països de l'OCDE.
- Els nivells registrats en la *construcció* se situen en posicions mitjanes-altes, però molt allunyats de les altes concentracions existents a Grècia, Portugal, França o Luxemburg.
- També pel que fa a les ocupacions en la branca de l'*educació*, s'obtenen valors mitjans (la meitat que a Finlàndia o Suècia, però el doble que a Grècia o Luxemburg).
- Les proporcions més baixes es donen en les ocupacions de la *indústria* (Espanya i Luxemburg ocupen els darrers llocs), la *sanitat i els serveis socials* (superant només Itàlia i Grècia) o les *administracions públiques* (tot just per davant de Grècia i Finlàndia).

Per tant, tot i que el nombre de treballadors estrangers, i la proporció que representen respecte a la població activa total, està augmentant a Espa-

nya, i acosta la situació a nivells semblants als de molts països desenvolupats, no passa el mateix en el cas de la inserció laboral. Fins ara la situació a Espanya presenta característiques específiques, en tot cas més pròximes a les d'altres països del sud d'Europa (Grècia, Portugal i Itàlia) que no pas a les de nacions en les quals les ocupacions industrials i els serveis més qualificats semblen més disponibles per als estrangers.

3.5. Distribució territorial: ¿mercats locals especialitzats per als immigrants?

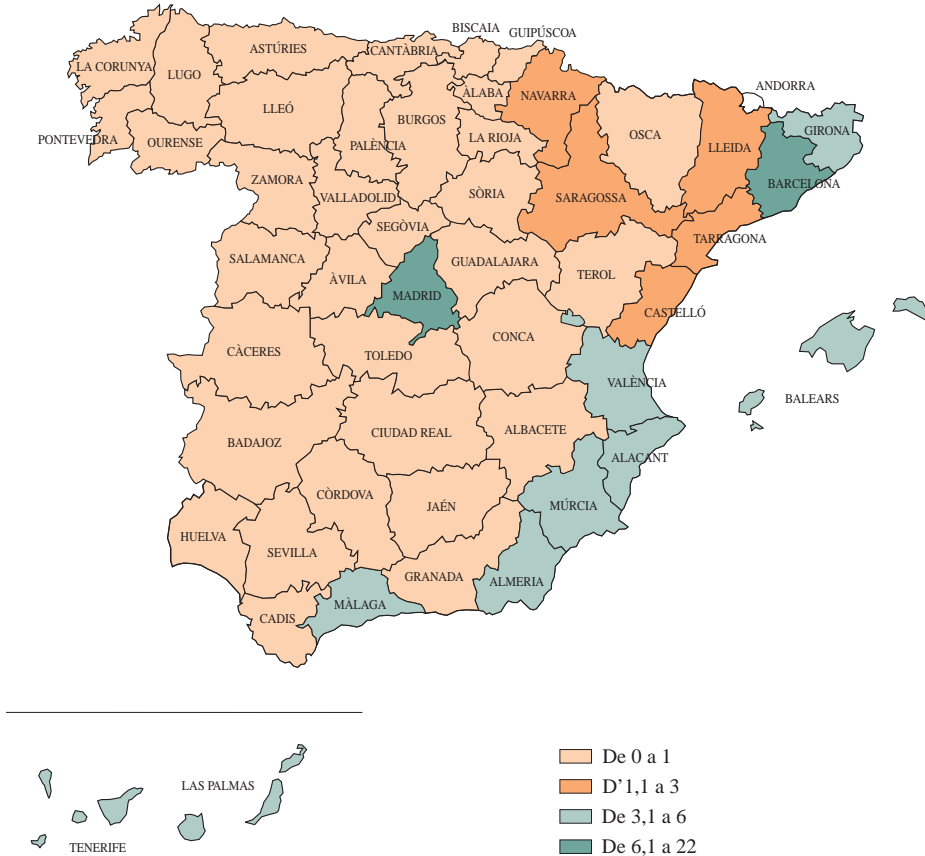
Fins aquí l'anàlisi de les dades s'ha referit al conjunt del territori espanyol, i no s'han tingut en compte les importants diferències que hi ha des del punt de vista de la localització territorial de la mà d'obra estrangera. Com que les dades permeten conèixer la distribució en funció de les províncies i comunitats autònomes de treball, podem identificar les pautes de distribució territorial, així com l'existència de models d'inserció laboral diferenciats segons la zona geogràfica.

Des del punt de vista del *nombre* de treballadors estrangers, les comunitats més destacades són Catalunya, Madrid (més de 150.000 en cada una al primer trimestre del 2002), Andalusia (82.000), Comunitat Valenciana (72.000), Canàries (57.000), Múrcia i Balears (una mica menys de 40.000 cada una). Si prenem com a referència l'àmbit provincial, les que tenen una concentració més gran són Madrid, Barcelona, Alacant, Las Palmas, Almeria, Màlaga, Tenerife, València, Múrcia i Girona (vegeu mapa 3.1).

Pel que fa a l'*evolució* entre 1999 i el primer trimestre del 2002, els creixements més importants s'han registrat en zones on hi havia poca presència estrangera: les dues Castelles, Aragó, la Rioja i Cantàbria. Els increments més petits s'han donat en regions amb antecedents d'immigració (Canàries i Balears), però també en d'altres amb una escassa presència (Extremadura i Galícia); per tant, es frena el creixement a les primeres i no acaba d'arrencar a les segones. Per províncies, els augments més destacats es van produir a Albacete, Segòvia, Burgos, Valladolid, Terol, Sòria, Àvila i Palència (amb més del 150% d'increment dels efectius). Aquesta evolució indica que **la pre-**

DISTRIBUCIÓ PROVINCIAL DE COTITZANTS ESTRANGERS

Primer trimestre del 2002. Percentatge sobre el total d'estrangers

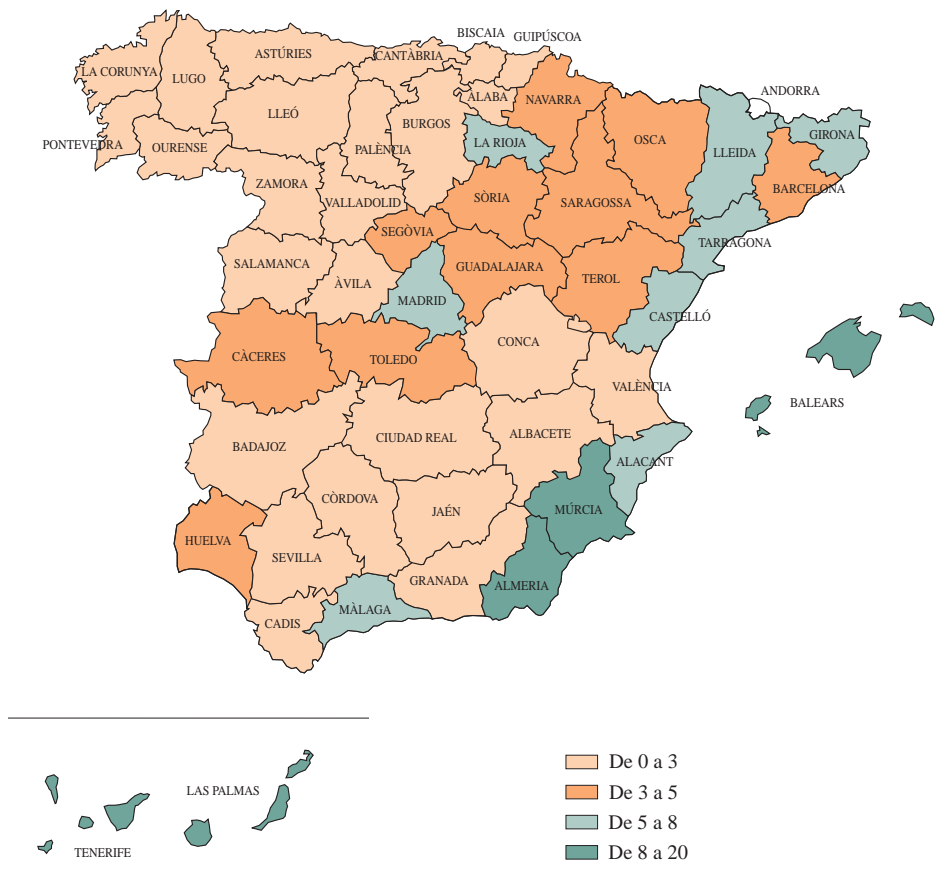

sència estrangera es va estenent geogràficament, a partir d'uns pols de concentració inicial, cap a altres zones de l'«Espanya interior».

La «densitat» de treballadors estrangers per comunitats autònomes (el percentatge d'estrangers respecte al total de cotitzants) és més gran a les Balears (10%), Múrcia i Canàries (una mica més del 8%), seguides per Madrid (6,3%), la Rioja i Catalunya (prop del 5,5%). Les més petites, a

PROPORCIÓ ENTRE COTITZANTS ESTRANGERS I TOTAL DE COTITZANTS

Primer trimestre del 2002. En percentatge

Galícia, Astúries i el País Basc (menys del 2%). Per províncies destaquen Melilla (15,6%), Almeria (12,6%), Balears (10%), les dues províncies canàries, Múrcia, Girona, Ceuta, Alacant, Madrid, Lleida i Màlaga (entre el 6% i el 8,5%) (vegeu el mapa 3.2). Cal fixar-se especialment en aquestes magnituds, per comprendre que **la significació laboral de la immigració és molt diferent en funció de la província analitzada**. D'altra banda, els percentat-

ges es refereixen al conjunt de la mà d'obra de cada província; però si analitzem només determinades branques d'activitat –les que presenten una concentració més gran d'estrangers–, les xifres augmenten significativament.

3.5.1. La distribució territorial en funció del lloc d'origen

La distribució dels diferents fluxos de mà d'obra pel territori presenta perfils específics. Prenent com a referència les grans àrees d'origen, s'observa (vegeu la taula 3.1) una especial concentració d'asiàtics i africans a Catalunya, mentre que els llatinoamericans i els europeus no comunitaris resideixen majoritàriament a Madrid. Per la seva banda, els originaris de l'EEE presenten una pauta de major dispersió territorial, amb els nuclis més importants a Catalunya, Canàries, Andalusia, Madrid i la Comunitat Valenciana.

Una anàlisi més matisada, en funció de les principals nacionalitats d'origen, presenta els següents perfils (vegeu els quadres 3.5 i 3.6 de l'annex estadístic):

Cotitzants no comunitaris

- Els *peruans* i els *polonesos* estan fortament concentrats a Madrid (gairebé el 50%); a més, un terç dels peruans resideixen a Catalunya, mentre que els polonesos es troben més distribuïts, principalment entre Andalusia, Catalunya i la Comunitat Valenciana.
- Els *pakistanesos* són el col·lectiu més agrupat a Catalunya (més de la meitat del total); la resta estan força repartits, especialment entre Andalusia, la Comunitat Valenciana i la Rioja.
- Dues tercers parts dels *filipins* i els *dominicans* es distribueixen entre Madrid i Catalunya, tot i que es concentren més a la primera.
- La meitat dels *xinesos* i els *equatorians* viuen en aquestes dues comunitats (entre els xinesos hi ha equilibri entre totes dues, mentre que els equatorians prefereixen Madrid); la resta es distribueix així: xinesos a la Comunitat Valenciana, Andalusia i Canàries; equatorians a Múrcia i la Comunitat Valenciana.

Taula 3.1

COTIZANTS ESTRANGERS SEGONS LA ZONA DE PROCEDÈNCIA I LA COMUNITAT AUTÒNOMA DE RESIDÈNCIA

En percentatge

Comunitat autònoma	Zona de procedència				
	Amèrica Llatina	Àfrica	EEE	Resta d'Europa	Àsia
Catalunya	19,1	27,1	18,5	15,1	33,1
Madrid	33,6	13,4	13,3	24,3	25,8
Andalusia	6,0	15,8	14,0	12,2	9,4
Comunitat Valenciana	7,8	8,6	12,5	16,5	8,7
Canàries	6,5	4,3	15,8	2,8	8,5
Múrcia	6,6	10,2	1,4	1,7	1,3
Balears	3,1	4,0	10,6	2,5	2,9
Aragó	2,5	3,4	1,1	5,7	1,5
Castella i Lleó	2,8	1,5	2,3	5,8	1,6
Castella-la Manxa	2,8	2,4	0,6	6,1	1,2
País Basc	1,8	1,4	2,9	1,3	1,9
Galícia	1,9	0,8	3,1	0,7	0,7
Navarra	2,3	1,4	1,4	1,7	0,5
Extremadura	0,5	2,5	0,6	0,3	0,5
La Rioja	0,7	1,0	0,6	1,3	1,5
Astúries	1,1	0,3	0,9	1,1	0,3
Cantàbria	0,9	0,2	0,4	0,8	0,4
Melilla	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0
Ceuta	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

- Els *senegalesos* treballen especialment a Catalunya i Andalusia.
- Els *algerians*, a la Comunitat Valenciana; i també a Catalunya, Andalusia i Aragó.
- Els *búlgars*, a Castella i Lleó, Madrid i la Comunitat Valenciana.
- S'observa menys concentració espacial entre els treballadors *marroquins* i *ucraïnesos*. Els primers prefereixen Catalunya, seguida d'Andalusia, Madrid i Múrcia. Els segons, Catalunya, la Comunitat Valenciana, Andalusia i Madrid.

Cotitzants de països comunitaris i més desenvolupats

- *Britànics i suecs*, a Canàries i Andalusia.
- *Alemanys*, a Canàries i les Balears.
- *Belgues*, a la Comunitat Valenciana, seguida per Catalunya i Canàries.
- *Nord-americans*, a Madrid.
- *Francesos, italians i holandesos*, a Catalunya, seguida per Madrid (els dos primers) i Andalusia (els últims).
- *Portuguesos*, distribuïts entre Madrid, Galícia, Castella i Lleó i Catalunya.

3.5.2. La distribució espacial segons el sexe

En el conjunt del país hi ha una majoria d'homes respecte a les dones (66%-34%). El mapa regional presenta una polarització de situacions important, entre Múrcia, la regió amb mà d'obra estrangera més masculinitzada (el 80% són homes), i Madrid, la més feminitzada (el 44% són dones). Amb una majoria *masculina* destaquen, a més, Extremadura, la Rioja, Castella-la Manxa, Aragó i Navarra (més del 70%). Per províncies, la majoria masculina és més gran a Càceres, Múrcia, Almeria i Lleida, seguides per Terol, Osca i Ciudad Real.

Els percentatges més alts de presència *femenina* es registren a Madrid, Cantàbria, Canàries, Astúries, Balears i Galícia. Per províncies, destaquen Madrid, Sevilla, Màlaga, la Corunya, Tenerife, Àvila, Cantàbria i Astúries (vegeu el quadre 3.7).

Aquests perfils estan relacionats amb les estructures productives locals i amb les oportunitats de feina que s'han desenvolupat per als treballadors estrangers.

3.5.3. ¿Mercats de treball locals per als estrangers?

Una qüestió interessant que cal aclarir és si hi ha característiques pròpies de la mà d'obra immigrant a les diferents províncies. Tot i que no conei-

xem la seva distribució segons les branques d'activitat, podem fer una aproximació utilitzant les dades corresponents als règims de cotització. Això ens permet distribuir les províncies en sis grups, en funció de quin és el règim més destacat, per comparació a la distribució mitjana d'Espanya.

- Les províncies amb un predomini de mà d'obra ocupada en l'*agricultura* són Càceres (84%), Huelva i Almeria (més del 70%), Múrcia (65%) i Jaén (53%); les segueixen Albacete, Conca, Granada i la Rioja (més del 25%).

- Els treballadors *autònoms* es concentren especialment a Badajoz, Màlaga, Tenerife, Cadis, Granada, Alacant, Balears i la Corunya (entre el 20% i el 30% dels cotitzants en cada província).

- Les altes en el *servei domèstic* destaquen a Ceuta (30%), Melilla, Cantàbria (20%), Madrid, Sevilla i Astúries (més del 15%).

- Els principals percentatges en el *Règim General* corresponen a Àlaba, Barcelona, Lleida, Girona, Segòvia (80%), Saragossa, Las Palmas, Guadalajara, Castelló, Tarragona, Terol, Osca o Sòria (75% o més).

- Els cotitzants al Règim Especial de *Treballadors del Mar* destaquen solament a Lugo i Pontevedra (el 9% de les altes en cada província), Guipúscoa, Cadis, Biscaia o la Corunya (3% o més).

- Els cotitzants al Règim Especial de la *Mineria del Carbó* es concentren especialment a la província de Lleó (el 19% de les altes), seguida a distància per Astúries (5%).

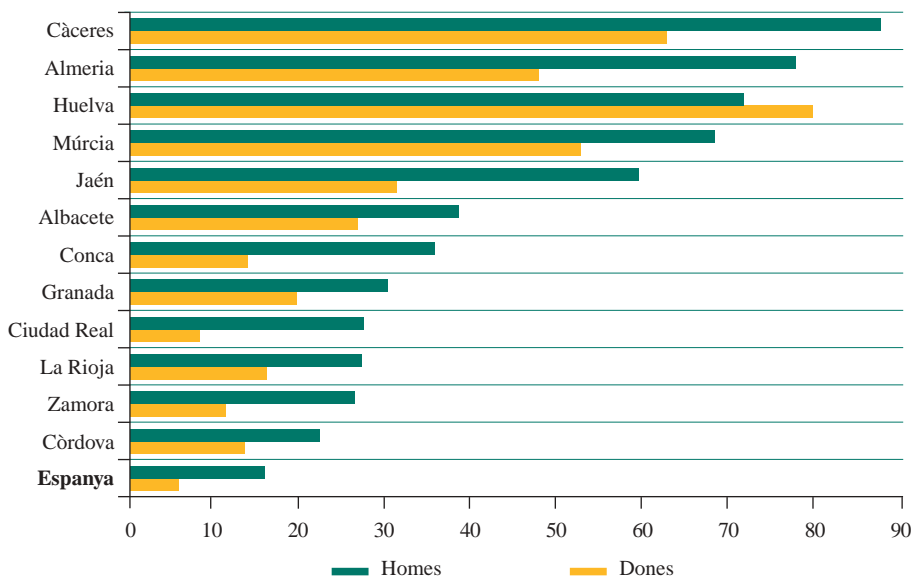
El mapa 3.3 ens permet visualitzar aquesta relativa especialització laboral de la mà d'obra estrangera a les províncies amb perfils més definits. Les que estan en blanc gairebé no es diferencien dels valors mitjans corresponents al conjunt del país. Les que figuren destacades amb colors presenten una concentració de treballadors en el règim corresponent, superior a la mitjana. Per exemple, el fet que Madrid aparegui caracteritzada pel predomini d'ocupació en el servei domèstic no vol dir que aquesta sigui l'ocupació majoritària dels estrangers, sinó que el percentatge d'empleats de la llar supera àmpliament la mitjana nacional.

Començant per les províncies que donen feina a més treballadors en el sector agrícola (vegeu el gràfic 3.9), s'observa que en totes –a excepció de Huelva– **és més alta la proporció d'homes que la de dones** ocupats en aquest sector. En aquesta província no solament hi ha més dones que homes que cotitzen al Règim Especial Agrari, sinó que el 80% de totes les estrangeres afiliades cotitzen en aquest règim. A Càceres, Almeria i Huelva, més del 70% dels homes estrangers cotitzen en el Règim Especial Agrari (només a Huelva les dones aconsegueixen aquesta xifra). En principi, semblaria que les ocupacions rurals «són cosa d'homes», però aquesta afirmació no es confirma a Càceres, Almeria i Múrcia, on prop de la meitat de la mà d'obra femenina treballa en el sector agrari.

Gràfic 3.9

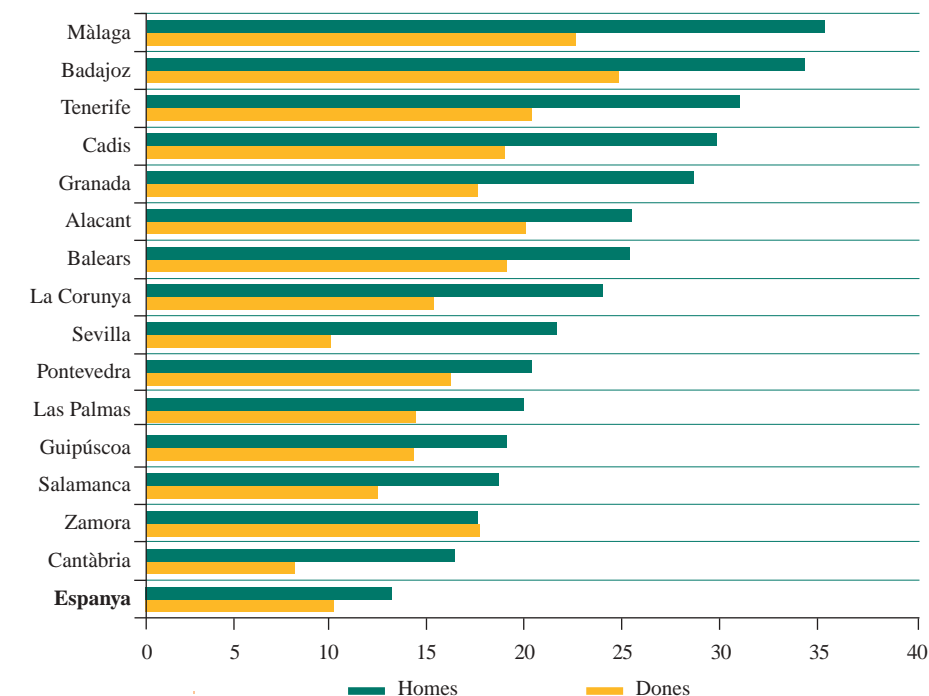
PROPORCIÓ DELS COTITZANTS ESTRANGERS DE CADA PROVÍNCIA ADSCRITS AL RÈGIM ESPECIAL AGRARI, SEGONS EL SEXE

Primer trimestre del 2002

PROPORCIÓ DELS COTITZANTS ESTRANGERS DE CADA PROVÍNCIA ADSCRITS AL RÈGIM ESPECIAL DE TREBALLADORS AUTÒNOMS, SEGONS EL SEXE

Primer trimestre del 2002

Entre els treballadors *per compte propi* (cotitzants al Règim Especial de Treballadors Autònoms) també és més alta la proporció d'homes que de dones ocupats. En set províncies els homes superen el 25% (Màlaga, Badajoz, Tenerife, Cadis, Granada, Alacant i Balears), mentre que en el cas de les dones tan sols en tres se sobrepassa el 20%, sense arribar al 25% (Badajoz, Màlaga i Tenerife).

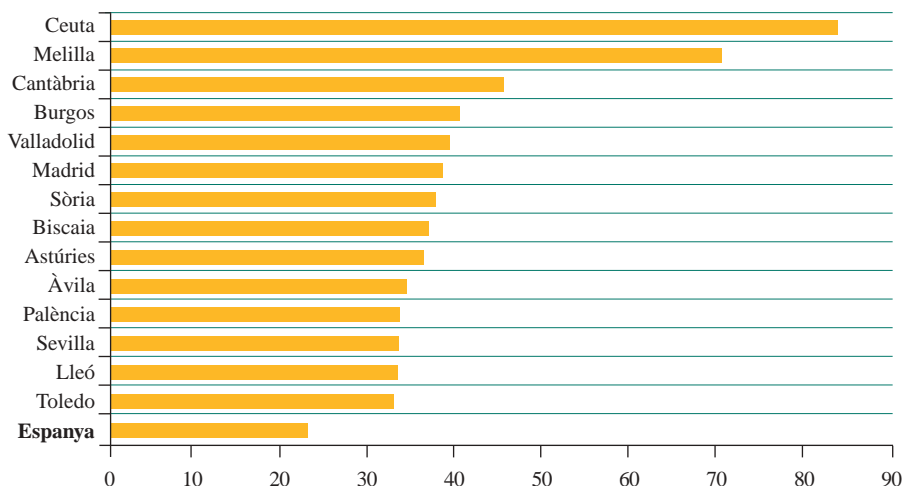
Com s'ha assenyalat, la principal diferència en funció del sexe es deriva de l'escassa presència masculina enfront de la important concentració femenina en el *servei domèstic*. Però l'adscripció de la mà d'obra femenina a

aquest segment ocupacional no és uniforme en tot el territori. El gràfic 3.11 mostra les zones més destacades: a més de Ceuta i Melilla (on gairebé tota l'ocupació de les estrangeres se circumscriu al servei domèstic), hi ha dotze províncies en què el 30% o més de les dones cotitzen al Règim Especial d'Empleats de la Llar. Entre aquestes destaca el cas de Madrid, l'única que compta amb un volum important de dones cotitzants. Les dades comentades indiquen que l'ocupació en el servei domèstic de les dones és destacat a les províncies en les quals no tenen opcions en l'agricultura ni en l'ocupació per compte propi.

Gràfic 3.11

PROPORCIÓ DE LES DONES ESTRANGERES COTIZANTS EN CADA PROVÍNCIA ADSCRITES AL RÈGIM ESPECIAL D'EMPLEATS DE LA LLAR

Primer trimestre del 2002

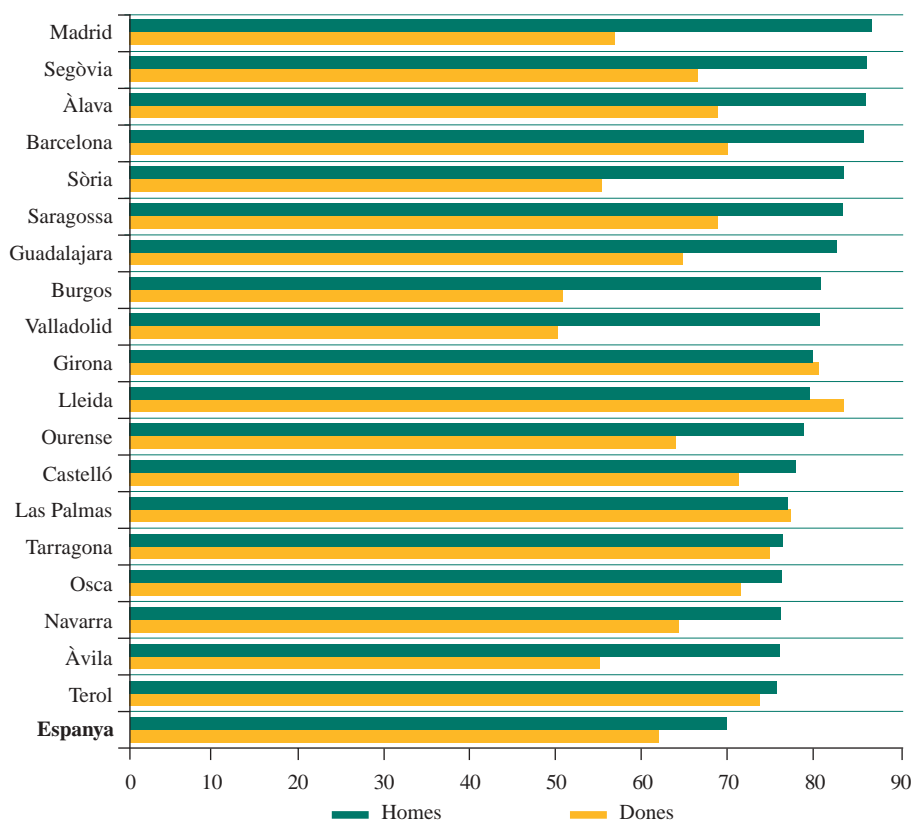
Com a resultat de les distribucions anteriors, entre els cotitzants al *Règim General* s'estableixen importants diferències en funció del gènere en certes províncies, precisament aquelles on hi ha una presència més gran de dones en el servei domèstic o, en menor mesura, en ocupacions per compte propi.

En els dos règims minoritaris la diferència en funció del sexe és aclaparadora. Mentre que en cap província no s'arriba a l'1% de dones adscrites al Règim Especial de *Treballadors del Mar* o al de la *Mineria del Carbó*, en el cas dels homes trobem alguns casos destacats: prop del 13% a Lugo i Pontevedra, i al voltant del 5% a Cadis, Guipúscoa, Biscaia i la Corunya (*Treballadors del Mar*); el 28% a Lleó i el 7% a Astúries (*Mineria del Carbó*).

Gràfic 3.12

PROPORCIÓ DELS COTITZANTS ESTRANGERS DE CADA PROVÍNCIA ADSCRITS AL RÈGIM GENERAL SEGONS EL SEXE

Primer trimestre del 2002

IV. Recapitulació final

En aquest darrer capítol recollim les qüestions principals que es deriven de les dades presentades fins aquí. Algunes sembla que tinguin el caràcter de «fet incontestable», mentre que d'altres són qüestions que haurien de ser sotmeses a un escrutini més atent. En tot cas, és important tenir en compte que les dades en si mateixes –tot i que ens poden orientar– no ofereixen respostes suficients per elaborar explicacions de fons o respostes als «perquè» d'aquests fenòmens. Aquestes caldrà buscar-les en textos d'anàlisi i reflexió teòrica, alguns dels quals figuren a la bibliografia comentada. Tenint present aquest advertiment, vegem el que es deriva de les dades presentades en aquest informe:

- Els processos migratoris internacionals contemporanis es produeixen en un context caracteritzat per una globalització asimètrica i jerarquitzada, en la qual es promou la recent liberalització de fluxos de capitals i mercaderies, mentre que es limita la d'éssers humans que pretenen establir-se en altres països. Aquestes restriccions no s'apliquen de la mateixa manera a tots els grups socials o nacionalitats: les polítiques migratòries privilegien certs fluxos i en coarten d'altres.

- La societat espanyola contemporània es caracteritza per l'estancament i envelliment demogràfics, una important incorporació de dones al mercat de treball, un creixement econòmic acompanyat per alts índexs d'atur i d'ocupació precària, i uns sistemes de protecció social que –sumats a les

xarxes de suport familiar– permeten la coexistència d'atur amb ofertes de treball no cobertes.

- Aquestes circumstàncies socials tenen poc a veure amb les que hi havia a l'Europa de postguerra (caracteritzada per la plena ocupació i la centralitat d'aquesta en les indústries), que va rebre importants fluxos migratoris. A causa d'això, no té gaire sentit comparar les «maneres d'emigrar» dels espanyols als anys seixanta amb les que adopten alguns estrangers que han vingut a Espanya als noranta.

- La immigració d'origen estranger ha crescut de manera important durant l'última dècada, però especialment a partir de 1996 (entre el desembre del 1996 i el març del 2002 es va registrar un nombre d'estrangers superior al que hi havia fins aleshores a Espanya). Es tracta d'una població composta per fluxos d'origen divers: fins aquesta data predominaven els estrangers del «primer món», des d'aleshores són majoria els del «tercer món».

- El conjunt dels estrangers representa el 3% de la població espanyola; la xifra puja fins al 4% si hi incloem els que s'han nacionalitzat espanyols i els que es troben en situació irregular («sense papers»). Aquestes proporcions eren sensiblement inferiors fa uns quants anys, però encara som lluny dels percentatges d'immigració que caracteritzen altres països desenvolupats. Per exemple, per assolir els nivells de França –que no presenta els percentatges més elevats entre les nacions europees– la població estrangera actual (1.243.000 residents, 150.000 nacionalitzats i entre 250.000 i 300.000 irregulars) s'hauria d'incrementar en un milió de persones.

- Per grans zones d'origen, el grup més destacat és el dels ciutadans de països de la Unió Europea (el 26,6% del total), que supera molt lleugerament els arribats d'Àfrica (26%) i de Sud-amèrica (24%); a continuació figuren els originaris d'altres països europeus (la majoria de l'antic «bloc de l'Est», 10%), els d'Àsia (8%) i els d'Amèrica Central (5%). Per països destaquen els immigrants del Marroc (per si sols representen el 20% dels residents) i Equador (el 10%), seguits pels del Regne Unit, Colòmbia i Alemanya (una mica més del 5% cada un), França, Portugal, Xina, Itàlia, Perú i Romania (al voltant del 3%).

- Durant els darrers cinc anys les taxes de creixement més altes corresponen als equatorians, els ucraïnesos, els romanesos i els búlgars. També ha estat destacat l'increment dels colombians, els pakistanesos, els bolivians, els russos i els polonesos. Tot i que el nombre d'immigrants africans ha crescut significativament, durant aquests anys de «boom» immigratori els fluxos que han augmentat més són els procedents de Llatinoamèrica i de l'Europa de l'Est.

- En el conjunt de la població estrangera hi ha un predomini dels homes (55,3%) sobre les dones (44,7%), que s'ha incrementat al llarg dels darrers anys. Però hi ha diferències importants entre els col·lectius estrangers: en general els grups amb predomini femení procedeixen d'Amèrica Llatina i els de majoria masculina del continent africà. Els índexs més alts de feminització els trobem en el cas dels immigrants del Brasil i la República Dominicana, Guinea Equatorial, Mèxic, Rússia, Veneçuela, Filipines, Colòmbia, Perú i Cuba. El predomini masculí és marcat entre els immigrants procedents del Pakistan, Senegal i Algèria, Nigèria, Marroc, Gàmbia, Romania, Itàlia, Bulgària, Índia, Portugal i Xina. En relació amb la població total, les dones representen el 2,7% i els homes el 3,4%.

- En els darrers cinc anys s'ha produït un augment de la importància dels adults joves (entre els 25 i els 44 anys), en detriment dels col·lectius de més i menys edat; això vol dir que el gran creixement de la immigració posterior a 1996 ha estat protagonitzat principalment per persones d'aquest tram d'edat. Els europeus comunitaris i altres originaris del «primer món» presenten l'estructura més envellida. El grup d'adults joves, el que està en plena edat laboral, és majoritari entre els originaris de l'Europa de l'Est i Llatinoamèrica, però també entre els africans i els asiàtics. El segment juvenil té un pes més gran entre els procedents de països del «Sud», mentre que els infants destaquen especialment en l'estructura demogràfica dels arribats d'Àfrica i Àsia.

- La distribució de la població estrangera sobre el territori espanyol és molt desigual. Per províncies, el primer lloc de la classificació l'ocupa Madrid, seguida per Barcelona. A força distància hi ha Alacant, Màlaga, Balears i Las Palmas; i, més enrere, Girona, Almeria, Tenerife, Múrcia i València. Els territoris on la *proporció* de població estrangera (en relació

amb l'autòctona) és més important són Almeria i Girona (més del 7% de la població és estrangera), Balears, Las Palmas i Melilla (prop del 6%), Madrid, Màlaga, Alacant, Barcelona i Tenerife (al voltant del 5%).

- Es poden establir diferents «models migratoris» en funció dels grups que predominen en cada territori. Entre les províncies que tenen un nombre més gran d'estrangers hi ha tres grups principals: aquelles en les quals predominen els europeus «occidentals» (Màlaga, Balears, Tenerife, Alacant i Las Palmas), les que compten amb una majoria de magribins (Barcelona, Girona, Almeria i Múrcia), i on predominen els llatinoamericans (Madrid).

- La baixa natalitat espanyola ha originat una disminució de la població en edat escolar en el sistema no universitari. Al llarg d'onze cursos (1991-92 a 2001-02), la matrícula dels ensenyaments no universitaris va baixar un 19%. En canvi, la d'alumnes estrangers es va incrementar un 450%; al curs 2001-02, hi havia 201.518 alumnes estrangers que suposaven el 3% del total en els nivells no universitaris.

- Hi ha tres grups principals entre l'alumnat: els nens i nenes arribats d'Amèrica constitueixen el 47% del total; els dels diversos països d'Europa són el 25%, i els d'Àfrica el 24%. A gran distància figura un nucli minoritari, integrat pels procedents de països d'Àsia (6%). Comparant-ho amb la distribució del total d'estrangers, aquí hi ha una sobrerrepresentació dels llatinoamericans i una subrepresentació dels de l'Est europeu, circumstància que s'explica per la diferent composició familiar de cada flux migratori. Els tres grups nacionals més destacats són els marroquins, els equatorians i els colombians.

- El gruix de l'alumnat estranger cursa estudis primaris (44%), el segon bloc el formen els que assisteixen a l'ESO (27%), i el tercer els alumnes d'Educació Infantil (19%). La seva importància numèrica dins les aules és encara limitada: una mica més del 3% de la matrícula a Educació Infantil i Primària, i amb prou feines l'1% a l'ensenyament secundari no obligatori (Batxillerat i Formació Professional). A més, de moment, els immigrants deixen els estudis amb més proporció que els espanyols un cop acabada l'ESO.

- Tot i que la proporció entre alumnat estranger i autòcton és del 3% en el conjunt del país, aquesta mitjana varia de manera important entre pro-

víncies. Les que tenen un percentatge més alt d'alumnat estranger són Madrid, Balears, Girona, Alacant i Melilla (més del 5%). A l'extrem oposat, destaquen Jaén, Badajoz, Còrdova, Sevilla i la Corunya (menys de l'1%).

- Els centres públics escolaritzen dos terços de l'alumnat espanyol i el 81% dels estrangers. En altres termes, els centres privats acullen un terç dels autòctons i amb prou feines el 19% dels alumnes d'origen immigrant. A més, aquesta diferència tendeix a incrementar-se: si bé la major part dels dos col·lectius està escolaritzada en centres públics, la tendència dels autòctons és «moure's» cap als centres privats, mentre que la dels fills d'immigrants es dirigeix més cap als de titularitat pública. Els que tenen menys presència als centres privats són els alumnes d'origen africà, europeu de l'est i llatinoamericà.

- En un període on els índexs d'afiliació a la Seguretat Social assoleixen nivells històrics, les altes de treballadors estrangers s'incrementen molt més ràpidament que les dels autòctons; és a dir, una part creixent de l'augment en l'afiliació prové de les aportacions migratòries (el 24% des de 1999). Al març del 2002, el conjunt dels estrangers representa el 4,5% de les altes laborals. Aquesta proporció és semblant a la que hi ha a Anglaterra o Suècia, però inferior a la que es registra a França, Alemanya, Bèlgica, Àustria, Suïssa, Luxemburg, Austràlia o Estats Units.

- La taxa d'activitat dels estrangers és més alta que la de la població autòctona, qüestió que sembla lògica quan es tracta de migracions laborals. El mateix passa amb la taxa de cotitzants (o d'ocupació regular). En aquest cas, a més, es comprova que el gruix dels estrangers del «Nord» és laboralment actiu, cosa que desmenteix l'estereotip que la majoria són jubilats i rendistes.

- La proporció entre sexes dels treballadors estrangers és semblant a la que es dona entre el conjunt dels treballadors a Espanya: dos terços són homes i un terç dones. Els grups amb una marcada majoria masculina són els pakistanesos, els algerians, els senegalesos, els marroquins, els portuguesos, els romanesos, els italians i els búlgars, els xinesos, els argentins, els ucraïnesos i els holandesos. Els principals col·lectius amb majoria femenina són les dominicanes, les brasileres, les filipines, les peruanes i les colombianes.

- La mà d'obra estrangera és més jove que l'autòctona, tot i que es compon més de persones en edat «madura» (24 a 40 anys) que no pas de seg-

ments «juvenils» (entre 16 i 24 anys). Els grups amb un perfil més jove són els africans, els llatinoamericans i els asiàtics; els més envellits són els europeus comunitaris i els nord-americans, si bé en menor mesura que els treballadors espanyols.

- Originàriament, la mà d'obra estrangera estava molt concentrada en poques activitats: servei domèstic, agricultura, construcció, hostaleria i comerç. La major part de les noves altes s'incorporen com a assalariats en activitats preferentment no agràries i diferents del servei domèstic: els increments més notables s'han registrat en branques que no han destacat fins ara pel volum d'ocupació (extracció de petroli i gas, indústria del calçat, sanejament públic, construcció, indústria mecànica, indústria tèxtil i transport terrestre); en canvi, el servei domèstic, la mineria del carbó i l'educació mostren una tendència a l'estancament o la disminució. La tendència indica, doncs, una lenta expansió dels treballadors estrangers cap a ocupacions industrials i dels serveis, a partir dels tradicionals nuclis de l'agricultura i l'hostaleria (que creixen al ritme del conjunt de la mà d'obra estrangera), la construcció (que creix encara més de pressa) i el servei domèstic (amb increments molt més moderats).

- Si els estrangers representen el 4,5% dels cotitzants al sistema de Seguretat Social, en algunes branques se supera aquesta proporció. Especialment en el servei domèstic (29% dels afiliats), l'hostaleria (9%), l'agricultura, els lloguers i els serveis immobiliaris (7% cada una), a més de l'extracció de petroli, gas i urani (5,6%) o la construcció (5%).

- Comparant l'estructura de l'ocupació immigrant amb la dels països de l'OCDE, s'observa que a Espanya és més gran la concentració en el servei domèstic, l'agricultura i l'hostaleria; els percentatges són semblants en la construcció, el comerç o l'educació, i clarament inferiors en la indústria, la sanitat o les administracions públiques. El perfil del cas espanyol s'assembla una mica al que es dona en altres països del sud d'Europa i difereix clarament del que domina a les nacions del centre i nord del continent.

- La presència estrangera es va estenent geogràficament, a partir d'uns pols de concentració inicial (Madrid, Barcelona, Canàries, Balears, Almeria, Múrcia), cap a zones de l'«Espanya interior». Tot i aquesta tendèn-

cia a la dispersió, el volum i la importància de la mà d'obra estrangera destaca especialment en algunes províncies. El percentatge d'immigrants sobre la mà d'obra provincial és més elevat a Melilla, Almeria i Balears (més del 10%), les dues províncies canàries, Girona, Ceuta, Alacant, Madrid, Lleida i Màlaga (més del 6%).

- Prenent com a referència la distribució per branques d'activitat en el conjunt d'Espanya, en algunes províncies hi ha desviacions importants; això ens permet caracteritzar les que presenten concentracions més destacades en l'*agricultura* (Càceres, Huelva, Almeria, Múrcia i Jaén), en l'ocupació *per compte propi* (Badajoz, Màlaga, Tenerife, Cadis, Granada, Alacant, Balears i la Corunya), en el *servei domèstic* (Ceuta, Melilla, Cantàbria, Madrid, Sevilla i Astúries), en la *pesca* (Lugo, Pontevedra, Guipúscoa, Cadis, Biscaia o la Corunya) i en la *mineria del carbó* (Lleó). En d'altres, en canvi, destaquen els assalariats que cotitzen al *Règim General* de la Seguretat Social (Àlaba, Barcelona, Lleida, Girona, Segòvia, Saragossa, Las Palmas, Guadalajara, Castelló, Tarragona, Terol, Osca o Sòria).

ANNEX ESTADÍSTIC

RESIDENTS DEL PRIMER I TERCER MÓN A ESPANYA

Evolució 1955-2002

Any	Total residents			Primer Món	
	Nombre	Taxa anual	% sobre població	Nombre	Taxa anual
1955	66.043	–	0,2	50.181	–
1960	64.660	–0,4	0,2	47.570	–1,0
1965	99.582	10,8	0,3	67.997	8,6
1970	148.400	9,8	0,4	103.409	10,4
1975	165.039	2,2	0,4	113.655	2,0
1980	183.422	2,2	0,5	130.598	3,0
1985	241.971	6,4	0,6	173.413	6,6
1991	360.655	8,2	1,0	196.272	2,2
1995	499.773	9,6	1,2	264.455	8,7
1998	719.647	14,7	1,8	325.234	7,7
1999	801.329	11,4	2,0	352.672	8,4
2000	895.720	11,8	2,2	346.235	–1,8
2001	1.109.060	23,8	2,7	374.584	8,2
2002	1.243.919	12,2	3,0	388.217	3,6

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministeri de l'Interior, *Estadísticas de residentes extranjeros* (diversos anys). Les xifres corresponen a 31 de desembre de cada any, excepte les del 2002, que són del 31 de març (aquestes últimes procedeixen d'un fitxer facilitat per la Comissaria General d'Estrangeria i Documentació, CGED).

% sobre estrangers	Tercer Món			Origen no conegut
	Nombre	Taxa anual	% sobre estrangers	
76,0	14.160	–	21,4	1.229
73,6	15.706	2,2	24,3	1.309
68,3	30.333	18,6	30,5	1.215
69,7	43.983	9,0	29,6	976
68,9	49.613	2,6	30,1	1.222
71,2	50.964	0,5	27,8	967
71,7	67.564	6,5	27,9	1.039
54,4	160.516	22,9	44,5	964
52,9	234.983	11,6	47,0	335
45,2	393.718	22,5	54,7	695
44,0	448.739	14,0	56,0	699
38,7	552.005	23,0	61,6	1.017
33,8	742.482	34,5	66,9	1.785
31,2	871.892	17,4	70,1	1.235

RESIDENTS ESTRANGERS SEGONS LA NACIONALITAT I LA ZONA D'ORIGEN

Residents 2002 - I trim.		Evolució 1996-2002			
Nacionalitat	Nombre	Nacionalitat	Nombre	Nacionalitat	%
Primer Món	387.982	Primer Món	104.314	Primer Món	36,8
Tercer Món	871.892	Tercer Món	617.798	Tercer Món	243,1
Unió Europea	330.716	Amèrica del Sud	228.896	Amèrica del Sud	323,3
Àfrica	323.527	Àfrica	224.810	Àfrica	227,7
Amèrica del Sud	299.692	Resta d'Europa	106.117	Resta d'Europa	143,4
Resta d'Europa	126.787	Unió Europea	78.968	Àsia	132,2
Àsia	95.133	Àsia	54.161	Amèrica Central	93,1
Amèrica Central	64.344	Amèrica Central	31.014	Unió Europea	31,4
Marroc	247.940	Marroc	170.751	Equador	4.175,4
Equador	124.543	Equador	121.630	Ucraïna	3.243,8
Regne Unit	81.345	Colòmbia	65.278	Romania	2.497,7
Colòmbia	73.143	Romania	34.618	Bulgària	1.374,3
Alemanya	62.983	Xina	28.522	Colòmbia	830,0
França	45.648	Perú	18.627	Pakistan	430,2
Portugal	42.824	Alemanya	17.085	Bolívia	428,7
Xina	39.338	Itàlia	16.100	Algèria	359,1
Itàlia	37.462	Cuba	15.161	Rússia	348,0
Perú	36.650	Ucraïna	14.078	Polònia	311,1
Romania	36.004	Bulgària	13.372	Xina	263,7
Rep. Dominicana	30.916	Algèria	13.310	Senegal	254,5
Argentina	24.107	Rep. Dominicana	13.071	Nigèria	254,5
Cuba	22.975	Regne Unit	12.986	Marroc	221,2
Països Baixos	17.641	França	12.514	Cuba	194,0
Algèria	17.016	Pakistan	10.630	Guinea Equatorial	151,3
Filipines	15.199	Polònia	9.869	Brasil	116,4
Bulgària	14.345	Senegal	9.098	Gàmbia	115,3
Ucraïna	14.078	Nigèria	9.098	Perú	103,4
Estats Units	13.975	Rússia	7.200	Itàlia	75,4
Bèlgica	13.740	Brasil	6.629	Rep. Dominicana	73,2
Pakistan	13.101	Argentina	5.861	Noruega	72,8
Polònia	13.041	Gàmbia	5.076	Finlàndia	69,8
Senegal	12.673	Portugal	4.508	Veneçuela	49,5
Brasil	12.323	Bolívia	4.094	Bèlgica	39,5
Veneçuela	9.916	Bèlgica	3.893	Suècia	38,9

Quadre 1.2 (cont.)

Residents 2002 - I trim.		Evolució 1996-2002			
Nacionalitat	Nombre	Nacionalitat	Nombre	Nacionalitat	%
Gàmbia	9.477	Països Baixos	3.716	França	37,8
Rússia	9.269	Filipines	3.429	Alemanya	37,2
Índia	9.228	Veneçuela	3.282	Uruguai	36,1
Suècia	9.093	Guinea Equatorial	3.172	Índia	34,1
Xile	7.762	Suècia	2.548	Argentina	32,1
Suïssa	7.358	Noruega	2.368	Xile	30,8
Nigèria	6.540	Índia	2.346	Filipines	29,1
Dinamarca	5.976	Finlàndia	2.184	Mèxic	27,1
Noruega	5.621	Xile	1.826	Països Baixos	26,7
Mèxic	5.499	Uruguai	1.453	Regne Unit	19,0
Uruguai	5.481	Mèxic	1.171	Dinamarca	17,0
Finlàndia	5.315	Dinamarca	869	Portugal	11,8
Guinea Equatorial	5.268	Suïssa	220	Suïssa	3,1
Bolívia	5.049	Estats Units	-1.686	Estats Units	-10,8
Total	1.243.919	Total	704.935	Total	130,8

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministeri de l'Interior, *Estadísticas de residentes extranjeros* (diversos anys).

PRINCIPALS NACIONALITATS ESTRANGERES SEGONS EL SEXE

Distribució percentual. Març 2002

Dones			Homes		
Nacionalitat	Nombre	%	Nacionalitat	Nombre	%
Marroc	78.379	14,1	Marroc	168.217	24,7
Equador	61.904	11,1	Equador	62.580	9,2
Colòmbia	43.235	7,8	Regne Unit	39.602	5,8
Regne Unit	40.859	7,3	Alemanya	30.634	4,5
Alemanya	31.343	5,6	Colòmbia	29.780	4,4
França	23.034	4,1	Portugal	24.021	3,5
República Dominicana	21.527	3,9	Itàlia	23.435	3,4
Xina	21.516	3,9	Romania	23.269	3,4
Portugal	18.502	3,3	França	22.251	3,3
Perú	17.079	3,1	Xina	22.049	3,2
Itàlia	13.767	2,5	Perú	14.965	2,2
Cuba	13.344	2,4	Algèria	13.608	2,0
Romania	12.697	2,3	Argentina	12.309	1,8
Argentina	11.645	2,1	Pakistan	11.877	1,7
Filipines	9.188	1,7	Senegal	10.466	1,5
Brasil	8.716	1,6	Cuba	9.547	1,4
Països Baixos	8.706	1,6	República Dominicana	9.203	1,4
Bèlgica	6.960	1,3	Bulgària	8.973	1,3
Estats Units	6.732	1,2	Països Baixos	8.760	1,3
Ucraïna	6.519	1,2	Ucraïna	7.554	1,1
Veneçuela	6.001	1,1	Estats Units	7.142	1,0
Polònia	5.992	1,1	Polònia	6.971	1,0
Bulgària	5.359	1,0	Bèlgica	6.659	1,0
Rússia	5.310	1,0	Gàmbia	6.381	0,9
Suècia	4.897	0,9	Filipines	5.951	0,9

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades per la CGED del Ministeri de l'Interior.

Quadre 1.4

POBLACIÓ ESTRANGERA PER GRUPS D'EDAT I ORIGEN. 2002

Distribució percentual

Procedència	0 a 15 anys	16 a 24 anys	25 a 44 anys	45 a 64 anys	Més de 64 anys
Primer Món	6,3	7,6	41,9	28,2	16,1
Tercer Món	11,4	15,9	59,7	11,4	1,5
EEE ^(*)	6,3	7,6	41,9	28,2	16,1
Amèrica Llatina	7,2	16,0	62,3	12,4	2,1
Àfrica	17,2	16,4	56,2	9,2	1,0
Àsia	11,8	15,4	57,0	13,5	2,4
Europa de l'Est	7,4	14,4	64,0	13,4	0,7
Resta Primer Món	6,3	6,5	34,2	30,4	22,7
Resta Tercer Món	5,8	11,5	54,9	23,1	4,7
Total estrangers	9,9	13,4	54,3	16,4	6,0

(*) EEE (Espai Econòmic Europeu): tots els membres de la Unió Europea, més Noruega, Islàndia i Liechtenstein.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la CGED del Ministeri de l'Interior.

Quadre 1.5

FILLS NASCUTS DE MARE ESTRANGERA. 1999

Percentatge sobre el total de naixements

Província	%	Província	%
Melilla	30,9	Toledo	2,9
Girona	14,3	Cantàbria	2,9
Ceuta	12,7	Càceres	2,8
Balears	9,4	Burgos	2,8
Madrid	8,9	València	2,7
Lleida	7,2	Terol	2,7
Tarragona	7,2	Pontevedra	2,5
Las Palmas	6,9	Àvila	2,4
Barcelona	6,7	Salamanca	2,2
Tenerife	6,2	Biscaia	2,2
La Rioja	5,6	Guipúscoa	2,1
Almeria	5,5	Astúries	2,1
Sòria	5,2	Conca	2,0
Espanya	4,9	Palència	2,0
Màlaga	4,9	Zamora	1,7
Alacant	4,7	la Corunya	1,7
Castelló	4,6	Cadis	1,7
Guadalajara	4,6	Valladolid	1,5
Ourense	4,2	Granada	1,5
Osca	4,2	Sevilla	1,1
Segòvia	4,0	Badajoz	1,1
Múrcia	4,0	Ciudad Real	0,9
Saragossa	3,7	Huelva	0,7
Navarra	3,6	Albacete	0,7
Àlaba	3,2	Còrdova	0,6
Lleó	3,1	Jaén	0,5
Lugo	3,1		

Font: Institut Nacional d'Estadística (dades publicades per la Delegació del Govern per a l'Estrangeria i la Immigració, *Anuario Estadístico de Extranjería 2001*).

Quadre 1.6

MATRIMONIS CELEBRATS A ESPANYA AMB ALMENYS UN CÒNJUGE ESTRANGER SEGONS LA NACIONALITAT I EL SEXE DELS CONTRAENTS. 1999

Nacionalitat	Dones	Nacionalitat	Homes
Espanya	43,7	Espanya	45,6
Amèrica Llatina	26,6	EEE	23,4
EEE	11,9	Àfrica	11,9
Àfrica	7,8	Amèrica Llatina	9,9
Resta d'Europa	6,4	Resta d'Europa	3,9
Àsia	2,0	Àsia	2,6
Amèrica del Nord	1,4	Amèrica del Nord	2,4
Oceania	0,2	Oceania	0,2
Colòmbia	9,0	Marroc	7,3
Marroc	5,7	Regne Unit	4,7
Brasil	4,0	Alemanya	4,4
Alemanya	2,7	Itàlia	4,2
Regne Unit	2,4	França	3,6
República Dominicana	2,3	Portugal	2,2
França	2,1	Estats Units	2,2
Cuba	2,1	Cuba	2,0
Perú	2,0	Països Baixos	1,5
Equador	1,9	Algèria	1,4
Portugal	1,7	Colòmbia	1,4
Argentina	1,5	Argentina	1,4
Polònia	1,4	Perú	1,0
Rússia	1,4	Polònia	0,9
Estats Units	1,2	Equador	0,9
Resta	15,0	Resta	15,4

Font: Institut Nacional d'Estadística (dades publicades per la Delegació del Govern per a l'Estrangeria i la Immigració, *Anuario Estadístico de Extranjería 2001*).

BALANÇ DELS PROCESSOS DE REGULARITZACIÓ. 2000-2001

A 31 de desembre del 2001

Procés	Normativa aplicable	Sol·licituds		
		Presentades	Estimades	Denegades
Extraordinari de regularització	Llei 4/2000 Reial Decret 18/II/2000	244.327	152.207	92.120
Reexamen	Llei 8/2000 Reial Decret 16/II/2001	57.616 ^(*) (expedients revisats d'ofici)	36.013	21.603
Equatorians	Acord d'immigració entre Espanya i Equador	24.884	24.352	532
Arrelament	Llei 8/2000 Article 31.4	346.166	122.310 (fins al 31-XII-2001)	223.856
Totals		615.377	334.882	280.495

(*) Aquesta quantitat no s'inclou al total de sol·licituds presentades perquè aquests expedients es van tramitar en el procés extraordinari de regularització.

Font: Delegació del Govern per a l'Estrangeria i la Immigració, *Balance 2001*, pàg. 30.

Quadre 1.8

EVOLUCIÓ DELS ESTRANGERS I ELS NACIONALITZATS ALS PAÏSOS DE LA UNIÓ EUROPEA. 1990-1999

País	1990	1999	% població total	Creixement anual	Nacionalitzats	
					1990-1999	Creixement anual
Alemanya	5.342.000	7.343.000	8,9	4,2	2.316.000	9,0
Àustria	456.000	748.000	9,2	7,1	152.000	10,8
Bèlgica	904.000	897.000	8,8	-0,1	213.000	2,5
Dinamarca	160.000	259.000	4,9	6,9	63.000	11,3
Espanya	278.000	801.000	2,0	20,9	86.000	24,3
Finlàndia	26.000	87.000	1,7	26,1	17.000	33,3
França	3.596.000	3.263.000	5,6	-1,0	1.084.000	2,3
Grècia ^(*)	200.000	600.000	5,7	22,2	s.d.	s.d.
Irlanda	80.000	117.000	3,1	5,1	s.d.	s.d.
Itàlia	781.000	1.252.000	2,2	6,7	65.000	7,6
Luxemburg	113.000	159.000	36,0	4,5	9.000	5,4
Països Baixos	692.000	651.000	4,1	-0,7	505.000	7,5
Portugal	107.000	190.000	1,9	8,6	5.000	9,1
Regne Unit	1.723.000	2.208.000	3,8	3,1	477.000	6,2
Suècia	483.000	487.000	5,5	0,1	323.000	7,5
Unió Europea	14.941.000	19.062.000	5,1	3,1	5.315.000	7,0

(*) Les dades corresponents a Grècia són estimatives.

s.d. = sense dades.

Font: SOPEMI-2001.

Quadre 2.1

MATRÍCULA EN ENSENYAMENTS NO UNIVERSITARIS, ESPANYOLS I ESTRANGERS

Evolució dels cursos 1991-2002

Curs	Alumnat espanyol	Alumnat estranger	Alumnat total	% estrangers
1991-92	8.201.500	36.661	8.238.161	0,4
1992-93	8.074.611	43.845	8.118.456	0,5
1993-94	8.000.964	50.076	8.051.040	0,6
1994-95	7.811.671	53.213	7.864.884	0,7
1995-96	7.610.110	57.406	7.667.516	0,7
1996-97	7.432.881	62.707	7.495.588	0,8
1997-98	7.236.733	72.363	7.309.096	1,0
1998-99	7.047.564	80.687	7.128.251	1,1
1999-00	6.861.979	103.401	6.965.380	1,5
2000-01	6.753.412	133.684	6.887.096	1,9
2001-02	6.629.471	201.518	6.830.989	3,0
Variació 1991-92 / 2000-01	-1.572.029	164.857	-1.407.172	-
Percentatge de variació	-19,27	449,7	-17,1	-

Font: Elaboració pròpia a partir del MECD, *Estadísticas de la Educación en España*.

Quadre 2.2

ALUMNAT ESTRANGER. PRINCIPALS NACIONALITATS

Curs 2001-02

Procedència	Nombre	%	% acumulat
Marroc	38.233	19,0	19,0
Equador	26.722	13,3	32,2
Colòmbia	23.540	11,7	43,9
Regne Unit	8.130	4,0	47,9
Argentina	7.415	3,7	51,6
Alemanya	6.969	3,5	55,1
República Dominicana	6.126	3,0	58,1
Romania	5.388	2,7	60,8
Perú	5.356	2,7	63,5
Xina	5.003	2,5	65,9
França	4.299	2,1	68,1
Portugal	3.900	1,9	70,0
Veneçuela	3.842	1,9	71,9
Brasil	2.978	1,5	73,4
Bulgària	2.975	1,5	74,9
Itàlia	2.802	1,4	76,3
Cuba	2.672	1,3	77,6
Polònia	2.440	1,2	78,8
Rússia	2.253	1,1	79,9
Xile	2.050	1,0	80,9
Guinea Equatorial	1.892	0,9	81,9
Algèria	1.872	0,9	82,8
Ucraïna	1.779	0,9	83,7
Estats Units	1.754	0,9	84,6
Bèlgica	1.423	0,7	85,3
Països Baixos	1.369	0,7	85,9
Filipines	1.341	0,7	86,6
Mèxic	1.330	0,7	87,3
Suïssa	1.268	0,6	87,9
Índia	1.108	0,5	88,4
Total	201.518	100	-

Font: MECD, *Estadísticas de la Educación en España 2001-2002. Datos Avance.*

Quadre 2.3

ALUMNAT SEGONS LA NACIONALITAT I EL CICLE EDUCATIU. 1999-00

Distribució percentual

Nacionalitat	Infantil	Primària	ESO	Batxillerat	Altres	No consta
Marroc	19,7	44,5	31,0	1,4	3,3	0,1
Alemanya	13,7	41,5	24,9	12,0	2,6	5,4
Regne Unit	16,2	42,2	20,0	4,6	1,0	16,1
Colòmbia	16,6	46,3	28,9	4,5	3,5	0,3
República Dominicana	11,5	43,7	38,0	3,2	3,6	0,0
França	16,9	34,5	26,6	9,9	4,4	7,7
Portugal	17,3	46,3	28,5	3,8	3,9	0,2
Equador	20,0	48,5	25,2	3,9	2,4	0,0
Perú	13,0	41,0	31,1	7,1	7,7	0,0
Argentina	10,1	31,4	41,1	12,4	4,9	0,2
Xina	15,7	42,7	36,4	4,4	0,7	0,1
Veneçuela	9,1	31,7	36,1	13,7	9,3	0,1
Itàlia	19,2	43,1	22,5	11,5	2,5	1,2
Brasil	14,3	46,0	28,2	8,4	2,7	0,4
Cuba	11,6	47,2	31,2	6,5	3,5	0,0
Polònia	24,2	41,7	25,6	5,3	3,0	0,1
Suïssa	7,5	27,2	25,4	16,0	21,2	2,7
Guinea Equatorial	9,0	38,9	29,8	7,2	15,0	0,0
Mèxic	17,1	45,7	20,7	14,6	1,9	0,0
Romania	19,9	53,4	22,5	3,1	1,1	0,0
Rússia	10,9	43,0	30,3	6,0	2,1	7,6
Bèlgica	15,8	39,0	27,7	8,7	4,9	4,0
Holanda	17,6	41,7	23,1	7,4	2,1	8,2
Índia	18,8	41,9	25,0	8,2	0,8	5,3
Filipines	25,6	43,5	25,1	4,1	1,6	0,2
Xile	13,2	40,5	31,0	10,3	5,0	0,0
Algèria	20,8	48,5	23,7	2,3	3,8	1,0
Estats Units	14,2	34,9	23,0	15,6	4,7	7,6
Pakistan	16,3	52,0	28,7	1,5	1,5	0,0
Canadà	12,6	39,6	24,5	17,6	0,6	5,0
Total estrangers	16,5	42,4	28,6	6,0	3,8	2,7
Total autòctons	16,3	36,1	28,7	11,5	7,5	0,0

Font: Explotació pròpia del fitxer de dades facilitat pel MECD.

Quadre 2.4

PROPORCIÓ D'ALUMNAT ESTRANGER PER CICLES EDUCATIUS

Evolució dels cursos 1991-2002. Tant per mil

Etap escolar	Nombre d'alumnes estrangers per cada 1.000 matriculats										
	91-92	92-93	93-94	94-95	95-96	96-97	97-98	98-99	99-00	00-01	01-02
Infantil / Preescolar	5,0	6,8	8,0	8,1	8,7	9,4	10,9	11,0	15,1	21,1	31,2
Primària / EGB	5,4	6,6	7,6	8,6	10,0	11,3	13,4	13,3	17,4	23,9	35,7
Educació Especial	–	2,2	4,7	4,0	5,0	5,4	8,3	6,4	12,1	15,9	12,6
ESO	–	–	–	4,9	5,4	6,5	9,0	11,9	14,8	19,7	28,6
Batxillerats	2,6	3,2	4,0	3,6	3,2	4,3	5,8	6,8	8,1	9,6	12,5
FP i Cicles FP	2,3	2,5	3,0	3,0	2,9	3,6	4,3	4,4	7,2	8,0	10,8
Programes de Garantia Social	–	–	–	–	2,4	2,9	6,2	14,4	11,1	15,9	19,7
Total	4,5	5,4	6,3	6,8	7,5	8,3	9,9	11,0	14,5	19,5	28,7

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del MECD, *Estadísticas de la Educación en España*.

PERCENTATGE D'ALUMNAT FEMENÍ ESTRANGER SEGONS LA NACIONALITAT I L'ETAPA ESCOLAR

Curs 1999-2000

Nacionalitat	Total	Infantil	Primària	ESO	BUP-COU	Batxillerat	Altres (1)
Marroc	43,2	47,3	45,4	38,9	36,5	54,4	27,5
Alemanya	49,5	46,5	49,9	49,9	52,0	52,7	44,5
Regne Unit	49,1	47,5	48,1	50,4	55,5	58,6	42,6
Colòmbia	49,9	52,7	48,8	49,2	44,3	57,9	52,5
República Dominicana	52,2	48,1	50,1	54,2	78,8	66,7	55,4
França	49,5	49,8	48,5	49,8	59,1	55,4	40,6
Portugal	48,6	48,0	47,3	50,0	56,7	64,5	42,8
Equador	50,3	52,5	49,2	50,5	48,1	56,5	44,9
Perú	49,1	42,0	49,8	50,1	52,5	55,0	48,9
Argentina	45,9	48,1	46,2	44,7	50,5	48,4	41,7
Xina	47,5	49,2	47,5	45,6	45,2	58,8	54,5
Veneçuela	49,9	49,7	50,3	45,6	55,2	59,4	53,6
Itàlia	48,8	50,9	47,0	47,7	52,6	51,9	59,1
Brasil	50,2	52,3	47,4	49,1	63,3	68,1	51,1
Cuba	52,0	50,0	50,5	52,5	58,6	64,3	55,6
Polònia	49,1	48,3	46,6	52,0	50,0	63,5	46,7
Suïssa	58,9	46,7	48,7	50,8	47,6	69,6	85,5
Guinea Equatorial	52,0	49,2	53,2	58,8	43,5	57,4	37,5
Mèxic	47,3	48,9	43,0	47,4	53,6	62,2	45,8
Romania	46,3	38,4	48,5	45,3	71,4	66,7	42,9
Rússia	50,1	44,8	50,3	48,6	44,8	52,5	54,2
Bèlgica	50,5	48,3	48,8	52,9	63,2	59,3	42,6
Holanda	52,3	48,5	55,2	50,2	54,3	66,0	30,4
Índia	53,3	54,3	50,8	55,0	57,4	68,0	62,5
Filipines	48,8	49,6	49,7	45,6	60,0	62,5	37,5
Xile	49,2	53,0	48,6	50,6	43,2	39,4	52,0
Algèria	45,4	44,0	46,4	45,0	60,0	45,5	37,1
Estats Units	43,9	43,2	46,4	37,5	54,5	38,1	61,5
Pakistan	37,8	42,9	41,2	28,9	60,0	50,0	14,3
Canadà	52,8	60,0	46,0	56,4	58,3	68,8	0,0

(1) Inclou l'alumnat de FP, Cicles Formatius de FP, Programes de Garantia Social i Educació Especial.
Font: Elaboració pròpia a partir de dades subministrades pel MECD.

Quadre 3.1

EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE COTITZANTS EN ALTA LABORAL

	1999	2000	2001	I trim. 2002	Evolució %
Total d'altres	14.344.900	15.062.900	15.765.300	15.912.400	10,9
Estrangers	334.976	454.571	607.074	711.432	112,4
Percentatge d'estrangers / Total	2,3	3,0	3,9	4,5	

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

Quadre 3.2

EVOLUCIÓ DELS TREBALLADORS ESTRANGERS SEGONS LA REGIÓ DE PROCEDÈNCIA

Cotitzants en alta laboral

Procedència	Nombre			
	1999	2000	2001	I trim. 2002
Llatinoamèrica	63.065	101.273	172.816	214.928
Àfrica	104.706	138.321	168.452	192.677
EEE	126.267	141.633	159.487	177.620
Resta d'Europa	14.915	28.094	51.086	68.305
Àsia	28.933	37.582	47.429	51.615
Estats Units	4.124	4.410	4.809	5.277

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

Quadre 3.3

EVOLUCIÓ DELS TREBALLADORS ESTRANGERS SEGONS EL SEXE

Sexe	1999	2000	2001	I trim. 2002
Homes	216.194	296.658	398.553	467.224
Dones	118.604	157.780	208.414	244.192
Total	334.976	454.571	627.795	711.432
<i>Percentatge de cada sexe sobre el total d'estrangers</i>				
Homes	64,5	65,3	65,7	65,7
Dones	35,4	34,7	34,3	34,3
<i>Percentatge d'estrangers sobre el total d'afiliats</i>				
Homes	2,4	3,2	4,3	4,8
Dones	2,3	2,8	3,6	4,0

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

	% augment 1999 - I trim. 2002	Distribució percentual			
		1999	2000	2001	I trim. 2002
	240,8	18,8	22,3	28,5	30,2
	84,0	31,3	30,4	27,7	27,1
	40,7	37,7	31,2	26,3	25,0
	358,0	4,5	6,2	8,4	9,6
	78,4	8,6	8,3	7,8	7,3
	28,0	1,2	1,0	0,8	0,7

ESTRANGERS AMB ALTA LABORAL SEGONS LA NACIONALITAT I ELS GRUPS D'EDAT

Distribució percentual. Tercer trimestre de 1999 i primer trimestre del 2002

Nacionalitat	1999			2002			1999	2002	99-02
	16 a 24 anys	25 a 54 anys	55 anys i més	16 a 24 anys	25 a 54 anys	55 anys i més	Mitjana	Mitjana	Diferència
Marroc	12,6	84,5	2,9	15,8	81,9	2,1	34	33	-1
Regne Unit	9,2	80,5	10,2	8,7	79,7	11,5	39	39	0
Alemanya	6,4	81,3	12,3	6,1	81,2	12,6	40	40	0
França	9,6	84,9	5,5	9,7	84,3	6,0	36	35	-1
Portugal	18,5	76,9	4,6	15,2	80,0	4,8	35	35	0
Perú	9,4	87,0	3,6	10,5	85,7	3,8	36	35	-1
Itàlia	8,6	82,7	8,8	9,5	83,0	7,5	37	36	-1
Rep. Dominicana	12,1	85,8	2,0	14,2	83,3	2,4	35	34	-1
Xina	18,2	80,0	1,7	17,2	81,3	1,4	34	33	-1
Filipines	11,5	83,9	4,6	9,3	86,0	4,5	37	36	-1
Països Baixos	8,2	84,5	7,3	5,8	85,3	8,8	37	38	1
Equador	14,6	84,1	1,3	17,7	81,3	1,0	33	32	-1
Cuba	9,0	86,2	4,7	7,5	87,8	4,7	35	35	0
Argentina	5,8	86,1	8,0	9,2	84,2	6,6	39	36	-3
Colòmbia	7,0	89,7	3,3	13,8	84,2	1,9	36	34	-2
Bèlgica	9,5	83,2	7,3	9,0	83,0	8,0	37	37	0
Algèria	6,4	92,3	1,3	6,7	92,3	1,0	33	33	0
Senegal	4,3	92,7	2,9	8,6	89,0	2,4	38	35	-3
Polònia	6,1	91,6	2,2	11,5	86,4	2,1	35	34	-1
Estats Units	3,8	87,8	8,4	3,9	87,7	8,3	39	39	0
Gàmbia	4,0	95,3	0,6	9,4	88,9	1,0	37	36	-1
Romania	12,2	86,8	1,0	14,9	84,1	1,0	33	32	-1
Suècia	13,7	76,4	10,0	13,0	76,3	10,7	37	37	0
Índia	14,1	80,7	5,2	14,9	81,4	3,7	36	34	-2
Brasil	8,4	89,7	1,9	12,0	86,2	1,8	34	33	-1
Xile	5,8	84,9	9,3	7,3	86,2	6,5	40	37	-3
Veneçuela	6,5	90,5	3,1	9,2	87,8	3,0	36	35	-1
Irlanda	13,3	81,3	5,2	11,5	82,6	5,9	35	35	0
Pakistan	14,0	84,2	1,7	13,6	85,5	0,9	33	32	-1
Àustria	9,0	81,7	9,3	6,8	82,5	10,7	38	38	0
Nigèria	29,4	70,4	0,1	17,4	82,3	0,2	29	29	0
Dinamarca	11,0	76,4	12,5	9,7	77,0	13,3	38	38	0
Bulgària	7,3	90,4	2,2	9,7	88,4	1,9	36	35	-1

Quadre 3.4 (cont.)

Nacionalitat	1999			2002			1999	2002	99-02
	16 a 24 anys	25 a 54 anys	55 anys i més	16 a 24 anys	25 a 54 anys	55 anys i més	Mitjana	Mitjana	Diferència
Uruguai	6,1	86,0	7,7	9,9	83,5	6,6	38	36	-2
Mèxic	4,1	90,4	5,5	5,1	90,7	4,2	37	35	-2
Mali	28,8	71,0	0,2	16,9	82,8	0,2	29	29	0
Suïssa	4,5	79,1	16,4	3,2	79,0	17,8	42	43	1
Guinea Bissau	18,4	80,8	0,8	12,9	86,0	1,1	32	32	0
Japó	1,7	88,3	10,1	1,9	85,4	12,6	43	42	-1
Rússia	6,7	88,9	4,3	11,5	85,6	2,9	37	35	-2
Guinea Equatorial	13,8	85,0	1,2	15,4	83,4	1,2	32	31	-1
Guinea	12,6	86,2	1,2	12,7	86,4	0,9	33	32	-1
Finlàndia	8,3	83,7	8,0	10,5	80,7	8,8	39	38	-1
Ghana	20,2	79,4	0,4	11,2	88,4	0,4	32	32	0
Mauritània	11,3	88,1	0,6	8,4	90,7	0,8	33	33	0
Noruega	10,3	79,4	10,2	9,8	78,0	12,2	38	38	0
Cap Verd	11,6	86,8	1,5	10,6	88,8	0,6	35	34	-1
Bolívia	7,2	88,5	4,3	12,0	85,8	2,2	37	34	-3
Total	10,8	83,9	5,3	12,7	83,8	4,3	36	35	-1

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

DISTRIBUCIÓ DE LES PRINCIPALS NACIONALITATS NO COMUNITÀRIES PER COMUNITAT AUTÒNOMA

Percentatge sobre el total de cada nacionalitat

	Nacionalitat							
	Marroc	Equador	Colòmbia	Romania	Perú	Xina	República Dominicana	Argentina
Catalunya	27,7	13,8	14,7	13,1	32,9	26,5	27,1	23,4
Madrid	13,2	35,1	28,8	25,8	49,0	27,1	45,4	19,4
Andalusia	16,8	6,4	7,0	11,0	2,7	9,9	2,6	12,4
Comunitat Valenciana	7,7	9,4	9,2	19,6	2,8	12,0	2,3	8,8
Canàries	3,2	1,7	11,2	1,0	1,9	7,6	3,5	10,5
Múrcia	12,3	14,7	1,5	0,6	0,3	1,6	0,6	1,1
Balears	3,7	2,6	2,7	1,1	1,8	2,9	2,1	8,1
Aragó	1,9	3,0	2,9	9,6	1,0	2,4	2,0	1,8
Castella i Lleó	1,3	2,4	4,9	2,8	1,3	2,3	3,7	2,0
Castella-la Manxa	2,8	3,6	3,7	9,5	1,3	1,3	2,3	1,5
País Basc	1,0	1,1	3,1	1,2	1,2	2,7	1,3	1,7
Galícia	0,6	0,3	3,0	0,4	1,1	1,0	1,9	5,0
Navarra	1,0	3,3	2,4	0,8	1,0	0,5	2,1	1,0
Extremadura	3,3	0,3	0,9	0,2	0,3	0,8	0,4	0,5
La Rioja	0,9	0,7	1,4	2,6	0,1	0,3	0,2	0,7
Astúries	0,2	1,0	1,1	0,2	0,3	0,5	1,5	1,2
Cantàbria	0,2	0,5	1,6	0,5	0,9	0,5	0,9	0,8
Melilla	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ceuta	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

Nacionalitat

Cuba	Algèria	Bulgària	Filipines	Polònia	Ucraïna	Senegal	Pakistan	Brasil
17,0	16,1	7,8	34,9	9,4	22,3	25,0	56,3	22,7
20,9	4,8	22,6	44,0	48,9	15,2	4,5	3,5	21,4
5,4	10,2	5,5	6,2	12,3	16,6	21,2	12,0	8,3
8,2	28,4	16,5	1,6	6,6	16,4	8,1	9,9	8,9
24,7	1,7	2,1	5,3	3,0	1,4	10,3	0,9	5,7
1,3	7,4	1,4	0,2	0,8	5,3	3,0	0,4	1,2
4,6	2,6	4,8	4,9	1,5	1,4	4,7	0,5	5,2
2,6	10,1	3,3	0,1	4,2	4,3	8,2	1,6	2,9
2,6	3,0	23,6	0,2	3,8	2,3	2,3	1,4	4,0
1,1	2,2	5,3	0,2	3,1	7,2	0,8	1,7	1,1
2,8	3,4	0,7	1,4	1,1	1,1	2,4	1,8	5,4
3,9	0,9	0,4	0,2	0,3	0,7	4,1	0,3	5,3
1,1	5,7	4,5	0,1	0,9	1,7	2,2	1,2	2,2
0,3	0,3	0,3	0,0	0,3	0,6	0,4	0,3	2,1
0,7	2,4	0,7	0,0	0,1	0,8	0,3	7,9	0,4
2,0	0,4	0,2	0,1	3,5	1,0	1,1	0,1	2,2
0,8	0,2	0,4	0,4	0,2	1,6	1,3	0,2	1,1
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

DISTRIBUCIÓ DE LES PRINCIPALS NACIONALITATS DE PAÏSOS DESENVOLUPATS PER COMUNITAT AUTÒNOMA

Percentatge sobre el total de cada nacionalitat

	Nacionalitat						
	Regne Unit	Alemanya	França	Itàlia	Portugal	Països Baixos	Bèlgica
Catalunya	12,3	16,4	29,8	26,7	10,1	26,2	18,8
Canàries	21,3	22,7	6,6	16,7	4,5	12,6	18,4
Andalusia	22,6	10,7	10,2	10,9	6,4	16,3	16,5
Madrid	10,6	8,8	18,1	15,6	17,2	10,3	9,9
Comunitat Valenciana	14,7	12,8	13,3	11,6	4,1	19,6	21,9
Balears	11,4	22,8	6,5	8,7	2,0	8,9	7,5
País Basc	1,8	1,4	3,9	1,5	8,9	1,0	1,1
Galícia	0,8	0,6	1,4	1,8	15,6	0,7	0,6
Castella i Lleó	0,6	0,5	2,0	1,2	10,2	0,7	1,0
Múrcia	1,4	1,0	2,4	1,2	1,2	1,3	1,4
Navarra	0,3	0,4	1,6	0,6	5,9	0,3	0,2
Aragó	0,6	0,6	1,7	1,1	2,3	0,9	0,8
Astúries	0,5	0,3	0,5	0,6	3,3	0,3	0,5
Castella-la Manxa	0,4	0,2	0,9	0,8	1,3	0,3	0,6
Extremadura	0,1	0,1	0,4	0,3	3,1	0,1	0,1
Cantàbria	0,3	0,2	0,5	0,4	0,8	0,2	0,4
La Rioja	0,1	0,1	0,3	0,3	3,1	0,1	0,1
Melilla	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Ceuta	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració: Colectivo Ioé.

Nacionalitat									
Estats Units	Suècia	Irlanda	Àustria	Dinamarca	Suïssa	Finlàndia	Japó	Noruega	
19,2	11,4	17,0	15,7	13,1	22,2	9,9	37,8	6,5	
3,0	21,6	13,8	32,1	20,2	14,5	22,6	3,6	30,9	
13,9	23,2	15,5	9,8	33,6	11,5	40,4	5,7	14,0	
37,9	14,9	22,1	12,4	11,0	14,3	9,9	37,7	5,9	
5,6	12,1	11,3	9,7	7,8	16,6	6,8	3,3	32,2	
3,4	13,1	4,2	14,8	9,9	12,0	7,6	1,5	7,1	
3,6	0,8	5,2	1,0	1,1	1,5	0,8	2,1	0,7	
3,0	0,3	2,0	0,6	0,6	1,7	0,6	1,1	0,5	
2,4	0,4	2,2	0,6	0,7	0,8	0,1	2,0	0,2	
0,6	1,1	0,7	0,9	0,6	1,7	0,6	1,2	0,6	
0,9	0,1	1,5	0,4	0,2	0,5	0,1	1,8	0,2	
2,3	0,4	1,1	0,6	0,6	0,8	0,1	0,2	0,3	
1,3	0,1	1,2	0,3	0,1	0,7	0,1	0,9	0,1	
1,4	0,2	1,0	0,5	0,3	0,5	0,0	0,9	0,3	
0,2	0,1	0,5	0,3	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	
0,9	0,2	0,6	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3	
0,2	0,0	0,1	0,0	0,2	0,3	0,1	0,0	0,0	
0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	

COTIZANTS ESTRANGERS SEGONS LA PROVÍNCIA DE TREBALL I EL SEXE

Distribució percentual. Primer trimestre del 2002

Província	Dones	Homes
Madrid	43,8	56,2
Sevilla	42,2	57,8
Màlaga	41,6	58,4
la Corunya	41,0	59,0
Tenerife	40,9	59,1
Àvila	40,4	59,6
Cantàbria	40,1	59,9
Astúries	39,0	61,0
Ourense	39,0	61,0
Huelva	38,5	61,5
Còrdova	38,4	61,6
Las Palmas	38,1	61,9
Balears	36,8	63,2
Zamora	36,5	63,5
Valladolid	36,2	63,8
Granada	35,3	64,7
Salamanca	35,2	64,8
Espanya	34,3	65,7
Biscaia	34,3	65,7
Barcelona	34,2	65,8
Ceuta	34,2	65,8
Lugo	34,2	65,8
Alacant	33,9	66,1
Badajoz	33,4	66,6
Cadis	32,7	67,3
Guadalajara	31,9	68,1
Burgos	31,9	68,1
Pontevedra	31,8	68,2
Segòvia	31,8	68,2
Lleó	31,4	68,6
Guipúscoa	31,0	69,0
Sòria	30,6	69,3

Quadre 3.7 (cont.)

Província	Dones	Homes
Saragossa	30,2	69,8
Palència	29,8	70,2
València	29,6	70,4
Conca	29,1	70,9
Navarra	28,5	71,5
Melilla	28,5	71,5
Albacete	28,4	71,6
Castelló	27,3	72,7
Girona	26,1	73,9
Àlaba	25,5	74,5
La Rioja	25,2	74,8
Toledo	25,2	74,8
Tarragona	24,9	75,1
Jaén	22,9	77,1
Ciudad Real	22,5	77,5
Osca	21,6	78,4
Terol	20,5	79,5
Lleida	20,0	80,0
Almeria	20,0	80,0
Múrcia	19,7	80,3
Càceres	17,3	82,7

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social. Elaboració pròpia.

OCUPACIÓ DELS ESTRANGERS PER SECTORS EN PAÏSOS DE L'OCDE

Percentatge de l'ocupació estrangera total. Mitjana 1999-2000

País	Agricultura i pesca	Serveis a llars	Hostaleria	Comerç
Portugal	2,7	6,8	9,6	10,0
Espanya	7,8	18,0	14,9	12,6
Grècia	3,4	19,6	8,6	10,9
Itàlia	5,4	10,9	8,5	11,0
França	3,0	7,1	6,9	11,9
Luxemburg	0,8	4,0	8,0	13,1
Àustria	1,4	0,8	11,6	12,5
Bèlgica	1,7	0,8	6,9	15,3
Dinamarca	3,1	–	7,1	12,8
Finlàndia	4,3	0,5	10,2	14,3
Alemanya	1,5	0,6	10,6	12,5
Regne Unit	0,3	1,6	9,9	11,6
Irlanda	2,5	1,4	12,3	8,8
Països Baixos	2,4	0,2	6,1	13,9
Noruega	1,8	0,5	7,1	13,3
Suècia	1,8	–	8,5	12,7
Suïssa	1,4	1,6	5,5	16,5
Austràlia	2,1	3,2	6,2	16,2
Canadà	2,4	–	–	24,1
Estats Units	3,6	2,0	–	22,9
República Txeca	1,9	0,9	4,3	27,4
Japó	0,3	–	–	8,0
República Eslovaca	7,6	–	–	13,8
Hongria	2,7	–	3,5	20,4

Font: SOPEMI 2001.

Indústria manufacturera - Mineria	Construcció	Educació	Sanitat- S. Socials	Administracions Públiques	Altres serveis
17,3	25,2	5,8	10,3	1,7	10,5
10,9	9,4	5,1	8,1	0,9	12,3
18,4	27,2	2,0	4,2	0,8	5,0
30,3	9,4	3,2	6,7	2,5	12,0
19,6	17,3	3,1	8,7	2,6	19,7
10,3	15,6	2,5	9,3	11,2	25,2
27,5	12,0	2,7	11,3	1,4	19,0
23,6	8,0	3,3	12,4	9,2	18,9
19,5	2,4	5,4	26,8	3,8	19,2
16,8	3,6	10,0	19,0	0,6	20,8
33,7	9,0	2,7	12,3	2,1	15,0
13,8	5,1	8,3	20,2	4,2	25,1
18,8	7,6	7,3	15,2	1,7	24,4
24,4	4,3	5,9	12,4	4,1	26,3
18,2	4,8	7,7	25,4	2,9	18,3
21,4	1,9	9,5	23,1	2,1	19,1
23,1	9,8	4,6	17,1	3,3	17,2
18,8	7,9	6,1	12,0	3,1	24,4
19,6	5,0	–	24,6	3,8	20,4
18,6	6,1	–	2,2	20,8	23,7
24,3	8,8	6,3	10,4	3,4	12,3
59,8	2,2	–	–	–	29,6
22,7	3,5	12,9	17,0	4,9	17,6
24,5	6,1	10,8	13,5	3,9	14,6

DEMANDANTS D'OCUPACIÓ ESTRANGERS SEGONS LA NACIONALITAT I EL TIPUS DE PRESTACIÓ. 2001

Nacionalitat	Nombre			% sense ocupació anterior	Perceptors (%)			
	Total demandants	Perceptors	Sense ocupació anterior		No percep	Contributiva	Subsidi	Subsidi agrari
Àfrica	35.211	9.943	5.893	16,7	71,8	15,8	7,6	4,9
Llatinoamèrica	22.974	3.708	7.277	31,7	83,9	9,9	6,0	0,3
EEE	20.499	7.991	3.782	18,4	61,0	24,2	14,2	0,5
Àsia	2.980	698	630	21,1	76,6	16,5	6,5	0,5
Resta d'Europa	5.137	1.136	1.493	29,1	77,9	14,4	7,4	0,3
Marroc	24.759	7.471	4.165	16,8	69,8	15,8	8,0	6,4
Equador	6.314	537	2.124	33,6	91,5	5,1	3,3	0,2
Colòmbia	4.569	481	1.983	43,4	89,5	5,7	4,6	0,0
Portugal	4.051	1.199	858	21,2	70,4	16,1	12,0	1,6
Regne Unit	3.391	1.810	416	12,3	46,6	27,8	25,5	0,1
Alemanya	3.379	1.538	487	14,4	54,5	29,8	15,4	0,3
Itàlia	3.222	992	801	24,9	69,2	21,8	8,8	0,3
França	3.202	1.123	592	18,5	64,9	24,1	10,4	0,5
Algèria	2.762	552	498	18,0	80,0	12,0	6,7	1,3
Perú	2.573	565	498	19,4	78,0	15,0	6,9	0,1
Cuba	2.382	531	642	27,0	77,7	13,5	8,4	0,3
Rep. Dominicana	1.715	412	387	22,6	76,0	14,2	9,3	0,5
Argentina	1.654	361	506	30,6	78,2	13,2	8,1	0,5
Romania	1.302	223	433	33,3	82,9	10,8	5,6	0,8
Pakistan	1.205	179	212	17,6	85,2	12,5	1,8	1,0
Senegal	1.071	276	175	16,3	74,2	16,2	7,0	2,6
Nigèria	1.040	199	199	19,1	80,9	13,6	5,5	0,1
Gàmbia	976	364	103	10,6	62,7	27,3	9,1	0,9
Brasil	945	192	316	33,4	79,7	11,6	8,2	0,5
Països Baixos	902	466	105	11,6	48,3	31,8	19,7	0,1
Bèlgica	867	301	154	17,8	65,3	23,1	11,3	0,4
Polònia	840	262	161	19,2	68,8	23,9	7,0	0,2
Veneçuela	821	174	257	31,3	78,8	12,8	8,0	0,4
Bulgària	765	127	226	29,5	83,4	11,0	5,5	0,1

Quadre 3.9 (cont.)

Nacionalitat	Nombre			% sense ocupació anterior	Perceptors (%)			
	Total demandants	Perceptors	Sense ocupació anterior		No percep	Contributiva	Subsidi	Subsidi agrari
Mauritània	692	141	116	16,8	79,6	15,0	4,1	1,3
Guinea Equatorial	659	88	182	27,6	86,7	6,4	6,7	0,3
Rússia	649	140	208	32,0	78,4	12,2	9,2	0,2
Ucraïna	605	85	237	39,2	86,0	6,9	6,9	0,2
Xile	515	131	107	20,8	74,6	16,7	8,7	0,0
Mali	506	149	44	8,7	70,6	25,1	3,0	1,4
Resta	9.087	2.586	2.010	22,1	–	–	–	–
Total	87.420	23.655	19.202	22,0	72,9	16,2	8,7	2,2

Bibliografia comentada

En aquest annex hi inclouem informació destinada a les persones interessades a aprofundir en l'estudi de les migracions internacionals. En primer lloc presentem una bibliografia bàsica, estructurada en dos blocs: el primer, obres que aborden la problemàtica en un sentit ampli; a continuació, obres que n'analitzen aspectes específics. Per a cada una d'aquestes obres s'especifica el nom de l'autor, el títol de l'obra, el lloc de publicació, l'editorial, el nombre de pàgines i un breu resum del contingut.

Seguidament hi ha una llista de revistes especialitzades en el tractament de la immigració estrangera. S'hi detalla el títol, l'entitat editora, el lloc de publicació i l'any en què va començar.

Obres de caràcter general

ARJONA, ÁNGELES. *Inmigrantes entre nosotros: trabajo, cultura y educación intercultural.* Ángeles Arjona et al. Francisco Checa i Encarna Soriano (editors). Barcelona: Icaria, 1999. 311 p.

RESUM: Els dotze autors ens ofereixen un ampli treball sobre els immigrants, des de què anomenem immigració, nosaltres un país d'emigrants, fins a com es recrea la nova cultura, passant pel paper de l'ensenyament en aquesta integració. El llibre està dividit en quatre grans apartats: sobre conceptes i estudis, les qüestions laborals dels immigrants, els seus aspectes culturals i l'educació intercultural, aquesta última tractada amb més rellevància.

COLECTIVO IOÉ. *Inmigrantes, trabajadores, ciudadanos: una visión de las migraciones desde España.* València: Patronat Sud-Nord de la Universitat de València, 1999. 258 p.

RESUM: El propòsit central del llibre és analitzar la situació de la immigració estrangera a l'Estat espanyol, sistematitzant informacions publicades de manera dispersa i d'altres que no són accessibles. Des del punt de vista teòric, es planteja que l'anàlisi de la immigració en un sol país reflecteix una actitud estreta; per tant, la comprensió de l'actual immigració estrangera cap a Espanya requereix una contextualització global de caràcter històric. El contingut del primer capítol ofereix una síntesi de les principals característiques dels processos migratoris transnacionals del món modern, a partir del segle XVI. El segon capítol se centra en la immigració estrangera resident a Espanya. La part següent està dedicada a l'aspecte economicolaboral de la immigració, mentre que l'última se situa en el terreny de la ciutadania i les relacions entre les minories i les majories. Aquest llibre ha estat patrocinat pel Patronat Sud-Nord de la Universitat de València.

COMISIÓN ESPAÑOLA DE AYUDA AL REFUGIADO (CEAR). *Libro Blanco de la Inserción Laboral de Refugiados e Inmigrantes.* Madrid: Comisión Española de Ayuda al Refugiado (CEAR), Área Sociolaboral, Empleo y Formación, 2000. 119 p.

RESUM: Aquest llibre blanc es limita a la inserció laboral a Espanya d'immigrants i refugiats. El 1997, amb l'aprovació del programa europeu INTEGRA, es va posar en marxa una xarxa d'agències d'ocupació per a refugiats, desplaçats i immigrants, i s'ha dut a terme una feina de recopilació i reflexió sobre el treball realitzat. Una primera part s'ha dedicat a les conclusions sobre l'experiència acumulada, i una segona amb l'assessorament d'empresaris i experts del sector privat i de l'Administració.

DÍEZ NICOLÁS, JUAN. *La inmigración en España: una década de investigaciones.* Juan Díez Nicolás i María José Ramírez Lafita. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Instituto de Migraciones y Servicios Sociales (IMERSO), 2001. 343 p.

RESUM: El text és el resultat de l'onzena investigació, de les iniciades el 1991, sobre quines són les actituds de la societat espanyola respecte als immigrants, com s'avalua la seva presència a Espanya i quines conseqüències poden tenir per als espanyols aquestes noves situacions de convivència. El contingut del qüestionari és, en gran part, una rèplica als deu efectuats anteriorment; constitueix una ajuda a l'hora d'establir comparacions i mesurar els possibles canvis d'actituds durant aquest període.

FEDERACIÓN ESPAÑOLA DE MUNICIPIOS Y PROVINCIAS. Departamento de Estudios y Programas. *Los municipios y la integración social de los inmigrantes: análisis y propuestas de actuación.* Madrid: FEMP, 1995. 149 p.

RESUM: Treball presentat per la FEMP i elaborat amb el suport de la Direcció General de Migracions del Ministeri d'Assumptes Socials, en el qual es recullen les reflexions d'un grup d'experts municipals, tècnics i polítics. L'objecte d'anàlisi d'aquest

treball és la integració del col·lectiu d'immigrants estrangers per motius econòmics, procedents de països menys desenvolupats de fora de la UE.

GOYTISOLO, JUAN. *El peaje de la vida: integración o rechazo de la emigración en España.* Juan Goytisolo, Sami Nair. Madrid: Aguilar, 2000. 226 p.

RESUM: Assaig que fa un repàs documentat de les característiques i problemes que ocasionen els processos migratoris en el món actual i de les condicions de vida dels emigrants als països desenvolupats, amb una part dedicada especialment al cas espanyol, on s'analitza la nova llei d'estrangeria (2000) i es narren els terribles esdeveniments de Níjar i El Ejido.

IZQUIERDO ESCRIBANO, ANTONIO. *La inmigración inesperada: la población extranjera en España (1991-1995).* Madrid: Trotta, DL, 1996. 287 p.

RESUM: Aquesta obra presenta i avalua les disperses fonts d'informació estadística, i especifica els seus continguts i limitacions, a fi de facilitar-ne una interpretació correcta. Així mateix, analitza l'evolució dels diversos components del flux migratori, la integració dels immigrants i la regularització dels indocumentats, i estudia els primers passos en política d'immigració i la percepció que en té la societat. L'última part de l'obra analitza les actituds dels espanyols cap a la immigració procedent de països del Tercer Món, posant l'accent en les actituds cap al corrent d'origen magribí. La informació empírica abraça els anys 1991-1995.

MALGESINI, GRACIELA. *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad.* Graciela Malgesini i Carlos Giménez. Madrid: La Cueva del Oso, 1997. 319 p.

RESUM: Aquesta guia pretén dur a terme un treball orientador a partir del llenguatge, en tant que és un vehicle clau en la relació amb aquelles persones que es distingeixen com «uns altres». El llenguatge pot servir per consolidar una imatge integradora, àmplia, tolerant, o per contra, per construir una imatge segregacionista. Aquest treball, que conté 57 entrades, està destinat a persones interessades en matèries polítiques, socials i estrangeria.

MARTÍNEZ VEIGA, UBALDO. *La integración social de los inmigrantes extranjeros en España.* Madrid: Trotta, 1997. 299 p.

RESUM: En aquesta obra s'estudien quatre grups d'immigrants a Espanya: els gambians, els dominicans, els capverdians i els marroquins. S'hi duu a terme una anàlisi comparativa dels diversos grups, de la seva inserció en el mercat laboral i dels elements estructurals del procés migratori. Es pren com a base una anàlisi etnogràfica en la situació de partida, tenint en compte la incidència i repercussió de l'emigració en l'estructura social dels grups. I també s'examina un dels problemes centrals, que és la inserció dels immigrants en el mercat laboral. El llibre acaba fent una anàlisi comparativa de les polítiques migratòries, prenent França i Alemanya com a tipus ideals que serveixen per analitzar-les.

PAJARES, MIGUEL. *La inmigración en España: retos y propuestas.* Barcelona: Icaria, 1998. 351 p.

RESUM: L'objecte central del llibre és la immigració, per la qual cosa una part d'aquest tracta sobre un conjunt d'aspectes que tenen a veure amb el racisme i la xenofòbia que pateixen les persones immigrades. Es parla de la igualtat i la diferència, conceptes que sintetitzen els principals reptes que l'arribada de la immigració extracomunitària està plantejant a Espanya.

RUIZ OLABUÉNAGA, JOSÉ IGNACIO. *Los inmigrantes irregulares en España: la vida por un sueño.* José Ignacio Ruiz Olabuénaga, Eduardo Javier Ruiz Vieytez, Trinidad Lourdes Vicente Torrado. Bilbao: Deusto, 1999. 343 p.

RESUM: Aquest informe forma part del projecte d'investigació patrocinat per l'Organització Internacional Jesuïta Refugee Service-Europa, i el seu punt de referència és el nombre creixent de persones que es troben sense autorització legal a Espanya, els «il·legals». L'element central d'aquest estudi és la constatació de com els obligats a portar una existència clandestina fan front als problemes socials, legals i polítics en la seva vida quotidiana.

SOLÉ, CARLOTA. *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora.* Carlota Solé (coordinadora). Barcelona: Anthropos, 2001. 286 p.

RESUM: El llibre tracta de la immigració extracomunitària a Espanya. S'aporten dades quantitatives sobre diverses zones del país. El text se centra en la situació laboral dels immigrants extracomunitaris i els problemes de discriminació en l'accés a un lloc de treball i en les condicions laborals. Un altre aspecte important que tracta aquest llibre és l'impacte de la immigració en la societat receptora, que és analitzat des del punt de vista de la influència de les condicions materials i els factors institucionals en la provocació de reaccions de rebuig cap a la població immigrant. Aquestes qüestions s'analitzen a través de dades bibliogràfiques, estadístiques i enquestes, i també mitjançant un estudi etnogràfic realitzat al districte barceloní de Ciutat Vella.

VALLES MARTÍNEZ, MIGUEL S. *Inmigración, racismo y opinión pública en España.* Miguel S. Valles Martínez, Mª Ángeles Cea d'Ancona i Antonio Izquierdo Escribano. 1997. 258 p.

RESUM: Aquest treball sociològic és fruit d'un dels ajuts a l'explotació del banc de dades del CIS, convocats per a l'any 1997. Atesa la disponibilitat d'aquesta base empírica acumulada, la proposta d'estudi s'enfoca a la reanàlisi i síntesi d'informació secundària sobre l'opinió pública espanyola davant la immigració i la política migratòria com a objectiu central. Es van plantejar els objectius següents: contrastar les estadístiques demogràfiques sobre les dinàmiques migratòries i les dades d'opinió dels sondejos; la relació existent entre les mesures de política migratòria i l'opinió pública sondejada mitjançant enquesta; l'anàlisi del paper exercit pels mitjans de comunicació en la formació de l'opinió pública sobre immigració i racisme.

Temes monogràfics

CACHÓN, LORENZO. *Prevenir el racismo en el trabajo en España.* Lorenzo Cachón; amb la col·laboració de Rocío Moldes; pròleg d'Antonio Gutiérrez. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de Migraciones y Servicios Sociales, 1999. 291 p.

RESUM: Aquest treball s'ha publicat dins de la línia de l'Observatori Permanent de la Immigració, que és la de ser útil per a l'acció contra el racisme en el treball. Recull els informes sobre Espanya elaborats per a la Fundació Europea per a la Millora de les Condicions de Vida i de Treball, que el 1997 va publicar un *Compendio de buenas prácticas en la prevención del racismo en el trabajo*. L'obra es divideix en dues parts: en la primera s'analitza la situació dels immigrants al mercat laboral a Espanya, les polítiques nacionals sobre immigració i les diverses pràctiques empresarials respecte a la mà d'obra estrangera, així com les polítiques sindicals en matèria d'immigració; la segona exposa l'evolució de la lluita contra la discriminació en el treball des de la Declaració de Florència de 1995 fins a l'estudi de bones pràctiques a Espanya.

CARRASCO CARPIO, CONCEPCIÓN. *Mercados de trabajo: los inmigrantes económicos.* Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Secretaría General de Asuntos Sociales. Instituto de Migraciones y Servicios Sociales (IMSERSO), 1999. 209 p.

RESUM: Aquest llibre és fruit d'una tesi doctoral que l'autora va dirigir entre 1996 i 1998. El treball integra els enfocaments sociològic i econòmic, i prova d'aclarir i comprendre la complexa naturalesa social dels mercats de treball d'immigrants econòmics de països emergents i en desenvolupament, la presència dels quals és creixent a Espanya. La investigació fa un escrutini de les teories dominants sobre el fenomen de les migracions econòmiques, que després són confrontades tenint en compte l'experiència espanyola. Llibre publicat sota el patrocini de l'Observatori Permanent de la Immigració (OPI).

COLECTIVO IOÉ. *¡No quieren ser menos!: exploración sobre la discriminación de los inmigrantes en España.* Madrid: Comisión Ejecutiva Confederal de la UGT, 2001.

RESUM: L'estudi, promogut per UGT en el marc d'un Projecte Transnacional, es proposa explorar les situacions de racisme i explotació econòmica dels immigrants a Espanya. Per fer-ho, s'ha examinat la presència de treballadors estrangers als mercats de treball, tenint en compte la diversitat de sectors laborals, espais geogràfics i nacionalitats. En segon lloc, s'ha treballat la problemàtica dels treballadors immigrants i autòctons en dos sectors concrets: la construcció i l'hostaleria. Finalment s'ha dut a terme una anàlisi basada en sondejos qualitius (grups de discussió), per detectar les opinions, actituds i expectatives tant dels agents laborals (empresaris i assalariats) com dels mateixos immigrants.

COLECTIVO IOÉ. *Mujer, migración y trabajo.* Colectivo Ioé; amb la col·laboració de Laura Agustín. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Instituto de Migraciones y Servicios Sociales (IMSERSO), 2001.

RESUM: Investigació promoguda per l'IMSERSO i realitzada pel Colectivo Ioé durant els anys 1999-2000, amb l'objectiu d'estudiar la inserció de les dones estrangeres no comunitàries en el mercat laboral espanyol. L'estudi parteix d'un marc teòric que analitza el mercat de treball de manera global, i ofereix una visió de conjunt de les treballadores estrangeres a Espanya centrant-se en el sector domèstic, però també en la inserció en els sectors de neteges, hostaleria, treballs administratius en oficines, i sense oblidar les dones que treballen en el sector de la indústria del sexe.

CHECA, FRANCISCO. *Africanos en la otra orilla: trabajo, cultura e integración en la España mediterránea.* Francisco Checa (editor). Barcelona: Icaria, 1998. 319 p.

RESUM: Compilació de les diverses aportacions efectuades a les «Ias Jornadas sobre invernaderos e inmigrantes: marginación y educación intercultural» organitzades pel Laboratori d'Antropologia Social i Cultural de la Universitat d'Almeria. S'hi recullen articles sobre immigrants africans en referència a temes com el treball, la cultura, la salut, la integració social i el cas concret d'Almeria.

GREGORIO GIL, CARMEN. *Migración femenina: su impacto en las relaciones de género.* Madrid: Narcea, 1998. 285 p.

RESUM: Aquest llibre incorpora a l'estudi de les migracions internacionals el dels sistemes de creació de desigualtats de gènere. L'aproximació a l'estudi de les migracions s'ha dut a terme des de la perspectiva feminista dins de l'antropologia, i així porten a estudiar a l'autora els factors desencadenants de l'emigració que afecta de manera diferencial els homes i les dones, les formes d'organització social derivades de l'emigració i l'impacte de l'emigració en les relacions de gènere. Aquesta publicació és un resum de la tesi de la mateixa autora que té per títol «Sistemas de género y migración internacional: la emigración dominicana a la Comunidad de Madrid», 1996.

GRUPO ELEUTERIO QUINTANILLA. *Extranjeros en la escuela: propuestas de acción intercultural.* Gijón: Centro de Profesores: Consejería de Educación y Cultura del Principado de Asturias, 2001. 86 p.

RESUM: El Grup Eleuterio Quintanilla presenta unes quantes propostes per a l'acció, centrades en l'atenció educativa a l'alumnat estranger. Aquestes propostes han estat objecte de treball amb un grup de professionals assistents al curs de formació del Programa PASE de la Conselleria d'Educació del Principat d'Astúries. El material publicat resumeix investigacions, recomanacions i programes.

JULIANO, DOLORES. *Educación intercultural: escuelas y minorías étnicas*. Madrid: Eudema, 1993. 96 p.

RESUM: Aquest llibre recull diversos estudis sobre multiculturalitat, realitzats els darrers anys a Catalunya, que han estat reformulats i completats amb aportacions noves. La primera part del treball consisteix en una revisió de les propostes pedagògiques vigents i de les dificultats que troben per adaptar-se a una realitat multicultural. Se centra en l'elaboració de models teòrics que permetin validar la diferència. La investigació empírica gira al voltant de l'emigració procedent de Llatinoamèrica.

LACOMBA VÁZQUEZ, JOAN. *El Islam inmigrado*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deportes, 2001.

RESUM: La població objecte d'aquesta investigació forma part d'aquest últim corrent de musulmans i musulmanes, instal·lats a l'espai europeu a través de processos migratoris recents. El text s'ha estructurat en tres parts o blocs temàtics: el primer bloc actua a manera de marc teòric i metodològic del conjunt de la investigació. El segon recull l'anàlisi dels principals resultats de la investigació en els seus diferents àmbits. L'últim bloc està dedicat a exposar dos casos particulars d'estudi que han merescut un tractament específic: el cas dels imams i dels immigrants senegalesos murid.

LUCAS, JAVIER DE. *El desafío de las fronteras: derechos humanos y xenofobia frente a una sociedad plural*. Madrid: Temas de Hoy, 1994. 261 p.

RESUM: Obra que analitza la situació dels drets humans i el balanç sens dubte insuficient que es desprèn de la seva caracterització com a idea regulativa. Javier de Lucas examina les raons d'aquesta insuficiència: el desafiament de les fronteres, la institucionalització de la xenofòbia i la discriminació de les minories, l'adequació de les constitucions nacionals als drets reconeguts internacionalment, i el paper de l'Estat com a garantia del compliment de la llei.

OSO, LAURA. *La migración hacia España de mujeres jefas de hogar*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1998. 438 p.

RESUM: La primera part del llibre se centra en el disseny de la investigació, i presenta la producció científica internacional sobre la dona immigrant. Conclou amb la delimitació d'estudi: la migració cap a Espanya de dones mestresses de casa. Les eines utilitzades han estat el disseny dels grups de discussió, fonts secundàries i entrevistes en profunditat. La segona part defineix la participació de la societat receptora en la dinàmica de migració. En les conclusions s'articulen les estratègies que fan servir els diversos actors socials i els seus efectes sobre la posició social i la situació de les treballadores estrangeres.

PÉREZ-DÍAZ, VÍCTOR. *Espanya davant la immigració.* Víctor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-Miranda, Carmen González-Enríquez. Barcelona: Fundació "la Caixa", 2001. 238 p.

RESUM: Aquest estudi, patrocinat per la Fundació "la Caixa", té com a finalitat reflectir el debat generat en la societat espanyola arran de la forta acceleració de la immigració. Es presenten, primer de tot, les filosofies i pràctiques socials seguides en països amb una experiència immigratòria més gran. Seguidament s'analitza el debat sobre la immigració en la classe política espanyola, amb la intervenció d'organitzacions socials, que ha donat lloc a dues lleis sobre la immigració. La part central del llibre fa referència al debat suscitat en la societat, on després d'analitzar la visió «des de lluny» sobre la immigració, segons les diferents enquestes existents, es compara amb la visió «de prop» aconseguida a través d'entrevistes de grup efectuades en barris amb una forta immigració de grans ciutats espanyoles. A l'epíleg, els autors conclouen que el debat cívic sobre la immigració és difícil però factible.

RAMÍREZ FERNÁNDEZ, ÁNGELES. *Migraciones, género e Islam: mujeres marroquíes en España.* Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional, 1998. 380 p.

RESUM: Treball realitzat des de la perspectiva de l'antropologia social i basat en la tesi doctoral de l'autora (1997), que estudia les relacions entre l'emigració i el sistema de relacions de gènere, i per fer-ho se centra en l'emigració de dones marroquines a Espanya. Les tècniques utilitzades en la investigació van ser tant quantitatives (la recollida i el registre de les dades estadístiques va ser efectuat en l'àmbit de l'equip de treball del TEIM, excepte la construcció de la base DONES) com qualitatives (observació participant, entrevista, estudi de casos, històries de vida). El treball de camp d'aquesta investigació està basat en l'observació participant i va ser dut a terme entre 1990 i 1995 al Marroc (fonamentalment a Tànger, Rabat i Salé) i a Espanya.

RIBAS MATEOS, NATALIA. *Las presencias de la inmigración femenina: un recorrido por Filipinas, Gambia y Marruecos en Cataluña.* Barcelona: Icaria, 1999. 463 p.

RESUM: Investigació de la trajectòria de les noves immigracions femenines a Espanya, a través de l'estudi dels col·lectius filipí, gambià i marroquí d'immigrants a Catalunya. La metodologia utilitzada per a la recollida de les dades d'aquesta investigació és tant quantitativa (enquestes, utilització d'estadístiques) com qualitativa (entrevistes en profunditat i observació participant). El treball de camp es va dur a terme a Catalunya (entre l'octubre i el desembre del 1991) i als països d'origen (Filipines, 1992; Marroc, 1993, i Gàmbia, 1994). Publicació realitzada a partir de la tesi doctoral de l'autora.

RUIZ LÓPEZ, BLANCA. *Las políticas de inmigración: la legitimación de la exclusión.* Blanca Ruiz López i Eduardo J. Ruiz Vieytez. Bilbao: Universidad de Deusto, 2001. 74 p.

RESUM: L'objecte d'aquest treball és aportar un espai per a la reflexió de les implicacions més destacades que els fets de la immigració i l'estrangeria plantegen als espais estatal i europeu. L'enfocament d'aquesta anàlisi és el de l'assumpció dels drets humans com a única clau superior de convivència social i política del món contemporani. Proposa un model final que articuli el fenomen de la immigració procedent dels països del Sud amb el respecte als drets humans. El treball està dividit en tres parts: la primera aborda la qüestió des d'una aproximació filosoficopolítica al concepte d'estranger; la segona part proposa que la clau de l'anàlisi és la jurídica; finalment, la tercera part inclou una crítica de les polítiques socials que s'han adoptat en la nostra societat davant la presència d'immigrants estrangers.

SIGUAN, MIGUEL. *La escuela y los inmigrantes.* Miguel Siguan; amb la col·laboració de Celia Ruiz *et al.* Barcelona: Paidós, 1998. 157 p.

RESUM: Aquest llibre aborda l'educació pluricultural des de l'observació del que efectivament està passant a les escoles. Exposa els resultats d'aquesta investigació duta a terme en diversos centres d'ensenyament de Madrid i Catalunya que acullen nombrosos immigrants de diferents procedències, i a partir d'aquestes dades discuteix els problemes posats de manifest i les possibles línies d'actuació. La investigació s'ha efectuat al si de l'Institut Ortega i Gasset.

DIVERSOS AUTORS. *La inmigración extranjera a España: els reptes educatius.* Eliseo Aja *et al.* Barcelona: Fundació "la Caixa", 1999. 209 p.

RESUM: Aquest estudi està patrocinat per la Fundació "la Caixa", i a més d'oferir una visió global de la immigració en aquest país, ha volgut incidir en l'aspecte de l'educació, ja que és un terreny decisiu a l'hora de facilitar o dificultar la integració de les segones generacions d'immigrants. Cada capítol, realitzat per especialistes, va precedit d'una breu síntesi del contingut. El capítol primer analitza a fons la importància numèrica d'aquest fenomen; el següent tracta de la regularització jurídica dels immigrants; el tercer analitza el repte de la interculturalitat; el quart té com a tema la problemàtica específica de l'adolescència des del punt de vista educatiu; el cinquè tracta de l'aprenentatge de les llengües, i el sisè i últim descriu la percepció que tenen els espanyols respecte a l'estranger.

Revistes especialitzades

MIGRACIONES. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones. Madrid: Universidad Pontificia Comillas (1996).

Revista que va sortir a la llum gràcies al suport i la iniciativa de la Universitat de Comillas, i que vol arribar a ser un lloc de trobada per a institucions i investigadors diferents, que aborden la problemàtica dels qui emigren i de les societats que els reben. És una revista interdisciplinària que consta, en principi, de cinc seccions (estudis, informació jurídica, experiències, bibliografia, convocatòries o reunions). Periodicitat semestral.

MUGAK. Centro de Estudios y Documentación sobre el Racismo y la Xenofobia, SOS Arrazakeria. Donostia (1997).

El Centre d'Estudis i Documentació sobre el Racisme i la Xenofòbia vol incidir en tres qüestions: la reflexió, el reforçament de l'activitat del camp de la solidaritat no institucional, i la dimensió comunitària. Periodicitat quadrimestral.

OFRIM SUPLEMENTOS. Oficina Regional para la Inmigración de la Comunidad de Madrid. Madrid: Ofrim (1997).

Iniciativa de l'Oficina Regional per a la Immigració de la Comunitat de Madrid, amb informació sobre l'actualitat migratòria madrilenya. El seu àmbit és la Comunitat de Madrid, però no considerada aïlladament sinó situada en els seus marcs naturals de referència: Espanya i la Unió Europea. Periodicitat semestral.

QUADERNS DE LA MEDITERRÀNIA = CUADERNOS DEL MEDITERRÁNEO. Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació. Barcelona: Icaria (2000).

Quaderns del Mediterrani va néixer amb una doble voluntat: la d'incidir en la societat espanyola i proporcionar unes claus conceptuals de la seva realitat i potencialitat mediterrànies. És per això que promou temàtiques interculturals que vehiculen de manera transversal la pluralitat mediterrània. La seva publicació és a càrrec de l'Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació.

Centres de documentació

Biblioteca de la Dirección General de Ordenación de las Migraciones

Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales
Pintor Rosales, 44 – 28008 Madrid
Telèfon 91 363 70 84

Centro de Documentación sobre Migraciones

(Asociación Nexos / Colectivo Ioé)
Luna, 112, 1r, dreta – 28004 Madrid
Pàgina web:
<http://www.nodo50.org/nexos>

CIDOB. Centre d'Informació i Documentació Internacional a Barcelona

Elisabets, 12 – 08001 Barcelona
Pàgina web: <http://www.cidob.org>

CIP. Centro de Investigación para la Paz

Duque de Sesto, 40 – 28009 Madrid
Pàgina web: <http://www.cip.fuhem.es>

Hegoa. Facultad de Ciencias Económicas

Av. Lehendakari Aguirre, 83
48015 Bilbao
Manuel Iradier, 6 baixos
01005 Vitoria-Gasteiz
Pàgina web: <http://www.ehu.es/hegoa>

IEPALA. Instituto de Estudios para América Latina y África

Hermanos García Noblejas, 41, 8è
28037 Madrid
Pàgina web:
<http://www.eurosur.org/iepala>

Instituto Transfronterizo

Av. de España, 1-3
11300 La Línea (Cádiz)
Telèfon: 956 76 03 19
e-mail: iteg@iteg.org

Laboratorio de Estudios Interculturales

Facultad de Ciencias de la Educación
Universidad de Granada
18071 Granada
Pàgina web: <http://www.ugr.es/local/ldei>

Mugak. Centro de Estudios y Documentación sobre el Racismo y la Xenofobia

Peña y Goñi, 13, 1r – 20002 Donostia
e-mail: hiruga01@sarenet.es

TEIM. Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos

Universidad Autónoma de Madrid
28049 Cantoblanco
e-mail: teim-uam@uam.es

